

ESTONIAN DISCUSSIONS ON ECONOMIC POLICY

Developments in global economy wrought with tensions

Articles (CD-ROM) * Summaries * Chronicle

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK

Entwicklungen in der angespannten Weltwirtschaftslage

Beiträge (CD-ROM) * Zusammenfassungen * Chronik

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED

Arengud pingestunud maailmamajanduses

Artiklid (CD-ROM) * Kokkuvõtted * Kroonika

23rd year of issue * 23. Jahrgang * 23. aastakäik

1/2015

**Estonian Discussions on Economic Policy: Developments in global economy
wrought with tensions/
Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Entwicklungen in der
angespannten Weltwirtschaftslage/
Eesti majanduspoliitilised väitlused: Arengud pingestunud maailmamajanduses**

Asutatud aastal 1984 / Gegründet im Jahre 1984 / Established in 1984

TOIMETUSKOLLEGIUM / REDAKTIONSKOLLEGIUM / EDITORIAL BOARD

Peter Friedrich (University of Federal Armed Forces Munich, University of Tartu)

Manfred O. E. Hennies (Fachhochschule Kiel)

Enno Langfeldt (Fachhochschule Kiel)

Stefan Okruch (Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität Budapest)

Armin Rohde (Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald)

Mart Sörg (Tartu Ülikool)

TOIMETAJAD / REDAKTEURE / EDITORS:

Sulev Mäeltsemees (Tallinna Tehnikaülikool)

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool)

Janno Reiljan (Tartu Ülikool)

ASUTAJA, KOORDINAATOR JA PEATOIMETAJA /
GRÜNDER, KOORDINATOR UND CHEFREDAKTEUR /
FOUNDER, COORDINATOR AND CHIEF EDITOR:

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool – Pärnu Kolledž ja Mattimar OÜ)

Publikatsioon ilmub kuni kaks korda aastas / Die Publikation erscheint bis zu zwei
Mal im Jahr / The publication is published once or twice a year

Artiklid on avaldatud andmebaasides: / Die Beiträge sind in der Datenbanken: /
Articles have been published in the databases: **DOAJ** – Directory of Open Access
Journals (Netherlands), **EBSCO** – Elton B. Stephens Company (USA), **ECONIS** –
Economics Information System (Germany), **ESO** – European Sources Online
(United Kingdom) and **SSRN** – Social Science Research Network (USA)

KONTAKT - CONTACT: Matti Raudjärv

Tartu Ülikool (Pärnu Kolledž)

University of Tartu (Pärnu College) **or**
Ringi 35
80012 Pärnu
Estonia
matti.raudjarv@ut.ee

Mattimar OÜ
Kose tee 79
12013 Tallinn
Estonia
mattir@hot.ee

TARTU ÜLIKOOL UNIVERSITÄT TARTU UNIVERSITY OF TARTU
TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL TECHNISCHE UNIVERSITÄT TALLINN
TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

KIELI RAKENDUSÜLIKOOL FACHHOCHSCHULE KIEL
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES OF KIEL

Ernst Moritz Arndt GREIFSWALDI ÜLIKOOL
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITÄT GREIFSWALD
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITY OF GREIFSWALD

MATTIMAR OÜ * GmbH * Ltd

ESTONIAN DISCUSSIONS ON ECONOMIC POLICY
Developments in global economy wrought with tensions

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK
Entwicklungen in der angespannten Weltwirtschaftslage

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED
Arendud pingestunud maailmamajanduses

1/2015

BWV • BERLINER WISSENSCHAFTS-
VERLAG GmbH

MATTIMAR
anno 1993

BERLIN * TALLINN

Estonian Discussions on Economic Policy: Developments in global economy wrought with tensions, 2015, No.1

Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Entwicklungen in der angespannten Weltwirtschaftslage, 2015, Nr.1

Eesti majanduspoliitilised väätlused: Arengud pingestunud maailmamajanduses, 2015, nr.1

Berlin, Tallinn: BWV * Mattimar

23rd year of issue / 23. Jahrgang / 23. aastakäik

BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH, MATTIMAR OÜ, 2015

ISSN 1736-5597 (trükis)

ISSN 1736-5600 (CD-ROM)

ISSN 2228-1878 (pdf, online)

ISBN 978-9985-844-51-9 (trükis)

ISBN 978-9985-844-52-6 (CD-ROM)

ISBN 978-9985-844-53-3 (pdf, online)

ISBN 978-9985-844-57-1 (epub)

ISBN 978-3-8305-3520-1 (trükis)

ISBN 978-3-8305-3520-1 (CD-ROM)

ISBN 978-3-8305-2060-3 (pdf) e-book

Käesolevas publikatsioonis avaldatud artiklid on eelretsenseeritud anonüümselt sõltumatute doktorikraadiga retsensentide poolt.

Alle Beiträge der vorliegenden Publikation wurden vor der Veröffentlichung anonym von unabhängigen promovierten Experten rezensiert.

Before publishing, the articles in this collection have been anonymously peer-reviewed by independent reviewers holding a doctor's degree.

Trükitud trükikojas Miniprint OÜ / Gedruckt in der Druckerei Miniprint OÜ /
Printed in the publishing house of Miniprint OÜ

© Esikaas ja üldkujundus: Mattimar OÜ, 2015

© Kirjastamine: BWV * BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH,
MATTIMAR OÜ, 2015

SISUKORD / INHALTSVERZEICHNIS / CONTENTS

Euroopa Keskpanga (EKP) madalate intresside poliitika. <i>Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast</i> (Manfred O.E. Hennies ja Matti Raudjärv).....	7
Niedrigzinspolitik der Europäischen Zentralbank (EZB). <i>Gedanken zur gegenwärtigen Situation</i> (von Manfred O.E. Hennies und Matti Raudjärv).....	14
Low interest rate policy of the European Central Bank (ECB). <i>Introductory thoughts on the current situation</i> (by Manfred O.E. Hennies and Matti Raudjärv) ..	23

KOKKUVÕTTED / ZUSAMMENFASSUNGEN / SUMMARIES¹

Peter Friedrich, Janno Reiljan <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Finantskatteta ülesanded kohalike omavalitsuste finantsides: kriisikogemused Eestist 33 The unfunded mandates in local governments financing crises experiences from Estonia..... 29
Matti Raudjärv <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Eesti kui Euroopa Liidu liikmesriigi majandus- ja kaubandussidemed, sh Ukraina ja Venemaaga 38 Economic and trade relations of Estonia as a EU member state, incl. with Russia and Ukraine 62
Janno Reiljan, Annikka Jaansoo <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Pendelränne kui Eesti kohaliku omavalitsuse finantside mõjutaja 46 Commuting as a factor in local publik finance in Estonia... 79
Klaus Schrader, Claus-Friedrich Laaser <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Challenging the Baltic states' trade relations with Russia: caught in path dependen-cies? 50 Die Baltischen handels-beziehungen mit Russland: Pfad-abhängigkeiten trotz EU-Integration? 103
Viljar Veebel, Raul Markus <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Majandussanktsioonid kui rahvusvaheline survemeede: kui suured on eduvõimalused Venemaa-Ukraina kriisi puhul 54 Die Wirtschaftssanktionen als die Mittel der internationalen Druck während der russisch-ukrainischen Krise 131

¹ Tervikartiklid inglise või saksa keeles on käesoleva trükisega kaasasoleval CD-l.
The full text of papers in English or in German is available on the CD enclosed with this publication.
Die Beiträge in voller Länge entweder in englischer oder deutscher Sprache finden Sie auf der beigefügten CD.

KROONIKA / CHRONIK / CHRONICLE

A.

Tähelepanuväärsed Eesti majandusteadlased, majandusõppejõud ja teadusorganisaatorid

Bedeutende estnische Wirtschaftswissenschaftler, Hochschullehrer für Wirtschaft und Wissenschaftsorganisatoren

Notable Estonian economists/ economic academics and scientific research organisers

Professor Karl-Feliks Sauks (28.07.1915–3.11.1983) In memoriam (Aino Siimon).....	61
Professor Karl-Feliks Sauks (28.07.1915–3.11.1983). (Zusammenfassung)	70
Professor Karl-Feliks Sauks (28.07.1915–3.11.1983). (Abstract)	71

B.

Majanduspoliitika teaduskonverentsid

Wissenschaftliche Konferenzen über Wirtschaftspolitik

Scientific conferences on economic policy

B1. Sotsis toimus teaduslik-praktiline konverents Venemaa arengutest ja perspektiividest (Matti Raudjärv)	72
Wissenschaftlich-praktische Konferenz in Sotschi über heutige Entwicklungen und weitere Perspektiven in Russland (von Matti Raudjärv)	77
A scientific-practical conference on the developments and prospects of Russia was held in Sochi (by Matti Raudjärv).....	79
B2. Majanduspoliitika teaduskonverentside loetelu Eestis (1984–2015 ... 2017) Liste der wissenschaftlichen Konferenzen über Wirtschaftspolitik in Estland (1984–2015 ... 2017) List of scientific conferences on economic policy in Estonia (1984–2015 ... 2017).....	81

*** **

C.

Informatsioon ajakirja toimkonnalt (+ vaata ka trükise esikaane siseküljelt).....	84
Information des Redaktionsteams (+ siehe auch auf der Innenseite des Covers)....	85
Information from the editorial team (+ see also inside front cover of the publication).....	86

EUROOPA KESKPANGA (EKP) MADALATE INTRESSIDE POLIITIKA

Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast

Kuna andmete kogumise ebapiisavus hinnaindeksi väljaarvutamiseks on üldteada, pole EKP eesmärgiks enam saavutada statistilist hinnatõusu määra null protsenti aastas, vaid nüüd on sihikule võetud pisut kahest protsendist allapoole jääv aastane tõus. EKP ülesanne on sümmeetrilist laadi – tuleb vältida nii liiga kõrgeid kui ka liiga madalaid inflatsioonimäärasid. Tegelikult jääb kallinemise määr Euroopa Majandus- ja Rahaliidus juba mitme kuu jooksul tunduvalt soovitud tasemest allapoole ja selline areng jätkub. See kehtib ka inflatsiooni põhimäära kohta, niisiis energia ja toiduainete hinnaarenguid arvestamata jättes. Põhjuseks on jätkuvalt stagneeruva töö tootlikkuse juures 2009. aastast alates vähenev majanduslik aktiivsus ja sellega seotult kahanev nõudlus – seda eriti euroala kriisiriikides –, liiga kõrgete hindade korrigeerimine mõnedes maades ning juba mõnda aega langenud naftahinnad ja odavnenud energiainport. Üha vähenev vahemaa nulljooneni, milleni jõudmisel – kui kasutada üldist kõnepruuki – nõndanimetatud disinflatsioonist saab deflatsioon, õhutab veelgi kohati ülivastakaid diskussioone EKP poolsetest hädavajalikest investeringutest ja keskpanga osast valuuta valvurina.

Deflatsioon on kestev protsess, niisiis pole tegu üksnes ajutiselt langevate hindadega. Selle tunnusteks on kahanevad sisemajanduse koguprodukti kasvumäärad, suurenev tööpuudus, palgakärped ja kõige selle tulemusena hinnamuutuste spiraal suunaga eelmainitud nulljoonest allapoole. Reaalintressid tõusevad. Selline olukord on eriti problemaatiline niisugustele ettevõtetele ja eramajapidamistele, kellel on suur võlakoormus lähteolukorrast alates. Kui leiab kinnitust hinnalanguse jätkumine, siis selle tulemuseks on nõudluse üha tugevnev ülekandumine tulevaste ajaperioodi (tulevikku) ja kasvav hinnasurve. Tendentsina mõjub see piiravalt niisuguste lepingute sõlmimisele, mille puhul hinnalangus tingib reaalkoormuste kasvu. Võlgade teenindamist ja personaalkulusid silmas pidades võib siinkohal näitena tuua laenu- ja töölepinguid. Disinflatsioon tähendab seevastu üksnes kahanevat hinnataseme tõusu (teine tuletus!), niisiis statistiliselt kindlakstehtud inflatsiooni vähenemist.

Kui vaadelda Euroopa Majandus- ja Rahaliitu tervikuna ja jätta tähelepanuta erisituatsioonid mõnedes riikides, siis kõigepealt seisneb põhieesmärk disinflatoorsete arengute peatamises, et juba eos vältida majandussurutisse libisemist. Selleks rakendab EKP eelkõige alloletatud meetmeid, mis nii mõnigi kord on andnud põhjust tulisteks vaidlusteks:

- baasintressimäärade langetamine;
- kvantitatiivne leevendamine (**Quantitative Easing – QE**): siinkohal on tegu laenude, hüpoteekvõlakirjade (kinnisvaraga tagatud võla(pandi)kirjade – ja varadega tagatud väärtpaberite (viimaseid nimetatakse ka *asset-backed securities* (ABS)) – kokkuostmisega EKP poolt. Kui nende operatsioonide objektiks on riigilaenu, mida EKP järelturgudelt omandab, räägitakse kvantitatiivsest leevendamisest (QE) rahapoliitiliste otsetehingute (*Outright Monetary Transactions – OMT*) abil. Kvantitatiivne leeven-

damine tuleb kõne alla siis, kui keskpank on baasintressimäärad viinud nulli või juba isegi allapoole seda ning konjunktuuri toetamiseks on vaja ka edaspidi kasutada ekspansiivset rahapoliitikat. Sellist laadi operatsioonid teenivad oma eesmärgi siis, kui rahapoliitilise toimeahela toimimine on tagatud. Transimissiooniprotsessi häiritud funktsioneerimisvõime emissioonipankade, krediidasutuste ja reaalmajanduse vahel tuleb taastada. Ostude läbi muudetakse mitmesuguste võlakirjade seniste omanike nõuded, mis alles kunagi tulevikus kuuluksid väljamaksmisele, käesolevas ajas kasutatavaks likviidsuseks. Teisisõnu: seotud omakapital vabaneb. Kommertspankade krediidiandmise potentsiaal tõuseb, nende rahahankimise võimalused avarduvad.

- sihtotstarbelised pikemaajalised refinantseerimisoperatsioonid (*targeted longer-term refinancing operations – TLTRO*), mille kestvus oli algselt kolm¹ ja nüüd neli aastat.

Peapõhjuseks, miks majanduse taastumist pole senini toimunud, on enamikes euroala riikides üldine ülemäärane võlakoormus. Paljud ettevõtted, eramajapidamised ja ka mõned Euroopa Liidu riigid on sihiks võtnud oma suuri võlgu vähendada. Ent seeläbi kahaneb ka nõudlus ning ettevõtted saavad üha vähem tellimusi. Teisest küljest on kommertspankad – silmas pidades omakapitali vähesust riskantsete aktivatega bilanssides – krediitide andmisel tagasihoidlikud. *Summa summarum* makstakse praegu võlgu rohkem tagasi kui uusi antakse. Selle võrra on arusaadav, et EKP on baasintressimäärad viinud võimalikult madalale, kergendanud laenuitingimusi ja pikendanud tagasimaksmise tähtaegu. Sellele lisaks on keskpank valmis laenude kokkuostmise programmide abil pankade bilansikoormust kergendama ja avama võimalusi uute krediitide andmiseks.

On küsitav, kuivõrd üldse on võimalik praeguste majandustingimuste raames siiani rakendatud ja tulevikuks plaanitud rahapoliitiliste meetmetega reaalmajanduse kulgu sihipäraselt mõjutada. Pole sugugi kindel, et tänu ekspansiivsele rahapoliitikale Euroopa pangad rohkem laenu andma ning teiselt poolt ettevõtted innovatsiooni ja investeringute tarbeks rohkem laenu võtma hakkaksid, mille tulemuseks oleks konjuktruuri elavnemine. Põhimõtteliselt ei saa üksnes rahapoliitiliste vahenditega tekitada majanduse lisakasvu lihtsalt sellepärast, et finantseerimise areng on olnud soodne. Ilma laiaulatuslike reformideta (eelkõige paindlikud tööturud, bürokraatia vähendamine, majanduskasvule vastavad maksusüsteemid) ja ilma infrastruktuurile, haridusele, teadustööle ning innovaatilistele investeringutele, samuti interneriteenustele² suunatud reaalpoliitikata ei saa rahapoliitika püsivalt edukas olla.

EKP poliitika eesmärgiks on muuta senise hinnaarengu suunda nii, et nn inflatsioon oleks taas keskmise näitaja juures, milleks on pisut vähem kaks protsenti. Selleks langetas EKP juba juunis 2013 miinus 0,1 protsendile langetatud diskonto määra 5. juunil 2014 veelkord miinus 0,2-le protsendile. Negatiivne diskonto määr tähendab

¹ TLTRO-meetmeid, mida rakendati 2011. aasta lõpul ja 2012. aasta alguses umbes triljoni suuruses summas, nimetati I maailmasõja aegse mortiiri järgi Paksuks Bertaks.

² Analoogselt Saksamaa 'Digitalen Agenda' – Digitaalsetele agendale.

teatud mõttes trahviintresside võtmist EKP-s hoitavatelt hoiustelt. Põhimõtteliselt sarnaneb see pangahoiustelt võetava maksuga. Niimoodi tahetakse panku sundida reaalmajandu-sele rohkem laene väljastama. See eeldab aga omakorda, et pangad suudavad kanda krediitdiväljastamise riske ja on selleks ka valmis. Nõnda pole see aga mitte kõikjal euroaalal. Samuti tahetakse saavutada seda, et ülemäärase likviidsusega pangad näitaksid senisest käsutusse andma.

On küsitav, kas praeguses situatsioonis pangad trahviintresse silmas pidades EKP soove üldse järgima hakkavad. Negatiivsed baasintressimäärad võivad pigem soovimatuid reaktsioone põhjustada – nimelt hakatakse keskpanga poolt võetud suunast kõrvale hiilima. Esiteks võivad pangad lisakulud kõrgemate laenuintresside (ja pangateenustasude) abil oma klientide kaela veeretada, mis praeguses majandusolukorraga sugugi ei sobiks. Teiseks võivad pangad näha väljapääsu kallite laenude ennetähtaegsete tagasimakse abil oma keskpanga kontoseisu vähendada, selle asemel et uute laenude väljastamisega käibes olevat rahahulka suurendada. Lisaks tuleks mõelda ka sellele, et negatiivsed hoiuseintressid võivad kahjustada kvantitatiivsete leevendamisprogrammide raames tehtavate rahapoliitiliste otsetehingute mõju. See juhtub siis, kui pangad riigi võlakirjade müügist saadavat tulu ei saa otsekohe nende vaatevinklist õigustatud laenude väljastamiseks kasutada, vaid peavad tulud ajutiselt keskpanga „parkima“, mille eest neil tuleb trahviintresse siis tasuda.

Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 123 kohaselt on EKP-l keelatud suuremat valmisolekut pankadevahelise turu kaudu niisuguseid vahendeid ebapiisava rahaloome potentsiaaliga krediitiasutuste tegeleda riikliku finantseerimisega. Selles mõttes ei tohi keskpank riiklikke laene otse emitendilt üle võtta. Vastakaid diskussioone on põhjustanud küsimus, kas artikkel 123 vastu eksitakse ka siis, kui keskpank omandab riigi võlakirju järelturgudel. Kuna niisugused rahapoliitilised otsetehingud riikide eelarvet koheselt ei suurenda, pole põhimõtteliselt tegu riikliku finantseerimisega. Otsetehingutega tahetakse saavutada üksnes seda, et vähendada vastavate riikide poolt makstavaid võlakirjade intresse ja nii hõlbustada neil uute laenude võtmist kapitaliturgudel.

EKP tolaeagne president Jean-Claude Trichet andis 2010. aasta mais liikmesriikide survele järele ja teatas, et kui vaja, siis hakkab EKP kvantitatiivse leevendamise programmi abil kriisiriikide riiklikke võlakirju piiramatu hulgal muude kolmandate turgude kaudu kokku ostma. Sellega taheti takistada rahandusliidu lagunemist. Üksnes sellise kokkuostuprogrammi teatavakstegemine alandas probleemsete riikide laenude riskipremiaid. Plaan sekkumisvahendeid selektiivselt rakendada ei meeldinud eriti aga riikidele, kes toetusprogrammi polnud kaasatud. Peale selle avaldati kartust, et kriisiriigid ei pruugi end enam survestatuna tunda ega näe vaeva riigi-võlgnevuse vähendamise ja struktuurireformide järjekindla elluviimisega või vähemalt ei tunneta nad seda survet piisavalt tugevana. Just nende maade puhul oleks aga ülimalt vajalik läbi viia põhjalik saneerimine, et nad Euroopa Liidu raames taas majanduslikult järje peale saaksid.

EKP nõukogu võttis 22. jaanuaril 2015 vastu laiendatud kvantitatiivse leevendamise programmi. Selle kohaselt saab ajavahemikus märtsist 2015 kuni esialgu septembrini

2016 lisaks juba käivitunud programmidele³ hea reitinguga riigilaene⁴ turult välja võtta, mille jaoks on igakuiselt kasutada 60 miljardit eurot keskpanga raha. Kogu ajaperioodi kohta teeb see ühtekokku 1,14 triljonit eurot. Kirjeldatud kava erineb 2010. aastal väljakuulutatud kontseptsioonist oluliselt selle poolest, et tulevikus ei kasutata enam vahendeid selektiivselt hädasolevate riikide võlakirjade ostmiseks. Selle asemel kaasatakse nüüd programmi kõik liikmesriigid. Järelikult tuli kõigepealt kindlaks määrata, milliste kriteeriumide järgi turgudele **juurdepumbatavat** likviidsust üksikute riikide võlakirjade vahel ära jaotada. Lõppude lõpuks määrab selline jaotusvõti ära, millised riigid kokkuostuprogrammist kõige rohkem kasu saavad või teisisõnu – milliste riikide valitsuste jaoks finantseerimistingimused *ceteris paribus* (samadel tingimustel) kõige soodsamalt arenevad.

Arutusel oli kaks jaotamise varianti: kas jaotamine iga liikmesriigi keskpanga osakute (osakapitali – Anteile) alusel EKP kapitalis – põhimõtteliselt siis liikmesriigi majandusliku võimekuse kohaselt – või siis jaotamine vastavalt turu abil kapitaliseeritavate veel tagastamata riigivõlgade kogumahu järgi ('turusügavus'). Otsustajatele pidi olema selge, et kas ühe või teise jaotusvõtme puhul võivad tekkida kõrvalefektid, mis pole tingimata eesmärgile vastavad. EKP nõukogu otsustas jaotamisel kasutada osalust EKP kapitalis. Võlakirjade ostmine ilma riikide spetsiifikat arvestavate ülempiirideta andnuks tulemuseks, et kõige suuremad osasummad programmimahust oleks läinud majanduslikult tugevatele liikmesriikidele, näiteks Saksamaale. Järelikult oleks nende riikide intressikoormus rohkem langenud kui majanduslikult tunduvalt nõrgematel kriisiriikidel. Selle tõkestamiseks ostab keskpank iga riigi veel kustutamata riigivõlast maksimaalselt 33 protsenti.

EKP valik lasta riiklike võlakirjade kokkuostmist läbi viia liikmesriikide keskpankadel ja kahjumiriskid nende õlule veeretada, rikub ühise ja ühtse rahapoliitika reegleid. Selline poliitika baseerub nimelt ühtse vastutuse printsiibil. Vastutusriiskide 'renatsionaliseerimisega' läheneb rahapoliitika üha enam rahanduspoliitikale. Veelgi kaalukama mõjuga fakt on aga see, et ülemäärastes võlgades vaelevad riigid – nende ümber kogu asi ju keerlebki – ei tunneta enam piisaval määral laenude riskitasude ohjeldavat efekti.

Et sellist soovimatut kaasnähtust vähemalt pisutki leevendada, kehtib EKP nõukogu otsuse järgi 20 protsenti vabadel turgudelt ostetud laenude kohta ka edaspidi ühine riskivastutus, millest EKP omakorda võtab enda kanda kaheksa protsenti ostumahust. Ülejäänud 80 protsenti suhtes lasub risk liikmesriikide keskpankadel. See tähendab seda, et lõppude lõpuks vastutavad iga antud liikmesriigi maksumaksjad, kuna neid võib pidada oma maa keskpanga 'passiivseteks omanikeks'⁵.

³ Nagu hüpoteekvõlakirjad ja krediittagatisega väärtpaberid.

⁴ samuti Euroopa institutsioonide ja abiprogramme teostavad emitendid.

⁵ Seda mõttearendust vaata: Sinn, Hans-Werner, Europas Schattenbudget, Deutsches Handelsblatt, 09.02.2015, lk 48.

EKP nõukogu oleks võinud lisaotsusega, et laene ostetakse üksnes riikidelt, kes Euroopa Liidu Komisjoni otsuse kohaselt oma lepingulisi kohustusi ('*Compliance*') täidavad, selgemalt väljendada struktuurireformide hädavajalikkust ja seda manitsevat üleskutset veelgi energilisemalt rõhutada. See oleks kindlasti tõstnud kõnealuste riikide valmidust tulevikule orienteeritud meetmete elluviimiseks. Siinkohal kerkib aga küsimus, kas EKP oleks niisuguste mitte otseselt finantsvaldkonda puudutavate otsustuste mõjutamisega ületanud oma pädevuse piire? Hinnates EKP meetmete vastavust rahapoliitilistele alustõdedele kerkib põhimõtteline küsimus: mis rahapoliitika üldse on ja kus on selle piirid?

Silmas pidades kvantitatiivse leevendamise programme tuleb selgeks rääkida veel üks eriti tähtis küsimus. Kas EKP-l peab olema lubatud osta lihtsa tagatisega ja transparentsete võlakirjade kõrval ka varadega tagatud võlakirju (ABS)? Niisuguste võlakirjade aluseks on suurearvulised sarnast liiki laenuid, millel on ülimalt erinevad tagatised. Laenupakettide probleem seisnebki selles, et nende üksikosade tagatised on ebapiisavalt dokumenteeritud, mistõttu on neid raske hinnata. Sellised kompleksed finantsinstrumentid annavad võimaluse krediidiriske mitte üksnes hajutada, vaid neid ka varjata. USA päritolu ja rahvusvahelises ulatuses müüdüd, ent halvasti dokumenteeritud ja väärtalt hinnatud üliriskantsed hüpoteeginõuded vallandasidki aastal 2008 nõndanimetatud madalaklassiliste (*subprime*) laenude katastroofi, mis omakorda kasvas üle kogu maailma hõlmanud rahandus- ja majanduskriisiks. Sellest ajast peale on niisuguste laenupakettide vastu usaldus kadunud ja neil on küljes „mürgiste“ ehk „saatanlike väärtpaberite“ või koguni „massihävitusrelvade“ maine. Kuna neid saab igal ajal uue likviidsuse hankimise eesmärgil nii-öelda kuritarvitada, tähendab ABS-väärtpaberite kokkuostmine EKP poolt erilist riski Euroopa Liidule, kes EKP eest teadaolevalt vastutab. Nii jõuamegi lõpuks jälle kõiki liikmesriike hõlmava maksumaksjate kogukonnani. Seepärast tohiks üldsuse huvides tegutsev EKP osta üksnes lihtsaid ja transparentseid, kõrgeima kvaliteedi ja madalaima riskiga väärtpabereid (nn '*Senior-Tranches*'). ABS-väärtpaberid on aga vastandina äärmiselt kompleksed ja läbinähtamatud, kuna neisse on koondatud suur hulk erineva boniteediga võlakirju. Niisuguste võlakirjapakettide maksetõrgete tõenäosust oskab parimal juhul hinnata üksnes neid koostanud pank. Ja seda ka ainult juhul, kui pangale on teada paketi koondatud krediitide vahelised kontsentratsiooni- ja korrelatsiooniriskid. Seetõttu on potentsiaalsetel ostjatel raske suure maksetõrke riskiga ABS-väärtpabereid (nn '*Mezzanine-Tranches*') kohe algusest peale ära tunda.

2011. aasta alguses alustati sihtotstarbeliste pikemaajaliste refinantseerimisoperatsioonidega (*TLTRO*), mille abil tahetakse saavutada seda, et pankadel muutuks lihtsamaks oma põhiülesande täitmine – nimelt ettevõtete võrkkapitaliga varustamine – üha enam piirkondi hõlmates. Eelkõige Lõuna-Euroopa kohalikele firmadele tuleb ohtralt krediite anda. See ei sõltu aga mitte ainult 'suutlik olemisest', st pankade rahaloome potentsiaalst, vaid ka nende 'soovimisest'. Pangad võtavad laenuaotlusi vastu ainult piisava maksevõimekusega laenuaotlejalt. Maksevõimekuse tõstmine ei ole rahapoliitika ülesanne. Selle globaalseks mõjutamiseks on parimal juhul finantspoliitika suuteline majanduskeskkonda vajalikke muudatusi sisse tooma.

Praeguses majandusolukorras tundub paljudele krediidasutustele olevat tulutoovam ja tunduvalt vähem riskantne oma tegevust pikaajaliste laenude (*TLTRO*) abil refinantseerida ja nii kõrgete intressidega riigivõlakirju osta või kalleid pangalaenu kustutada, selle asemel et majandusettevõtetele lisakrediite väljastada. Nii polegi midagi imestada, et sihtotstarbeliste pikemaajaliste refinantseerimisoperatsioonide (*TLTRO*) vahendamine esimeses 'raundis' 2011. ja 2012. aastal oma eesmärgi ei saavutanud. Sel põhjusel on tulevikus sihtotstarbeliste pikemaajaliste refinantseerimisoperatsioonide laenu seotud tingimusega, et pangad tõstaksid oma senist krediidimahtu määral, mis vastab väljastatud pikemaajaliste laenude mahule (*Funding for Lending*). Samaaegselt selle otsusega on taoliste keskpanga krediitide kestvust pikendatud kolmelt aastalt neljale aastale. See kehtib aga ainult siis, kui sihtotstarbeliste pikemaajaliste refinantseerimisoperatsioonide (*TLTRO*) abil suurendatud krediidimaht selle perioodi jooksul säilitatakse. Vastasel korral tuleb laenu juba kahe aasta pärast tagasi maksta.

Kas sel viisil kirjeldatud meetme eesmärk ka saavutatakse, on täiesti küsitav. Pangad saavad nüüd nii nagu ennegi sihtotstarbeliste pikemaajaliste refinantseerimisoperatsioonide (*TLTRO*) vahenditega riiklikke laenu kokku osta ja siis kahe aasta möödudes EKP-lt saadud krediidid lihtsalt jälle tagasi maksta. Kui tahetakse meetme tegelikule eesmärgile vastutõotavat käitumist takistada, tuleks laenuaotluste rahuldamine siduda oluliselt karmimate piiravate tingimustega. Mõeldav oleks näiteks aktuaalne tõendus vahendite sihipärase kasutamise kohta, millest rangelt kinni peetakse. Samuti võiks sisse nõuda trahviintresse. Kumbagi ettevaatusabinõud pole esialgu ette nähtud. Niisiis on oodata, et pangad ka tulevikus vähemalt üht osa oma likviidsusest ettevõtete ja erandajapidamiste käsutusse ei anna. Järelikult ei tasu ka eriti loota, et krediidimahtu kahanemist euroalal suudetakse takistada EKP ootustele vastaval määral.

Kuigi raha välisväärtus ei kujuta endast keskpanga poliitika üht võimalikku eesmärki, võib tänu vahetuskursile EKP praegune poliitika ikkagi positiivse efekti tekitada. Kuna pankade eurolikviidsuse intressid on äärmiselt madalad või maksustatakse see koguni trahviintressidega, suureneb pidevalt kapitali paigutamine euroalast väljapoole. Sellele järgnev ühisvaluuta langev vahetuskursus tõstab aga üldjuhul kohalike ettevõtete konkurentsivõimet. Sellist tendentsi toetavad USA ja Suurbritannia ettevalmistused intresside arengumuutuse käivitamiseks käesoleva aasta jooksul. Kui see omakorda annab tuge ekspordimahu suurenemisele, siis nii suudavad algatatud majandusaktiioonid hindu langetavaid tendentse ikkagi pidurdada.

Langevad intressid mõjutavad ettevõtete majanduslikku olukorda mitte üksnes samas suunas muutuva (*st langeva*) vahetuskursiga. Ka kulude ja omakapitali kvoodi kaudu on neil nii positiivne kui ka negatiivne mõju. Positiivselt mõjutavad langevad intressid võõrfinantseeringute kulud siis, kui senised kõrgema intressiga laenu kustutatakse uute madalama intressiga laenulepingute abil. Teisest küljest kahaneb koos langevate turuintressidega ka diskonteerimisfaktor, mis määrab ettevõtte poolt finantseeritava pensioni teise samba jaoks vajalike pikaajaliste kohustuste nüüdisväärtuse. Mida madalam selline faktor on, seda kõrgem on sissemaksete nüüdisväärtus, mida ettevõtte teeb oma töötajate pensioni teise samba

finantseerimiseks. See omakorda sunnib ettevõtteid tunduvalt suuremaid bilansi-reserve moodustama, mille läbi väheneb nende omakapitali positsioon.

EKP nõukogu otsus 22. jaanuarist 2015 paisata finantsturgudele järgneva 19 kuu jooksul veel lisaks 1,1 triljonit eurot põhjustab varaliste väärtuste kiiretempolist kasvu, nagu näitavad arengud USAs, Suurbritannias ja Jaapanis. Neid arenguid toetavad EKP ostud, mistõttu atraktiivsed rahapaigutusvõimalused veelgi kahanevad. Niisugustest arengutest saavad kasu juba niikuinii jõukad elanikkonnakihid, kellel on suured kinnisvarad ja rikkalikult täidetud väärtpaperidepood. Seevastu silmas pidades reaalselt raha väärtuse kahanemist, satuvad madalate intresside tõttu halvemasse olukorda eriti niisugused eraisikud, kes oma tulevase vanaduspensioni jaoks hoiustavad raha euroväeringus. Võib karta, et pikemat aega kestva madalate intresside faasi korral sotsiaalsed lõhed üha süvenevad.

Madalad intressid mõjutavad ka panku, kes tegelevad põhiliselt klassikalise hoiustamise ja laenuandmisega.⁶ Vähenevad marginaalid kreditori ja deebitori intresside vahel on põhjuseks, miks niisuguste pankade jaoks muutub üha raskemaks mõistlikku kasumit saada. See võib neid tulevikus ajendada oma tegevuse raskuspunkti investeerimispankunduse riskantsetesse valdkondadesse üle viima. Ka elukindlustusfirmadel, kes oma klientide sissemaksetest saadava tulu olid siiani suures ulatuses pikatähtajalistesse riigi võlakirjadesse paigutanud, tekivad kauakestva intresside madalseisu korral üha rohkem raskusi oma klientidele atraktiivset kasumit pakkuda. Seetõttu tekib oht, et ka need firmad paigutavad neile usaldatud raha järjest riskialtimalt. Niisugust tendentsi tahetakse takistada kapitalistandardiga Solvency II, mis on juba praegu kehtivate rangete kapitalireeglite 73/239/EÜT edasiarendus ja hakkab aastast 2016 kehtima kogu Euroopas. Selle kohaselt tuleb kindlustusfirmadel riskantseid tehinguid veelgi rohkema omakapitaliga tagada.

Rahvusvaheliste Arvelduste Pank on mures, et äärmiselt madalad intressid võivad finants- ja kinnisvaraturgudel liialdusi põhjustada, ja manitseb keskpanku üliekspansiooni rahapoliitika lõpetamist mitte edasi lükkama, vaid hakata seda ette valmistama ja võimalikult ruttu alustama. Kui sellega hiljaks jäädakse, siis tekib oht, et järgmises konjunktuuri madalfaasis pole rahapoliitikale piisavalt mänguruumi fiskaalpoliitikat saatvateks vastumeetmeteks. Juba praegu olevat märgata, et vabaks lastud raha ei satu reaalmajandusse, vaid hakkab finantsturgudel „mulle“ tekitama. Olgu mis on, euroala silmas pidades võib siiski tõdeda – praeguses olukorras, kui konjunktuur on üleüldiselt madal ja lootust hindade tõusuks eriti ei ole, siis põhimõtteliselt on ekspansiooniline rahapoliitika esialgu veel õigustatud.

Aprill 2015

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Saksamaa

Matti Raudjärvi
Tallinn/Pirita-Kose und Pärnu
Eesti

⁶ Saksamaal on need eelkõige hoiukassad ja ühistupangad (Sparkassen und Genossenschaftsbanken).

NIEDRIGZINSPOLITIK DER EUROPÄISCHEN ZENTRALBANK (EZB)

Gedanken zur gegenwärtigen Situation

Wegen der Unzulänglichkeiten bei der Datenerhebung zur Ermittlung des harmonisierten Verbraucherpreisindex strebt die EZB eine jährlich berechnete Preissteigerungsrate nicht von null, sondern in der Nähe von plus zwei Prozent an. 2003 hatte sie das Inflationsziel zwischen 1,7 und 1,9 Prozent konkretisiert. Es ist symmetrisch: sowohl zu hohe als auch zu niedrige Inflationsraten gilt es zu vermeiden. Tatsächlich bewegt sich die Teuerungsrate in der Europäischen Währungsunion (EWU) seit geraumer Zeit deutlich unter dieser Zielmarke mit zunehmendem Abstand. Das gilt auch für die Kerninflationsrate, also ohne Berücksichtigung von Nahrungsmitteln und Energie in dem der Berechnung des Preisindex zugrunde liegenden Warenkorb. Ein Grund für diese Entwicklung ist die zunehmende digitale Vernetzung von Leistungserstellung und Leistungsnutzung (Industrie 4.0) in vielen Bereichen der heute wissensbasierten Wirtschaft und die damit einhergehenden Produktivitätssteigerungen. Bei stagnierender oder gar rückläufiger Nachfrage sinkt folglich die Leistungserstellung und steigt die Erwerbslosigkeit. Das gilt vor allem für die Euro-Krisenstaaten. Weitere Ursachen sind seit geraumer Zeit sinkende Erdölpreise und billigere Energieimporte sowie Korrekturen überhöhter Preise in einigen Ländern. Der sich verringende Abstand zur Nulllinie, bei der nach allgemeinem Sprachgebrauch die sogenannte Disinflation in Deflation übergeht, lässt die zum Teil recht kontrovers geführten Diskussionen über notwendige Interventionen der EZB als Hüterin der Währung immer heftiger werden.

Deflation, wie sie in den 1930er-Jahren auftrat, ist ein Prozess nachhaltig, also nicht nur vorübergehend sinkender Preise. Kennzeichen dafür sind nach bereits zuvor einbrechenden Wachstumsraten des Bruttoinlandproduktes zunehmend rückläufige Wirtschaftsaktivitäten, steigende Erwerbslosigkeit und Lohnsenkungen. Verfestigen sich die Erwartungen weiterhin und dauerhaft fallender Preise, kommt es zu verstärkten Verlagerungen der Nachfrage in die Zukunft und zu einer Abwärtsspirale von Preisveränderungen unterhalb der zuvor zitierten Nulllinie. Die Realzinsen steigen. Das ist besonders problematisch für Unternehmungen und Haushaltungen mit hohen längerfristig gebundenen Schuldenständen. Der Preisverfall wirkt in der Tendenz restriktiv auf die Abschlüsse jener Verträge, bei denen durch sinkende Preise die realen Belastungen steigen, wie das beispielsweise bei Kreditverträgen und Arbeitsverträgen im Hinblick auf den Schuldendienst und die Personalkosten der Fall ist. — Disinflation dagegen bedeutet sinkende Preisniveausteigerungen (zweite Ableitung!), also Verminderungen der statistisch festgestellten sogenannten Inflation.

Betrachtet man die EWU insgesamt und sieht man von besonderen Situationen in einigen Ländern ab, dann geht es zunächst darum, disinflatorische Entwicklungen zu stoppen, um ein Abgleiten in die Depression zu verhindern. Dazu setzt die EZB vor allem folgende Maßnahmen ein, die zum Teil heftig umstritten sind:

1) Senken der Leitzinsen;

2) **Quantitative Easing (QE)**: Dabei handelt es sich um den Ankauf von Anleihen, Pfandbriefen und Kreditverbriefungen – letztere **Asset-Backed-Securities (ABS)** genannt – durch die EZB. Sind Gegenstand dieser Operationen Staatsanleihen, welche die EZB auf Sekundärmärkten erwirbt, spricht man von 'Quantitative Easing durch **Outright Monetary Transactions (OMT)**'. Quantitative Lockerungen kommen dann in Betracht, wenn die Leitzinsen von der Zentralbank fast auf null oder möglicherweise bereits darunter gesetzt worden sind und zur Konjunkturstützung weiterhin eine expansive Geldpolitik erforderlich ist. Operationen dieser Art dienen ihrem Zweck nach der Aufrechterhaltung der geldpolitischen Wirkungskette. Die Funktionsfähigkeit des gestörten Transmissionsprozesses zwischen Notenbanken, Kreditinstituten und Realwirtschaft soll wiederhergestellt werden. Durch die Ankäufe werden bei den bisherigen Inhabern der Titel Ansprüche, die erst in der Zukunft fällig geworden wären, in gegenwärtig verfügbare Liquidität umgewandelt. Mit anderen Worten: Gebundenes Eigenkapital wird freigesetzt. Bei Geschäftsbanken erhöhen sich die Kreditgewährungspotenziale, ihre Geldschöpfungsspielräume erweitern sich.

3) Vergabe von Langfristkrediten an Geschäftsbanken zu einem Zinssatz nahe null (**Targeted Longterms Refinancing Operations, TLTRO**) mit Laufzeiten von ursprünglich drei¹ und jetzt vier Jahren.

Der Hauptgrund für die bisher ausbleibende wirtschaftliche Erholung in den meisten Ländern der Euro-Zone ist das generelle Überschuldungsproblem. Viele Unternehmungen, private Haushaltungen und auch einige EU-Länder sind bestrebt, ihre hohen Schuldenbestände zu verringern. Dadurch sinken Nachfrage und Auftragseingänge bei den Unternehmungen. Andererseits sind die Geschäftsbanken angesichts ihres oft knappen Eigenkapitals in Relation zu den risikobelasteten Aktiva in ihren Bilanzen bei der Kreditgewährung zurückhaltend. Summa summarum werden gegenwärtig mehr Kredite getilgt als neu vergeben. Insofern ist es verständlich, dass die EZB die Leitzinsen auf Tiefstände gesenkt hat, die Konditionen ihrer Kredite lockert und die Laufzeiten verlängert. Darüber hinaus ist sie bereit, die Bilanzen der Banken durch Aufkauf-Programme zu entlasten, damit diese mehr Kredite vergeben können.

Fraglich ist, inwieweit unter den aktuellen wirtschaftlichen Rahmenbedingungen mit den bisher ergriffenen und für die Zukunft geplanten geldpolitischen Maßnahmen die realwirtschaftlichen Abläufe zielgerichtet beeinflusst werden können. Es ist nicht sicher, dass durch eine expansive Geldpolitik die Banken in Europa mehr Kredite vergeben und andererseits die Unternehmungen mehr Kredite für Innovationen und Investitionen in Anspruch nehmen und damit die Konjunktur ankurbeln werden. Praktisch kann mit geldpolitischen Maßnahmen allein kein zusätzliches Wirtschaftswachstum bewirkt werden, wenn sich lediglich die Finanzierungsbedingungen verbessern. Ohne umfassende strukturelle und fiskalische Reformen (vor allem: flexible Arbeitsmärkte, weniger Bürokratie,

¹ Diese TLTRO Ende 2011/Anfang 2012 in Höhe von etwa einer Billion Euro wurden nach dem Mörsergeschütz aus dem Ersten Weltkrieg 'Dicke Berta' genannt.

wachstumsadäquate Steuersysteme) und eine auf Infrastruktur, Bildung, Forschung und innovative Investitionen sowie fortschrittliche Internetdienste² gerichtete Realpolitik kann die Geldpolitik auf Dauer nicht erfolgreich sein.

Ziel der EZB-Politik ist eine Richtungsänderung in der bisherigen Preisentwicklung in dem Sinne, dass die sogenannte Inflation wieder näher an das mittlere Ziel von knapp unter zwei Prozent herangeführt wird. Dazu hat die EZB den im Juni 2013 bereits auf minus 0,1 Prozent reduzierten Einlagensatz am 5. Juni 2014 noch einmal auf minus 0,2 Prozent gesenkt. Ein negativer Einlagensatz bedeutet gewissermaßen die Erhebung von Strafzinsen auf Bankguthaben bei der EZB. Im Grunde kommt das einer Steuer auf Bankeinlagen gleich. Dadurch sollen die Geldinstitute dazu gedrängt werden, mehr Kredite an die Realwirtschaft zu vergeben. Das setzt allerdings voraus, dass die Banken die Risiken der Kreditvergabe tragen können und dazu auch bereit sind. Das ist nicht überall in der Euro-Zone der Fall. Auch sollen Banken mit überschüssiger Liquidität bereitwilliger als bisher dazu veranlasst werden, diese Mittel über die Interbankenmärkte anderen Kreditinstituten mit unzureichendem Geldschöpfungspotenzial zur Verfügung zu stellen.

Ob in der gegenwärtigen Situation die Kreditinstitute auf Grund dieses Strafzinses den Wünschen der EZB generell entsprechen werden, ist fraglich. Negative Leitzinsen können eher zu unerwünschten Ausweichreaktionen führen. Zum einen können die Banken die Zusatzkosten über höhere Kreditzinsen (und Bankgebühren) auf Ihre Kunden überwälzen, was in der gegenwärtigen Wirtschaftslage nicht situationsgerecht wäre. Zum anderen können die Kreditinstitute sich veranlasst sehen, ihre Zentralbankguthaben durch vorzeitige Rückzahlungen teurer Anleihen zu senken, anstatt durch Kreditvergabe die umlaufende Geldmenge zu erhöhen. Außerdem ist zu bedenken, dass negative Einlagenzinsen die Wirkung von Outright Monetary Transactions im Rahmen von Quantitative-Easing-Programmen beeinträchtigen können. Das wird dann der Fall sein, wenn die Banken die Erlöse aus dem Verkauf der Staatspapiere nicht sofort wieder für die Vergabe von – aus ihrer Sicht – vertretbaren Krediten einsetzen können und zeitweise bei der EZB parken müssen, wofür sie dann Strafzinsen zu entrichten haben.

Nach Artikel 123 des Vertrages über die Arbeitsweise der Europäischen Union ist es der EZB verboten, Staatsfinanzierung zu betreiben. Insofern darf sie öffentliche Anleihen nicht direkt vom Emittenten übernehmen. Kontrovers wird die Frage diskutiert, ob sie gegen Artikel 123 auch dann verstößt, wenn sie die Staatstitel auf Sekundärmärkten erwirbt. Da solche OMT die Liquidität der Staatshaushalte nicht unmittelbar erhöhen, stellen sie – streng genommen – keine Staatsfinanzierung dar. Mit ihnen soll lediglich erreicht werden, dass sich die Zinsen für Schuldverschreibungen der betreffenden Staaten verringern und ihnen so die Aufnahme neuer Kredite am Kapitalmarkt erleichtert wird.

Im Mai 2010 gab der damalige EZB-Präsident, Jean-Claude Trichet, dem Drängen der Mitgliedstaaten nach und erklärte, die EZB werde – wenn nötig – über ein QE-

² analog der deutschen 'Digitalen Agenda'.

Programm staatliche Schuldverschreibungen der Krisenländer in unbegrenztem Umfang über Drittmärkte ankaufen. Damit sollte ein Auseinanderbrechen der Währungsunion verhindert werden. Allein die Ankündigung eines solchen Anleihenkaufprogramms senkte die Risikoprämien für Anleihen der Problemländer. Die vorgesehene selektive Verteilung der Interventionsmittel fand allerdings wenig Zustimmung bei jenen Ländern, die nicht in das Stützungsprogramm involviert waren. Darüber hinaus wurden Befürchtungen geäußert, die Krisenländer könnten sich nun nicht mehr oder zumindest nur noch in geringerem Maße veranlasst sehen, ihre Staatsschulden abzubauen und Strukturreformen konsequent durchzuführen. Besonders für diese Länder seien doch grundlegende Sanierungen zwingend erforderlich, damit sie in der Union wieder den wirtschaftlichen Anschluss fänden.

Am 22. Januar 2015 hat der EZB-Rat ein erweitertes QE-Programm verabschiedet. Danach werden zusätzlich zu den Papieren der bereits bestehenden Programme³ ab März 2015 zunächst bis September 2016 auch Staatsanleihen⁴ mit gutem Rating gegen Zentralbankgeld aus dem Markt genommen, und zwar in Höhe von monatlich 60 Milliarden Euro, über den gesamten Zeitraum also in Höhe von insgesamt 1,14 Billionen Euro. Es unterscheidet sich von dem im Jahre 2010 angekündigten Konzept im Wesentlichen darin, dass zukünftig die Mittel nicht mehr selektiv nur zum Ankauf von Bonds aus notleidenden Ländern eingesetzt werden. Vielmehr werden jetzt alle Mitgliedstaaten flächendeckend in das Programm einbezogen. Folglich war zunächst zu klären, nach welchen Kriterien die zusätzlich in die Märkte zu injizierende Liquidität auf die Bonds der einzelnen Länder aufgeteilt werden soll. Schließlich ist dieser Verteilungsschlüssel maßgebend dafür, welche Länder von dem Ankaufprogramm am meisten profitieren beziehungsweise für welche Regierungen der Mitgliedstaaten sich die Finanzierungsbedingungen *ceteris paribus* am günstigsten entwickeln werden.

Für die Verteilung kamen drei Varianten in Betracht: die Verteilung nach den Anteilen der nationalen Zentralbanken am EZB-Kapital⁵, die Verteilung nach den Gesamtvolumina der jeweils ausstehenden marktkapitalisierten Staatsschulden ('Markttiefe') oder nach deren Verzinsung. Die Entscheidungsträger mussten sich im Klaren darüber sein, dass bei Anwendung dieser oder anderer Verteilungsschlüssel Nebeneffekte auftreten können, die nicht unbedingt zielkonform sind. Der Rat beschloss, die Verteilung nach den EZB-Kapitalanteilen vorzunehmen. Ohne länderspezifische Obergrenzen für den Ankauf der Schuldtitel hätte das aber zur Folge gehabt, dass die größten Teilbeträge des Programms auf die wirtschaftlich leistungsstärksten Mitgliedsländer – beispielsweise Deutschland – entfielen. Damit wäre die Zinsbelastung für diese Länder stärker gesunken als für die bedeutend leistungsschwächeren Krisenstaaten. Um dem entgegenzuwirken, wird die

³ wie Pfandbriefe und kreditgesicherte Wertpapiere.

⁴ sowie Anleihen von europäischen Institutionen und Emittenten mit Förderungsauftrag, wie zum Beispiel der EU-Finanzierungsinstitution (European Stability Mechanism, ESM) und der Europäischen Investitionsbank (EIB).

⁵ im Grunde genommen also nach der Wirtschaftskraft der einzelnen Mitgliedsländer.

Zentralbank nur bis zu maximal 33 Prozent der bis dato entstandenen Staatsschulden des jeweiligen Euro-Landes aufkaufen.

Die Option der EZB, den Ankauf der Staatsanleihen durch die nationalen Zentralbanken durchführen zu lassen und die Verlustrisiken auf diese zu verlagern, verstößt im Grunde gegen die Regeln einer gemeinsamen, einheitlichen Geldpolitik. Denn diese basiert auf dem Prinzip der Gemeinschaftshaftung. Durch die 'Renationalisierung' der Haftungsrisiken nähert sich die Geldpolitik zunehmend der Fiskalpolitik. Was aber noch schwerer wiegt, ist die Tatsache, dass dadurch der mäßigende Effekt auf die Risikozuschläge der Anleihen hoch verschuldeter Staaten – und um diesen geht es ja schließlich – deutlich geringer ausfallen wird.

Um diese nicht zielgerechte Begleiterscheinung zumindest etwas abzuschwächen, werden nach dem Beschluss des EZB-Rates 20 Prozent der aufgekauften Staatsanleihen weiterhin der gemeinsamen Risikohaftung unterliegen, wovon die EZB acht Prozent übernehmen wird. Für die restlichen 80 Prozent tragen die nationalen Zentralbanken das Risiko. Das bedeutet letztendlich, dass die Steuerzahler der jeweiligen Mitgliedländer haften, weil sie gewissermaßen⁶ als 'stille Eigentümer' ihrer Zentralbanken anzusehen sind.

Der EZB-Rat hätte mit einem ergänzenden Beschluss, dass nur Anleihen von Ländern gekauft würden, die nach dem Urteil der EU-Kommission ihre vertraglichen Verpflichtungen ('Compliance') erfüllen, die Notwendigkeit von Strukturreformen verdeutlichen und der mahnenden Aufforderung dazu mehr Nachdruck verleihen können. Das hätte sicherlich die Bereitschaft der Länder zur Durchführung dieser in die Zukunft gerichteten Maßnahmen stimuliert. Hier stellt sich allerdings erneut die Frage, ob die EZB mit der Beeinflussung solcher nicht unmittelbar auf den Finanzbereich gerichteten Entscheidungen ihre Kompetenzen überschritten hätte. Im Prinzip geht es bei der Beurteilung der Vereinbarkeit von EZB-Maßnahmen mit geldpolitischen Grundsätzen um die Frage: Was ist Geldpolitik, und wo liegen ihre Grenzen?

Nach internationalen Kapitalregeln des Baseler Bankenausschusses dürfen Banken einem einzelnen Schuldner summa summarum nicht mehr Kredite als höchstens ein Viertel ihres jeweiligen Eigenkapitals gewähren (Artikel 395 'Capital Requirement Regulation, CRR). Im QE-Ankaufprogramm vom 22. Januar 2015 werden Staatsanleihen europäischer Mitgliedländer generell als risikolose Anlagen eingestuft und insoweit keinen Ankaufbeschränkungen unterworfen. Aus stabilitätspolitischen Gründen sollten aber auch dem Ankauf von Bonds 'Großkreditgrenzen' gesetzt werden, so wie für jeden anderen Kredit auch. Da die Euro-Zone aus 19 Mitgliedstaaten besteht, gibt es genug Spielraum für das erweiterte QE-Programm.

⁶ Im Sinne von: Sinn, Hans-Werner, Europas Schattenbudget, in: deutsches *Handelsblatt* vom 09.02.2015, S. 48.

Im Hinblick auf die QE-Programme ist noch eine besonders wichtige Frage zu klären. Soll es der EZB erlaubt sein, neben einfach abgesicherten, transparenten Schuldverschreibungen auch ABS-Papiere zu erwerben? Diese Papiere sind mit einer großen Zahl jeweils gleichartiger Anleihen mit höchst unterschiedlichen Sicherheiten unterlegt. Das Problem dieser Anleihenpakete besteht darin, dass die Dokumentation der zugrunde liegenden Sekurititäten oft unzureichend ist und diese deshalb schwer zu bewerten sind. Mit diesen komplexen Finanzinstrumenten lassen sich Kreditrisiken nicht nur streuen, sondern auch verschleiern. 2008 waren international veräußerte ABS-Papiere aus den USA, die mit schlecht dokumentierten und fehlbewerteten hochbrisanten Hypothekenforderungen unterlegt waren, Auslöser des 'Subprime-Desasters' und in der Folge einer weltweit eskalierenden Finanz- und anschließenden Wirtschaftskrise. Seitdem gelten diese gebündelten Anleihen als diskreditiert und haben den Ruf, 'Giftpapiere', 'Teufelspapiere' oder 'Massenvernichtungswaffen' zu sein. Da sie zur Liquiditätsbeschaffung jederzeit erneut missbräuchlich eingesetzt werden können, bedeutet der Ankauf von ABS-Papieren durch die EZB ein besonderes Risiko für die Europäische Gemeinschaft, die für die EZB haftet. Das ist letztendlich die Gesamtheit der Steuerzahler in den Mitgliedsländern. Insofern sollte eine der Öffentlichkeit verpflichtete Zentralbank nur einfache und transparente Papiere höchster Qualität, also Papiere mit dem geringsten Risiko ('Senior-Tranches') kaufen dürfen. ABS-Papiere sind im Gegensatz dazu äußerst komplex und undurchsichtig, weil in ihnen eine sehr große Zahl von Obligationen unterschiedlicher Bonität gebündelt ist. Die Ausfallwahrscheinlichkeit dieser Schuldverschreibungen kann allenfalls die kreierende Bank einschätzen. Und das kann sie nur dann, wenn sie die Konzentrations- und Korrelationsrisiken zwischen den zusammengefassten Krediten kennt. Deshalb ist es für potenzielle Käufer schwierig, die ABS-Papiere mit hohem und höchstem Ausfallrisiko ('Mezzanine-Tranches' oder gar 'Equite-Tanches') von vornherein zu erkennen.

Durch die Anfang 2011 begonnenen Langfristkredite (Targeted Longerterms Refinancing Operations, TLTRO) soll erreicht werden, dass die Banken ihre Kernaufgabe, nämlich die Versorgung der Unternehmungen mit Fremdkapital, breitflächiger erfüllen. Vor allem in den südeuropäischen Ländern sollen die dort ansässigen Firmen großzügig mit Krediten versorgt werden. Das hängt aber nicht nur vom 'Können', das heißt dem Geldschöpfungspotenzial der Kreditinstitute ab, sondern auch von deren 'Mögen'. Kreditanträge werden von den Banken nur bei ausreichender Bonität der Antragsteller angenommen. Diese zu verbessern ist nicht Aufgabe der Geldpolitik. Allenfalls die Finanzpolitik kann durch Veränderungen der wirtschaftlichen Rahmenbedingungen global Einfluss darauf nehmen.

In der gegenwärtigen Wirtschaftslage erscheint es zahlreichen Kreditinstituten lukrativer und weitaus weniger riskant, wenn sie sich über TLTRO refinanzieren und – anstatt zusätzliche Kredite an die Wirtschaft zu vergeben – hochverzinsliche Staatsanleihen erwerben oder teure Bankanleihen ablösen. Insofern ist es nicht verwunderlich, dass TLTRO-Interventionen in der ersten Runde 2011 und 2012 ihr Ziel verfehlten. Deshalb sind zukünftig TLTRO-Kredite an die Bedingung geknüpft, dass die Banken ihr bisheriges Kreditvolumen um das Ausmaß der in Anspruch genommenen Langfristkredite erhöhen ('Funding for Lending'). Gleichzeitig mit

diesem Beschluss ist die Laufzeit dieser Zentralbankkredite von drei auf vier Jahre heraufgesetzt worden. Das gilt aber nur dann, wenn das durch die TLTRO erweiterte Kreditvolumen für diese Zeit aufrechterhalten wird. Anderenfalls sind die Kredite bereits nach zwei Jahren zurückzuzahlen.

Ob damit das Ziel dieser Maßnahme erreicht werden kann, ist fraglich. Denn die Banken können nach wie vor mit den TLTRO-Mitteln öffentliche Anleihen kaufen und dann nach zwei Jahren die EZB-Kredite einfach wieder zurückzahlen. Wollte man ein solches dem eigentlichen Zweck dieser Maßnahme zuwiderlaufendes Verhalten verhindern, müssten die Kreditgewährungen mit wesentlich strengeren Auflagen versehen werden. Zu denken wäre dabei an einen strikt einzuhaltenden zeitnahen Nachweis der zielgerichteten Mittelverwendung. Auch Strafzinsen könnten erhoben werden. Beide Vorkehrungen sind vorerst nicht getroffen worden. Insofern ist zu erwarten, dass die Banken auch in Zukunft zumindest einen Teil dieser Liquidität nicht an Unternehmungen und private Haushaltungen weitergeben werden. Der Rückgang des Kreditvolumens in der Euro-Zone wird folglich kaum im Ausmaß der EZB-Erwartungen aufgehalten werden können.

Obwohl der Außenwert einer Währung keine Zielvariable der Zentralbankpolitik ist, kann über den Wechselkurs durch die gegenwärtig von der EZB verfolgte Politik ein positiver Effekt resultieren. Weil die bei den Banken in Euro gehaltene Liquidität außerordentlich niedrig verzinst oder gar mit Strafzinsen belegt wird, kommt es verstärkt zu Kapitalverlagerungen in das Euro-Ausland, soweit die dort erzielbaren Erträge über den bewerteten Risikoerwartungen liegen. Der daraufhin sinkende Wechselkurs der Gemeinschaftswährung erhöht in der Tendenz die Wettbewerbsfähigkeit der Unternehmungen in den Euro-Ländern. Vorbereitungen in den USA und Großbritannien, im weiteren Verlauf des Jahres eine Zinswende einzuleiten, unterstützen diesen Effekt. Durch steigende Exporte können die induzierten Aktivitäten Wirtschaftswachstum fördern, den preissenkenden Tendenzen entgegenwirken und so zur Preisstabilität im Sinne der EZB-Zielsetzung beitragen. Zielführend sind auch die mit sinkendem Wechselkurs sich vertuernden Importe.

Sinkende Zinsen beeinflussen die wirtschaftliche Situation der Unternehmungen nicht nur über den in gleicher Richtung sich verändernden Wechselkurs. Auch über die Kosten und die Eigenkapitalquote haben sie sowohl positive als auch negative Wirkungen. Positiv wirken sinkende Zinsen auf die Kosten der Fremdfinanzierungen, sobald bisher bestehende, höher verzinsten Verbindlichkeiten durch erneut abgeschlossene Kreditverträge mit niedrigeren Zinsen abgelöst werden. Andererseits vermindert sich mit sinkenden Marktzinsen der Abzinsungsfaktor, der die gegenwärtig bewertete Höhe der langfristigen Verpflichtungen zu Betriebsrenten bestimmt. Je niedriger dieser Faktor ist, umso höher ist der Gegenwartwert der betrieblichen Versorgungszusagen. Das zwingt die Unternehmungen zu deutlich höheren bilanziellen Rückstellungen, wodurch deren Eigenkapitalposition gemindert wird. Während Großunternehmen die zusätzlichen Rückstellungen aus den Gewinnen eher umbuchen können, stehen kleinere Unternehmen oft vor existenziellen Problemen.

Die QE-Interventionen auf Grund des Beschlusses des EZB-Rates vom 22. Januar 2015 werden die Märkte für handelbare Anleihen zunehmend einengen, attraktive Anlagemöglichkeiten verknappen und die ohnehin schon hohen Preise an den Finanz- und Immobilienmärkten voraussichtlich weiter in die Höhe treiben. Andererseits ist zu erwarten, dass Banken, die Schwierigkeiten bei der Erfüllung der vorgeschriebenen Kapitalpuffer haben, sich kaum mit den in ihren Bilanzen stehenden Staatsanleihen (Level-1-Assets) an dem EZB-Programm beteiligen werden. Es ist zu befürchten, dass Engpässe, steigende Kurse und folglich sinkende Renditen zu Marktverwerfungen führen und die Finanzstabilität gefährden. Nutznießer dieser Entwicklungen sind wohlhabende Bürger mit angereicherten Wertpapierdepots und umfangreichem Immobilienbesitz. Benachteiligt sind demgegenüber durch Niedrigzinsen unter Berücksichtigung des realen Geldwertschwundes vor allem jene Privatpersonen, die ihre Einkommen für die zukünftige Altersversorgung in Eurowährung sparen. Bei länger andauernder Niedrigzinsphase können sich die sozialen Diskrepanzen zwischen den unterschiedlichen Bevölkerungsschichten verschärfen.

Von Niedrigzinsen betroffen sind auch Banken, die überwiegend klassische Einlagen- und Kreditgeschäfte betreiben.⁷ Für sie wird es durch die sinkenden Margen zwischen Kreditor- und Debitorzinsen immer schwieriger, angemessene Erträge zu erzielen. Das kann diese Kreditinstitute dazu veranlassen, das Schwergewicht ihrer Aktivitäten zukünftig auf die riskanteren Geschäftsfelder des Investmentbankings zu verlagern. Auch Lebensversicherungsgesellschaften, die ihre Beitragseinnahmen bisher in großem Umfang in langfristigen Staatsanleihen angelegt haben, werden bei länger andauernden Zinstiefständen zunehmend Schwierigkeiten haben, ihren Kunden attraktive Renditen zu bieten. Daher besteht die Gefahr, dass auch sie die ihnen anvertrauten Gelder immer risikoreicher anlegen werden, um wenigstens noch vertretbare Renditen zu erzielen. Das soll mit dem risikobasierten Kapitalstandard Solvency II verhindert werden. Dieser ist eine Weiterentwicklung der bereits heute vorgeschriebenen strengen Kapitalregeln 73/239/EWG und wird 2016 in Europa allgemeinverbindlich. Danach müssen die Versicherer riskante Geschäfte zukünftig mit noch mehr Eigenkapital unterlegen.

In der Sorge, dass vor allem die extrem niedrigen Zinsen zu Übertreibungen an den Finanz- und Immobilienmärkten führen könnten, ermahnt die **Bank für Internationalen Zahlungsausgleich (BIZ)** die Zentralbanken, den Ausstieg aus der stark expansiven Geldpolitik nicht länger aufzuschieben, sondern vorzubereiten und baldmöglichst damit zu beginnen. Sollte das zu spät geschehen, dann bestehe die Gefahr, dass in der nächsten Konjunkturflaute für die Geldpolitik nicht genügend Spielraum für gegensteuernde, die Fiskalpolitik eskortierende Maßnahmen bestehe. Es sei bereits heute zu erkennen, dass die Geldschwemme in der Realwirtschaft nicht ankomme, sondern an den Finanzmärkten Zeichen für Blasenbildungen setze. – Dennoch, für den Euroraum kann festgestellt werden: In der gegenwärtigen Situation allgemein schwacher Konjunktur und weiterhin gedämpfter

⁷ In Deutschland sind das vor allem die Sparkassen und Genossenschaftsbanken.

Preisaussichten ist eine expansive Geldpolitik vom Grundsatz her vorerst *noch* gerechtfertigt.

April 2015

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Deutschland

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose und Pärnu
Estland

LOW INTEREST RATE POLICY OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK (ECB)

Introductory thoughts on the current situation

As the lack of sufficient information for the calculation of the price index is generally known, the ECB no longer sets the objective of achieving the statistical annual rate of zero per cent of price increase but aims for an annual increase of slightly less than two per cent. The task of the ECB is symmetrical by nature – both too high and too low inflation rates should be avoided. In reality, the rate of appreciation has remained considerably below the desired level for several months in the European Economic and Monetary Union and this development is continuing. The same also applies to the base inflation rate, i.e. without taking into consideration developments in energy and food prices. The reasons are besides the continuing stagnation of labour productivity also the decline in economic activity since 2009 and the related decrease in demand – particularly in the euro zone countries affected by crisis – adjustment of excessively high prices in certain countries and the continuing decline in oil prices and cheaper energy imports. The decreasing distance to the zero level at which – generally speaking – the so-called disinflation becomes deflation, is stirring up the sometimes very controversial discussions on urgently necessary investments that the ECB should make and on its role as the guardian of the currency.

Deflation is a continuous process, so the issue is not just about temporary falling prices. Its characteristic signs are decreasing GDP growth rates, increase in unemployment, salary cuts and the resulting spiral of price changes heading below the above-mentioned zero level. Real interest rates are increasing. Such a situation is particularly problematic for such enterprises and households which have a high debt burden to begin with. If the continuation of the decrease in prices is confirmed, the demand will be increasingly put off to future periods and the pressure on prices will increase. This trend will restrict the conclusion of contracts according to which the decrease in prices will lead to an increase in real burdens. For instance, loan contracts and contracts of employment, considering the servicing of loans and personnel expenses. Disinflation, on the other hand, only means a decreasing rate of price increases (second derivative!), i.e. a statistically established decrease in inflation.

When looking at the European Economic and Monetary Union as a whole without taking into account special situations in certain countries, the main objective first of all is to stop disinflationary developments in order to prevent the first signs of sliding into an economic depression. For that purpose, the ECB takes above all the following measures which have given rise to quite a few heated disputes:

- lowering of base interest rates;
- quantitative easing (QE): it consists in the purchasing of loans, mortgage-backed notes (real estate backed notes and also asset-backed securities (ABS)) by the ECB. If these transactions are performed with government loans acquired by the ECB in trading markets, it is called quantitative easing

through outright monetary transactions (OMT). Quantitative easing can be used when the central bank has reduced base interest rates to zero or an even lower level and needs to continue expansive monetary policy to support the economic situation. Transactions of this type serve their purpose when the functioning of the chain of monetary policy is ensured. The impaired functioning of the transmission process between issuing banks, credit institutions and real economy has to be restored. Through purchases, the claims of the current holders of different notes that would be payable sometime in the future are turned into liquidity that can be used now. In other words: tied-up equity is released. Commercial banks are able to issue more loans and have more opportunities to acquire funds;

- targeted longer-term refinancing operations (TLTRO) with the initial duration of three years¹ and now four years.

The main reason why economic recovery has not been achieved until now is the excessive loan burden in most countries of the eurozone. Many companies, households and also certain EU Member States have set themselves the goal of reducing their high debt burden. But this also reduces the demand, and enterprises tend to receive less orders. On the other hand, commercial banks – bearing in mind the lack of equity in balance sheets with risky assets – are issuing less loans. *Summa summarum*, more debts are currently repaid than acquired. Thus it is understandable that the ECB has lowered base interest rates as much as possible, made borrowing conditions easier and uses longer repayment periods. In addition, the central bank is ready to reduce the loan burdens in the balance sheets of banks and open possibilities for issuing more loans through programmes for purchasing of loans.

It is questionable to what extent it is possible at all to direct the development of real economy in the current economic conditions with measures of monetary policy implemented so far and planned for the future. It is not certain at all that expansive monetary policy would induce European banks issue more loans and encourage enterprises, on the other hand, to borrow more for innovation and investments to enliven the economic situation. In principle, additional economic growth cannot be created by only measures of monetary policy just because of favourable development of financing opportunities. Monetary policy cannot remain successful without comprehensive reforms (above all flexible labour markets, reduction of bureaucracy, taxation systems favouring economic growth) or government policy focused on infrastructure, education, research and innovative investments, also online services².

The aim of the ECB policy is to change the current direction of price developments to bring the inflation rate back to an average level of a little less than two per cent. Therefore the ECB lowered on 5 June 2014 again to minus 0.2% the discount rate it had lowered to minus 0.1 per cent already in June 2013. Negative discount rate

¹ The TLTRO measures applied at the end of 2011 and beginning of 2012 in the amount of approximately one trillion were called „Big Bertha“ according to a large cannon used in World War I.

² Similar to Digital Agenda (Digitalen Agenda) in Germany.

means in a sense charging penalty interest on funds deposited with the ECB. This is in principle similar to a tax charged on bank deposits. This is intended to encourage banks to issue more loans to real economy. This, however, assumes in its turn that banks are able to bear the risks related to issuing of loans and are ready for that. But this is not the case everywhere in the eurozone. Another objective is to induce banks with excessive liquidity to display more readiness for transferring such funds through interbank market to the disposal of credit institutions with insufficient potential for deposit creation.

It is questionable whether banks will comply with the ECB wishes in the current situation, bearing in mind penalty interest rates. Negative base interests rates may lead to undesirable responses instead – banks will namely begin to avoid the direction set by the central bank. Firstly, banks may transfer the extra costs to their clients in the form of higher loan interests rates (and bank charges) which would not be appropriate at all in the current economic situation. Secondly, banks may see the way out in early repayment of expensive loans to reduce their balance with the central bank, instead of increasing the funds in circulation by issuing new loans. In addition it should be born in mind that negative deposit interest rates may affect the impact of direct transactions performed for monetary policy reasons within quantitative easing programmes. This will happen when banks are unable to use the revenue earned from the sale of government notes for issuing loans which are justified in their opinion but have to “park” the revenues temporarily at the central bank, paying penalty interest rates for that.

According to Article 123 of the Treaty on the Functioning of the EU, the ECB is not allowed to perform national financing. In that sense, the central bank is not allowed to take over national loans directly from the issuer. The issue of whether the central bank violates the provisions of Article 123 also by acquiring national debt from aftermarkets has caused controversial discussions. As such direct transactions of monetary policy do not directly increase national budgets, this is in principle not regarded as national financing. The aim of direct transactions is just to reduce the interest rates paid on notes by the respective governments and thus to help them to acquire new loans from capital markets.

In May 2010 the then President of the ECB Jean-Claude Trichet gave in to the pressure of the Member States and declared its intention to purchase the national debt of countries in crisis through the quantitative easing programme through third markets in unlimited amounts. The aim of this measure was to stop the disintegration of the Monetary Union. Already the announcement of such a purchase programme lowered the risk premiums of loans of problematic countries. The countries which were not included in the support programme did not, however, particularly like the planned selective implementation of the intervention measures. Besides there was some apprehension that countries in crisis may no longer feel the pressure or make efforts to reduce the national debt or implement systematic structural reforms or at least do not perceive a sufficiently strong pressure. However, it would be absolutely necessary to carry out thorough adjustments in such countries to achieve their economic recovery within the European Union.

The Governing Council of the ECB adopted the expanded quantitative easing programme on 22 January 2015. According to this programme, in addition to other programmes already started,³ government loans with good rating⁴ can be taken off the market from March 2015 to initially until September 2016, using 60 billion euros of the ECB funds monthly. The total amount for this period is 1.14 trillion euros. The plan described is considerably different from the conception declared in 2010 as funds will not be used selectively any more for the purchasing of government debt of countries in crises. Instead, all member states are involved now in the programme. Consequently, it was necessary to determine first the criteria for the distribution of the liquidity **added to the market** among government notes of different countries. The key to such distribution will eventually determine which countries will benefit most from the purchase programme, or, in other words – the national governments for which the financing conditions are most favourable *ceteris paribus* (other conditions being equal).

Two methods of distribution were discussed: either distribution on the basis of shares of each member state in the ECB (equity) – in principle, according to the economic capacity of each Member State – or distribution according to the total volume of outstanding government debt capitalised through the market (market depth). Decision-makers must have seen clearly possible spillover effects of one or the other key of distribution that would not necessary contribute to the achievement of the objective. The Governing Council of the ECB decided to follow the participation in the ECB capital in the distribution. Purchasing of notes without any upper limits which would take into account the specific situation in different countries would have led to the payment of the largest parts of the programme volume to Member States with strong economy, such as Germany. Consequently, the interest burden of these countries would have decreased more than that of economically much weaker countries. In order to avoid that, the central bank will purchase no more than 33 per cent of the outstanding national debt of each country.

The decision of the ECB to allow central banks of the Member States to purchase government notes and have them bear the risk of losses violates the rules of common monetary policy. Such policy is namely based on the principle of joint liability. With the renationalisation of liability risk the monetary policy is increasingly approaching financial policy. However, the fact that countries suffering from excessive debt burden – which is the whole point of the matter – no longer sufficiently perceive the controlling effect of loan risk charges, has an even more important impact.

In order to alleviate such unwanted effect even to some extent, according to the Governing Council of the ECB, 20 per cent of loans purchased from open markets will still be subject to joint liability, and ECB in its turn will assume 8 per cent of the risk for the volume of purchases. The central banks of the Member States will bear the remaining 80 per cent of the risk. This means that the taxpayers of each

³ Such as mortgage-backed notes and credit-backed securities.

⁴ Also issuers implementing programmes of EU institutions and support programmes.

Member State eventually take the responsibility as they can be regarded as the 'passive owners' of the central bank of their country⁵.

With an additional decision that loans would only be purchased from countries which comply with their contractual obligations according to the decision of the Council of the EU, the Governing Council of the ECB could have expressed more clearly the absolute necessity of structural reforms and lay an even stronger emphasis on this admonishing appeal. It would surely have increased the willingness of the countries concerned to implement measures oriented to the future. This, however, raises the issue that the ECB could have exceeded the limits of its competence by influencing such decisions which do not directly concern the financial area. Evaluating the conformity of the ECB measures with basic principles of monetary policy, a fundamental issue arises: what is monetary policy and what are its limits?

Bearing in mind the quantitative easing programmes, we have to clarify another particularly important issue. Should the ECB be allowed to purchase also asset-backed securities (ABS) besides notes with ordinary guarantees and transparent notes? Such notes are based on numerous loans of similar type which have very different guarantees. The problem with loan packages is that the guarantees of their different parts have been insufficiently documented and are therefore difficult to assess. Such complex financial instruments make it possible not only to diversify but also to hide the risks. Extremely risky U.S. mortgage claims sold internationally but poorly documented and wrongly assessed led to the catastrophe caused in 2008 by subprime loans, which grew into the global financial and economic crisis. Since then such loan packages are no longer trusted and have acquired the image of “toxic securities” or “securities from hell” or even “weapons of mass destruction”. As they can be abused, so-to-say, to obtain new liquidity at any time, purchasing ABS securities by the ECB means a special risk for the European Union which is known to be liable for the ECB. Thus we will reach again the community of taxpayers from all Member States. Therefore the ECB which acts in public interests should be allowed to purchase only simple and transparent premium securities with the lowest risk (senior tranches). ABS securities, on the other hand, are extremely complex and untransparent as they contain a large number of notes of different quality. The probability of default risk of such security packages can be assessed at best only the bank which has compiled them. And this only in case the bank is aware of the concentration and correlation risks between the loans within the package. Therefore it is difficult for potential buyers to recognize the ABS securities with a high default risk (mezzanine tranches).

At the beginning of 2011 the targeted longer-term refinancing operations (TLTRO) started with the aim of facilitating the performance of the main duties of banks – namely supplying enterprises with external capital – in increasingly more regions. Local companies of Southern Europe in particular require generous loans. This

⁵ See this train of thought in: Sinn, Hans-Werner, Europas Schattenbudget, Deutsches Handelsblatt, 09.02.2015, p. 48.

depends not only on the capacity, i.e. the ability of a bank to create deposits, but also on its willingness. Banks accept loan applications only from applicants with sufficient payment capacity. Improvement of payment capacity is not the task of monetary policy. It can be globally influenced through financial policy at best through making the respective changes in the economic environment.

In the current economic situation it seems to many credit institutions more profitable and considerably less risky to refinance their activities with long-term loans (TLTRO) and thus to purchase national debt with high interest rates or repay expensive bank loans instead of issuing additional loans to enterprises. So it is not surprising that the first “round” of intermediation of loans of targeted longer-term refinancing operations (TLTRO) in 2011 and 2012 did not achieve its objective. Therefore the loans of targeted longer-term refinancing operations will be issued in the future with the condition that banks should increase their existing volume of loans according to the volume of long-term loans issued (funding for lending). In parallel with this decision the periods of such loans of the central bank have been extended from three to four years. This, however, applies only if the volume of loans increased through loans of targeted longer-term refinancing operations (TLTRO) is retained during that period. Otherwise the loans will have to be repaid in already two years.

It is quite questionable whether the objective of the measure will also be achieved this way. Like before, banks can use funds of targeted longer-term refinancing operations (TLTRO) for purchasing government debt and simply repay to the ECB the loans two years later. If it is intended to stop the behaviour countering the actual objective of the measure, much tougher conditions should be imposed on the granting of loans. For instance, one possibility would be to require actual evidence on the purposeful use of the funds according to strict requirements. Also penalty interest rates could be imposed. Neither precaution has been planned for now. Thus banks will not be expected to provide at least a part of the liquidity to the disposal of enterprises and households. Consequently we cannot very much hope that the decrease in the volume of loans in eurozone could be stopped according to the expectations of the ECB.

Although the external value of currency is not among the possible objectives of the central bank policy, the exchange rate may contribute to the positive effect of the current ECB policy after all. As the euro liquidity interest rates of banks are extremely low or even penalty interest rates are applied, the investment of capital outside the eurozone is constantly increasing. The subsequent decline in the exchange rate of the common currency generally increases the competitiveness of local enterprises, however. Such trend is supported by the preparations of the U.S.A. and U.K. for starting changes in the development of interest rates during this year. If this in its turn boosts export volumes, the economic measures initiated can still stop the price decrease trends.

Decreasing interest rates have an impact on the economic situation of enterprises not only in the same direction with the change (i.e. decrease) in exchange rates. They

have a both positive and negative impact also through costs and equity quota. Decreasing interest rates have a positive impact on the costs of external financing also when existing loans with higher interest rates are repaid with new loan contracts with lower interest rates. On the other hand, also the discount rate is lower with decreasing market interest rates, and this determines the present value of long-term obligations required for the second column of the pension programme financed by enterprises. The lower is this rate, the higher is the present value of payments made by an enterprise for the financing of the second pension column of its staff. This in its turn forces enterprises to form considerably larger reserves in the balance sheet and this reduces the position of the equity.

The decision of the Governing Council of the ECB of 22 January 2015 to bring additional 1.1 trillion euros to the financial markets within the next 19 months will lead to fast appreciation of assets as we see according to the developments in the U.S.A., U.K. and Japan. Such developments are also supported by the ECB purchases and therefore there will be even less attractive investment opportunities. Such developments will benefit segments of the population who are already wealthy and have a lot of real estate and rich security resources. On the other hand, bearing in mind actual decrease in the value of money, low interest rates are a disadvantage for individuals who have deposited euros for their old age pension. A long period of low interest rates may increasingly aggravate social gaps.

Low interest rates have also an impact on banks which are mainly engaged in classical deposit and loan activities.⁶ Decreasing margins between the interests of creditors and debtors are the reason why it becomes increasingly difficult for such banks to earn reasonable profits. This may induce them to focus more on the risky areas of investment banking in their future activities. Also life insurance companies which had earlier invested the insurance premiums paid by clients largely in long-term government debts, have increasing difficulties with providing attractive profit to their clients during a longer period of low interest rates. Therefore also such companies may become increasingly venturesome in investing the funds entrusted to them. It is planned to stop such a trend with the Solvency II capital standard which is a development of the currently effective strict capital rules of 73/239/EEC and will enter into force in the whole Europe in 2016. This will require insurance companies to secure risky transactions with more capital.

The Bank for International Settlements is worried that extremely low interest rates may cause excesses in financial and real estate markets and admonishes central banks not to delay stopping their expansive monetary policy but start preparations for it and start it as soon as possible. If this is started too late, there may be not enough scope for monetary policy during the next recession for countermeasures accompanying fiscal policy. It has been noticed even now that the funds released are not used in real economy but are starting to create “bubbles“ in financial markets. Be that as it may, we can still state about the eurozone – in the current situation

⁶ In Germany these are above all savings banks and cooperative banks (Sparkassen und Genossenschaftsbanken).

where we have a general economic recession are there is no particular hope for the rise in prices, the expansive monetary policy is in principle *still* justified for now.

In April, 2015

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Germany

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose and Pärnu
Estonia

KOKKUVÕTTED

ZUSAMMENFASSUNGEN

SUMMARIES

FINANTSKATTETA ÜLESANDED KOHALIKE OMAVALITSUSTE FINANTSIDES: KRIISIKOGEMUSED EESTIST¹

Peter Friedrich, Janno Reiljan²
TÜ majandusteaduskond

Eestis, analoogselt USA, Austraalia ja Saksamaaga, on probleemiks finantskatteta ülesanded kohalike omavalitsuste rahastuses, st riigivõimu kõrgemalt tasandilt suunatakse ülesandeid kohalikule tasandile ilma piisavate rahaliste vahenditeta nende täitmiseks. Autorid määratlevad finantskatteta ülesannete olemuse ning avavad nende seose kohalike omavalitsuste funktsioonide, nende täitmise kulude ja rahastamisega. Seejärel käsitletakse seoseprintsipi finantskatteta ülesannete vältimiseks ja funktsioonide erinevat rahastamisvajadust finantskriisi tingimustes.

Eesti on alles demokraatliku avaliku sektori kujundamise protsessis. Kahe-tasandilises administratiivsüsteemis täidavad kohalikud omavalitsused laia funktsioonide kompleksi, seejuures väga sageli rahandusliku stressi tingimustes. Kriisiperioodil suurenes kohalike omavalitsuste sõltuvus keskvalitsuse poliitikast administratiivtasemete vaheliste rahandussuhete kujundamisel. Ühepoolsed otsused võivad kohalikel omavalitsustel tekitada finantskatteta ülesanded, mille tulemuseks on raskused ülesannete täitmisel või vajadus võtta laenu. Aastatel 2008-2011 ilmnis selgelt vajadus reguleerida paremini administratiivtasandite vahelised rahandussuhted. See reguleerimine võiks olla suunatud seoseprintsipi (connection principle, Konnexitätsprinzip) rakendamisele.

Artikli eesmärgiks on analüüsida finantskatteta ülesannete tekkimist ja pakkuda seoseprintsipi rakendamist nende ärahoidmiseks kohalikel omavalitsustel. Seejuures otsitakse vastest järgmistele uurimisküsimustele:

- * Kuidas aitab seoseprintsipi rakendamine vältida finantskatteta ülesannete tekkimist ja millisele teoreetilisele alusele selle printsipi rakendamine toetub?
- * Kas Eesti kohalikel omavalitsustel ilmneb finantskatteta ülesandeid ja kuidas keskvalitsus sellega finantskriisi tingimustes tegeles? Kas keskvalitsus arvestas seoseprintsibiga kohalike omavalitsuste ülesannete ja finantside kujundamisel?
- * Milline institutsionaalne raamistik on vajalik, et seoseprintsipi järgitaks Eesti administratiivtasandite vahelistes rahandussuhetes ka kriisi tingimustes?
- * Kas seoseprintsipi erijuhtu – paralleelsusprintsipi – rakendamine võimaldab kriisajal kujundada õiglase keskvalitsuse eraldiste taseme kohalikele omavalitsustele?

¹ The full article “Unfunded Mandates in Local Government Finance: Crises Experiences from Estonia” is located on CD.

² Authors: Professor Dr. Dr. h.c. Peter Friedrich, Senior Researcher, University of Tartu, Narva Road 4, 51009 Tartu, Estonia; E-mail: Peter.Friedrich@ut.ee; Janno Reiljan, PhD. DSc (econ), Professor of International and Public Economy, Faculty of Economics and Business Administration, University of Tartu, Narva Rd 4, 51009 Tartu, Estonia. E-mail: Janno.Reiljan@mtk.ut.ee

Artiklis vaadeldakse juhtu, mil rahastamisotsused langetatakse kõrgemal administratiivtasandil ja rahastamata või alarahastatud ülesanded ilmnevad madalamal administratiivtasandil. Sellisel olukorral võivad olla ajaloolised põhjused, kui täidetavate funktsioonide ja rahastamiskorra muutused ühest olukorrast teise üle mines toimuvad kooskõlastamatult. Need on seotud administratiivtasemete vaheliste suhetega maksutulude ja avaliku sektori teenuste pakkumise ülesannete jaotamisel. Finantskatteta ülesannetega seonduvatele probleemidele lähenetakse eri riikides erinevalt. Artiklis viidatakse finantskatteta ülesannete käsitlustele Kanadas, USA-s, Lõuna-Aafrika Vabariigis, Saksamaal, Shveitsis, Argentiinas ja Eestis. EL riikides komplitseerib olukorda asjaolu, et EL direktiivide täitmine võib kohalikes omavalitsustes põhjustada kulusid, mille jaoks rahvuslikus fiskaalpoliitikas ei ole ette nähtud katteallikaid.

Eelkõige erinevad finantskatteta ülesannete käsitlused selle poolest, milliseid avaliku sektori funktsioonide komplekse vaadeldakse. Teiseks on riikide lõikes erinevad õiguslikud vahendid, millega kohalikud omavalitsused saavad kaitsta end finantskatteta funktsioonide tekkimise eest. Saksamaal on avaliku sektori ülesannete jaotus EL, liidumajalitsuse, liidumaade ja kohalike omavalitsuste vahel täpselt fikseeritud ja kompetents nende administreerimiseks ning täideviimiseks vajaliku seadusloome osas on jäigalt fikseeritud Saksamaa LV ja liidumaade konstitutsioonides, mistõttu on võimalused finantskatteta ülesannete tekkimiseks väga piiratud. Saksamaa käsitlus võiks olla eeskujuks avaliku sektori funktsioonide ja nende täitmise katteallikate süsteemse jaotuse kujundamiseks erinevate administratiivtasandite vahel. Süsteem peab olema piisavalt paindlik, et ära hoida finantskatteta ülesannete teke nii avaliku sektori funktsioonide koosseisu üldisel muutumisel (suurenemisel või vähenemisel) kui ka nende jaotuse muutumisel administratiivtasandite vahel. Seejuures tuleb tagada funktsioonide optimaalne jaotus, arvestades avaliku sektori ülesannet saavutada majanduse stabiilne areng, ressursside parim (efektiivseim) paigutus ja heaolu sotsiaalselt õiglane jaotus. Arvestama peab ka lahendusvariantide poliitilise teostamise võimalusi ühiskondlike huvigruppide konkreetsete jõuavahetuste tingimustes.

Eestis on kohalike omavalitsuste ülesannete ring väga lai ja kõigile ühesugune, sõltumata omavalitsusüksuse suuruselt ja majandusliku võimekuse tasemest. Pärast ühinemist EL-ga tekkisid kohalikele omavalitsusüksustele uued ülesanded seoses EL poliitikate elluviimisega keskkonnakaitse, regionaalarengu ja muudes valdkondades. Avaliku sektori ülesannete koosseisu muutus kujutab endast Eesti kohalikele omavalitsustele potentsiaalset finantskatteta ülesannete tekkimise ohtu, sest finantseerimise küsimustes on otsustamisõigus keskvalitsuse tasandil ja kohalike omavalitsuste positsioon eelarveläbirääkimistel on nõrk. Eriti teravaks muutus avalike teenuste pakkumise rahalise katte küsimus kohalikes omavalitsustes 2008-2010. aasta finantskriisi tingimustes, sest keskvalitsus kitsendas otseselt kohalike omavalitsuste finantsbaasi. Selle tulemusena vähenes kohalike omavalitsuste osatähtsus avaliku sektori kulutustes 2003. aasta 30.9%-lt 21.73%-le 2012. aastal. Kuna kohalike omavalitsuste täidetavate funktsioonide hulk sel perioodil suurenes, siis on tulemuseks alafinantseerituse probleemi teravnemine nende täitmisel. Finantskatteta ülesannete probleemi lahendamise tähtsust suurendab asjaolu, et Eesti

kohalike omavalitsuste eelarvetulude tase inimese kohta on väga erinev, mis tähendab nõrgematele omavalitsustele suuremaid raskusi oma funktsioonide täitmisel.

Alates 2004. aastast on olemas eelarveläbirääkimiste protokollid kohalike omavalitsuste liitude ja keskvalitsuse komisjonide vahel kohalike omavalitsuste ülesannete rahalise katte tagamise küsimustes. 15.09.2004.a protokollis on fikseeritud läbirääkimiste põhimõtted, millele viidatakse ka järgmiste aastate läbirääkimiste protokollides:

- Keskvalitsus tagab rahalise katte kohalikele omavalitsustele seadustega pandud ülesannete täitmiseks ja arenguks vajalike investeeringute tegemiseks;
- Jätkuma peavad läbirääkimised avaliku sektori kohalike funktsioonide üleandmiseks keskvalitsuselt kohalikele omavalitsustele koos nende täitmiseks vajalike rahaliste vahendite üleandmisega keskvalitsuse eelarvest kohalikesse eelarvetesse;
- Uute ülesannete ilmnemisel tuleb kohalike omavalitsuste tulubaasi suurendada nende täitmiseks vajalikus ulatuses.

Nende põhimõtete järgimine osutus problemaatiliseks, kuna funktsioonide jaotus administratiivtasandite vahel ei olnud piisavalt täpne, funktsioonide täitmiseks vajalike vahendite hindamise meetodid ja suurus olid fikseerimata ning kriisiperioodil asendusid läbirääkimised sisuliselt keskvalitsuse diktaadiga. Seaduse kohaselt on kokkuleppe mittesaavutamisel keskvalitsusel õigus teha otsus vahendite ja ülesannete jaotamise kohta ühepoolselt. Majandusbuumi tingimustes kasvasid laekumised eelarvesse kiiresti ja mõlemaid osapooli rahuldava kokkuleppe saavutamine oli suhteliselt lihtne. Kriisi tingimustes ilmnis aga, et Eesti kohalike omavalitsuste huvid on piisava õigusliku kaitseta, mitõttu ohustavad neid majandusraskuste ilmnemisel ülesannete alarahastatus võrreldes keskvalitsusega.

Eesti on olukorras, kus põhiseadusliku kaitseta kohalikud omavalitsused kannatavad neile seadustega pandud ülesannete alarahastatuse all, eriti just kriisiperioodil. Sellise olukorra vältimiseks tuleb täpselt määratleda avaliku sektori funktsioonide jaotus keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste vahel ning täpselt hinnata funktsioonide täitmiseks vajalike rahaliste vahendite suurus. Seejuures tuleb arvestada ka EL direktiividest ja poliitikatest tulenevate ülesannete ja vahenditega. Sellel alusel saab välja tuua kohalike omavalitsuste alarahastatud või koguni rahalise katteta funktsioonid. Administratiivtasandite kompetentsid peavad olema õiguslikult selgelt eraldatud või vähemalt täpselt määratletud. Kohalike omavalitsuste seadustes fikseeritud õigused peaks olema põhiseaduslikult kaitstud keskvalitsuse sekkumise eest.

Kohalikel omavalitsustel peaks olema piisava ulatusega omatulude baas. Seejuures peavad omavalitsuste tulubaasi hulka kuuluma ka maksuliigid, mille maksumäärata saaks kohalikud omavalitsused ise määrata, et muutuda sõltumatuks keskvalitsuse maksutulude jagamise poliitikatest. See looks kohalikele omavalitsustele võimaluse

rahastada kohalike maksude või maksulisadega mittekohustuslikke (ise kujundatud) kohalikke avaliku sektori funktsioonide täitmist. Keskvalitsuse poolt kohalikele omavalitsustele täitmiseks antud üldiste avalike teenuste (nt haridus) pakkumise kulud peab aga sihtfinantseerimise teel täielikult äle kandma keskvalitsuse eelarvest.

Finantskatteta (alarahastatud) ülesannete vältimisele suunatud õigusaktid peavad seoseprintsibi arvestamiseks sisaldama funktsioonide täitmiseks vajalike kulude eelneva hindamise ja täitmisele järgneva kontrolli protseduure, nende administratiivtasandite vahelise kooskõlastamise mehhanisme ja perioodilise uuendamise võimalusi. Need protseduurid peaks olema tagatud halduskohtumenetluse normidega ja Riigikohtu lahenditega, mis näevad ette sanktsioonid nendele, kes õigusnorme või kohtulahenditega antud juhiseid rikuvad.

Õigusaktides tuleb ette näha finantskatteta ülesannete käsitlemine kriisiperioodidel, mil valitsussektori eelarvetulud tervikuna vähenevad. Kriisikoormat (eelarvetulude vähenemisest tungitud ülesannete täitmisel) peavad tasakaalustatult kandma nii keskvalitsus kui ka kohalikud omavalitsused. Keskvalitsusel ei tohi olla võimalust sundida kohalikke omavalitsusi üksinda kriisikoormat kandma. Samas ei saa kohalike omavalitsuste õigust avalike teenuste pakkumise kulude täielikule kaetusele kaitsta viisil, mis nihutaks kriisikoorma üksnes keskvalitsuse kanda. Tasakaalu leidmine ei ole lihtne ülesanne, sest erinevate avaliku sektori funktsioonide tähtsus on kriisi ületamise seisukohalt erinev ja seega tuleb ka nende täitmise kulude katmist käsitleda erinevalt. Osa funktsioonide rahastamine peab jätkuma varasemal (kriisieelsel) tasemel, samas kui teiste rahastamine tuleb ülemäärase eelarvedefitsiidi vältimiseks viia hädavajalikule miinimumtasandile. Erinevalt käsitletakse näiteks jooksvaid ja investeerimiskulusid, sotsiaalsele kaitsele ja meelelahutusele suunatud kulusid jne. Kriisiperioodil võib aktsepteerida mõnede funktsioonide täitmisel kvaliteedi langust, nt teenuse ooteaja pikenemist.

Seoseprintsibi rakendamine peab tagama, et kriis ei tooks kaasa keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste lahinguid vähenevate eelarvetulude pärast, vaid tasakaalustatud lähenemise mõlema tasandi funktsioonide täitmise rahastamisele parimal võimalikul viisil konkreetseid tingimusi (majandusliku faase) arvestades. Eesti kogemus näitab, kuidas suvaotsuste langetamise õigusega keskvalitsus nihutas kriisikoorma kohalike omavalitsuste kanda. Selline õiguste tasakaalustamatus on kohalike funktsioonide alarahastuse tekkimise otsene põhjus.

Pärast avaliku sektori transformatsiooniperioodi lõppemist peaks kujunema selge avaliku sektori funktsioonide ja nende täitmist tagavate eelarvetulude jaotus keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste vahel. Majanduskriisi tingimustes alarahastatud ülesannete tekkimise vältimiseks ühel või teisel administratiivtasandil on eelarvevahendite jaotamisel soovitatav rakendada seoseprintsibi erjuhtu – parallelsusprintsipi. Selle printsibi kohaselt peaks mõlema administratiivtaseme kasutusse jääv eelarvevahendite summa muutuma samas tempos, st stabiliseeritakse nende suhe. Selle printsibi rakendamisel paraneb majanduskasvu tingimustes mõlema administratiivtasandi funktsioonide finantskate võrdsel määral ja võrdset kantakse ka kriisi tingimustes finantskate vähenemise koormust. Probleeme tekitab

seejuures aga avaliku sektori erinevate funktsioonide erinev tähtsus ühiskonnaelu arendamisel või kriiside ületamisel. Seega tuleks erinevate funktsioonide rahalise katte muutumisel rakendada nende funktsioonide tähtsusele vastavaid proportsioone.

Eesti avaliku sektori ülesannete rahalise katte hindamisel parallelsusprintsiiibi alusel tuleb arvestada asjaoluga, et vaadeldakse avaliku sektori transformatsiooniperioodi, mil rhalise katte proportsioonid administratiivtasandite ja funktsioonide lõikes on pidevalt muutunud. Selle tulemusena saame ülesannete rahalise katte muutumise paralleelsusprintsiiibile vastavuse hindamisel erineva tulemuse, kui lähtume erinevast baasaastast (selle jaotusproportsioonist). Artiklis analüüsiti kohalikele omavalitsustele üle kantavate sihteraldiste osatähtsuse muutusi, lähtudes baasaastast 1997 (statistiliste vaatlusandmete rea algus), 2003 (viimane aasta enne kohalike omavalitsuste rahastamise reformi) ja 2004 (esimene aasta pärast reformi). Paralleelsusprintsiiibist lähtuvad hinnangud sihteraldistega kaetavate funktsioonide ala- või ülerahastamisele kujunevad eri baasaastatest lähtudes erinevaks. Paralleelsusprintsiiibi rakendamise eelduseks on seega administratiivtasandite kulukatte optimaalse proportsiooni kvalitatiivne määratlemine ja kvantitatiivne hindamine.

Hälbed administratiivtasandite funktsioonide rahalise katte muutumise parallelsusprintsiiibist tekivad nende eelarvetulu allikates toimuvate mitteparalleelsete muutuste tõttu. Artiklis analüüsiti mõlema administratiivtasandi maksutulude proportsioonide muutusi majandusbuumi ja kriisi tingimustes. Seejuures muutis aga keskvalitsus 2009. aastal ühepoolse otsusega kohalike omavalitsuste eelarvesse laekuva füüsilise isiku tulumaksu osatähtsust 11,93%-lt 11,4%-le. Alget füüsilise isiku tulumaksu määra ei ole kohalikele omavalitsustele senini taastatud.

Kõige raskem on kahtlemata parallelsusprintsiiipi rakendada avaliku sektori investeeringute jaotuse kujundamisel. Ühelt poolt tuleb arvestada, et väikeses riigis võivad üksikud suured investeerimisprojektid proportsioone valdkondade ja valitsustasandite vahel oluliselt muuta. Teisalt on investeerimisvahendite proportsioonidele suur mõju EL toetustel, mis on suunatud ainult mõnede võtmevaldkondade arendamisele ja mille kättesaamine on paljudes valdkondades tsükliline.

Kokkuvõttes näitab analüüs, et avaliku sektori funktsioonide rahastamise proportsioonid administratiivtasandite vahel on Eestis paljuski veel suhteliselt ebastabiilsed, mis tähendab paratamatult alarahastatud ülesannete teket eelkõige nõrga õigusliku kaitsega kohalikel omavalitsustel. See on transformatsiooniprotsessis oleva avaliku sektori puhul arengu mõneti paratamatu kaasnähtus. Samas tuleb töötada selle nimel, et avalikus sektoris minimeerida finantskatteta ülesannete tekkimise võimalus, eriti kriisi tingimustes. Sisuliseks lahenduseks võiks siin olla paralleelsusprintsiiibi rakendamine ja sellele tugineva õigusliku regulatsiooni jõustamine.

EESTI KUI EUROOPA LIIDU LIIKMESRIIGI MAJANDUS- JA KAUBANDUSSIDEMED, sh UKRAINA JA VENEMAAGA³

Matti Raudjärv⁴
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

Eesti majandus- ja kaubandussuhted teiste, eeskätt suuremate maailma riikidega sõltuvad eeskätt sellest, milline on nende riikide eneste majanduslik olukord. Pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga 2004. aastal on suurenenud majandus- ja sh kaubandussidemed kõigi Liidu riikidega. Käesoleva artikli eesmärgiks on anda ülevaade Eesti majandus- ja kaubandussidemete tendentsidest, võrreldes majanduskriisi eelset, selle aegset ja aega kriisi leevendumise järel. Selle kõrval on oluline, kuidas arenevad majandussuhted Euroopa Liidul ja sealhulgas Eestil idapartnerlusriikidega, antud juhul just selle suurima partneri Ukrainaga. Tulenevalt Ukraina-Venemaa viimaste aastate keerulistest suhetest on oluline uurida majandus- ja kaubandussuhteid ka Venemaaga. Nimetatud suhetest on mõjutatud ka Eesti, kogu Euroopa Liidu ja paljude teiste riikide majandussuhted 2014. ja eelnevate, eriti aga 2013.⁵ aastaga võrreldes. Artiklis tegeletakse järgmiste uurimisülesannete ja sõlmprobleemidega, et:

- uurida Eesti ekspordi ja impordi tendentse maailma riikidega, sh Ukraina ja Venemaaga.
- uurida Eesti ekspordi ja imporditehinguid olulisemate kaubagruppide osas.
- uurida Euroopa Liidu ja Ukraina teed assotsiatsioonilepingu sõlmimiseks.
- uurida Euroopa Liidu ning teiste lääneriikide suhteid Venemaaga seoses Ukraina sündmustega viimastel aastatel.
- uurida Eesti ja Venemaa majandussuhteid (esitatud täisartiklis).

Artikkel on eeskätt empiirilise suunitlusega ning siin tuginetakse nii Eesti kui Euroopa Liidu statistilistele andmetele, samuti mitmete teiste uurijate ja ekspertide hinnangutele. Üldise majandussuhtluse ja poliitilise käitumise taustal tuuakse välja nii Ukraina kui ka Venemaa, aga paljude teiste riikide koht Eesti majandus- ja kaubandussidemete arendamisel.

³ Täisartikkel inglise keeles (sh viited kasutatud allikatele), on loetav käesoleva publikatsiooni kaasas oleval CD-l. Full text article can be found on the CD attached.

⁴ PhD (majanduskandidaat) Matti RAUDJÄRV, Tartu Ülikool (regionaalne Pärnu Kolledž), c/o Kose tee 79, 12013 Tallinn, Eesti; taasiseseisvunud Eestis esimese majanduspoliitika õppetooli asutaja (Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonnas 1992), selle esimene juhataja ja professor. Email: mattir@hot.ee; matti.raudjarv@ut.ee; www.mattimar.ee

⁵ Osaliselt piirduvad artikli andmed 2013. aastaga, kuna kirjutamise ajal ei olnud kõigi käsitletavate osade kohta andmeid kogu 2014. aastaks avaldatud (näiteks, Eesti eksport-import Ukrainaga jmt).

1.Eesti ekspordi ja impordi tendentsid maailma riikidega

Eesti Statistikaameti 2014 aastaraamatus on Eesti ekspordimahud 2013. aasta puhul esitatud 50 riigi kohta, neist nn pingereas 50. kohal on Singapur 10,4 miljoni euroga. Kümme esimest riiki hõlmasid Eesti ekspordimahust 9379,2 miljonit eurot ehk 76,4 %. Ülejäänud riikidesse (167 riiki) eksporditi 2895,6 miljoni euro eest, sh ekspordimahuga 148,8 miljonit eurot on konkreetne riik aastaraamatus esitamata. Võib väita, et 2014. aasta oli Eesti jaoks võrreldes 2013. aastaga mitmetes majandustegevuse valdkondades languses ja pidurdumises suures osas just tulenevalt suhetest Venemaaga.

Ukraina oli 2013. aastal Eesti ekspordipartnerina maailma riikide seas mahtude poolest 18. kohal, mis siiski oli madalam kui aastatel 2008, 2011 ja 2012. Majanduskriisi eelse 2008. aastaga võrreldes moodustas Eesti ekspordimaht Ukrainaga 2013. aastal koguni ainult 71,9%. Vaid kriisiaastatel 2009 ja 2010 oli ekspordimaht madalam kui aastal 2013. Mis edasi toimub, näitab aeg, kuigi eeldused ekspordimahtude suurenemiseks Eestist Ukrainasse peaksid üpris reaalsed olema (arvestades sealhulgas ka Venemaa ja Ukraina vahelisi sündmusi ning Euroopa Liidu, USA ja teiste riikide reaktsioone Venemaa suunal, samuti Venemaa vastureaktsioone lääneriikidele).

2014. aastal eksporditi Eestist kaupu jooksevhindades 12,1 miljardi euro väärtuses ja imporditi Eestisse 13,7 miljardi euro eest. Kaubavahetuse puudujääk oli 1,6 miljardit eurot, mis oli 126 miljonit eurot suurem kui 2013. aastal. Kaupade eksporditakse 2014. aastal 2013. aastaga võrreldes 2% ja kaupade import 1%. Kaubavahetuse aastavõrdlust mõjutas enim 2013. aasta jaanuaris toimunud üksiktehing laevadega. Kui see kaubavahetusest välja jätta, siis jäi 2014. aasta kaubavahetus 2013. aasta tasemele.

Peamised ekspordi sihtriigid olid 2014. aastal Rootsi (18% Eesti koguekspordist), Soome (15%) ja Läti (11%). Rootsi eksporditi enim elektriseadmeid ning puitu ja puittooteid, Soome elektriseadmeid ning metall ja metalltooted, Läti põllumajandussaadusi ja toidukaupu ning mineraalseid tooteid. Enim vähenes ekspord Venemaale (216 miljoni euro võrra), Soome (138 miljoni euro võrra) ja Leetu (81 miljoni euro võrra). Venemaale eksporditi vähem mehaanilisi masinaid ning põllumajandussaaduseid ja toidukaupu. Soome viidi vähem transpordivahendeid ning Leetu mineraalseid tooteid. Enim suurenes ekspord Rootsi ja USA-sse.

Ka impordimahtude osas on 2014 aastaraamatus andmed 2013. aastal 50 riigi kohta toodud, neis 50. kohal oli Vietnam 6,5 miljoni euroga. Esimesed kümme riiki hõlmasid Eesti impordimahust 10 729,3 miljonit eurot ehk 78,6 %. Ülejäänud riikide (112 riiki) osa oli kokkuvõttes 2919,5 miljonit eurot. Üldse imporditi 2013.aastal kaupu Eestisse 122 riigist.

2014. aastal oli Euroopa Liidu riikide osatähtsus kaupade ekspordis 72% ja impordis 83%, võrreldes varasema aastaga jäi näitaja ekspordi puhul samale tasemele, kuid

impordi puhul vähenes 1% võrra. Suurim ülejääk kaubavahetuses oli Rootsi ja Norraga ning suurim puudujääk Saksamaa ja Poolaga.

Kõige rohkem imporditi 2014. aastal kaupu Soomest (15% Eesti koguimpordist), Saksamaalt (12%) ja Rootsist (11%). Soomest imporditi enim mineraalseid tooteid ja elektriseadmeid, Saksamaalt mehaanilisi seadmeid ja transpordivahendeid ning Rootsist elektriseadmeid ja transpordivahendeid. Enim vähenes kaupade sissevedu Suurbritanniast (136 miljoni euro võrra), Lätist (129 miljoni euro võrra) ja Leedust (91 miljoni euro võrra). Kaupade sissevedu suurenes enim Saksamaalt ja Rootsist.

Impordimahtude poolest maailma riikide hulgas on Ukraina suhetes Eestiga olnud viimastel aastatel üldiselt kahaneva tendentsiga, välja arvatud kriisiaastad 2009 ja 2010. Kuigi 2012. aastal kasvas impordimaht Ukrainast Eestisse oluliselt, võrreldes 2009. aastaga isegi rohkem kui neli korda ja võrreldes 2010. aastaga ligi kolm korda (olles riikide järjestuses koguni 16. kohal), siis 2013. aastal langes impordimaht Ukrainast Eestisse 2,3 korda ning Ukraina langes riikide järjestuses 23. kohale. Loodetavasti on tulevikutrendid Ukrainaga siiski kasvavad.

2. Eesti ekspordi- ja imporditehingud olulisemate kaubagruppide osas

2014. aastal eksporditi kõige rohkem elektriseadmeid (22% Eesti koguekspordist), mineraalseid tooteid (11%) ning põllumajandussaadusi ja toidukaupu (10%). Ekspordi vähenemine 2014. aastal võrreldes 2013. aastaga oli peamiselt tingitud transpordivahendite (langus 161 miljonit eurot), keemiatööstuse tooraine ja toodete (langus 99 miljonit eurot) ning mehaaniliste masinate (langus 76 miljonit eurot) väljaveo kahanemisest. Enim kasvas elektriseadmete ning puidu ja puittoodete välja-vedu.

2014. aastal imporditi Eestisse kõige rohkem elektriseadmeid (19% Eesti koguimpordist), mineraalseid tooteid (13%) ning põllumajandussaadusi ja toidukaupu (11%). Impordi vähenemist mõjutas enim transpordivahendite (langus 264 miljonit eurot), mehhaaniliste masinate (langus 140 miljonit eurot) ning põllumajandussaaduste ja toidukaupade (langus 30 miljonit eurot) sisseveo kahanemine. Samas suurenes elektriseadmete ja mineraalsete toodete import. Ekspordihinnad langesid 2014. aastal võrreldes 2013. aastaga 2,6% ja impordihinnad 2,2%.

Eesti riik, rahvas ja majandus on väikesed ning seetõttu pole Eestis väga paljusid tooteid võimalik ise toota ega kogu teenuste ulatuslikku skaalat pakkuda. Seetõttu on üsna loomulik, et Eesti ekspordi ja impordi suhe on impordi kasuks ning bilanss negatiivne. On ju vaja palju erinevaid tooteid, sealhulgas tootmiseks vajalikke tehnoloogiaid, masinaid, seadmeid, aparatuuri ja palju muid kaupu ning teenuseid teistest, naaberriikidest, aga sageli ka suurematest riikidest sisse osta.

3. Euroopa Liidu ja Ukraina tee assotsiatsioonilepingu sõlmimiseks

Kauba- ja teenustevahetusega viimastel aastakümnetel ning eriti viimastel aastatel on aktuaalseks muutunud vabakaubandus ehk kaubanduse liberaliseerimine rahvusvahelistel turgudel. See on osa majanduspoliitikast, mille eesmärgiks on vabakaubandust takistavate piirangute, tollimaksude ning lisatasude ja mittetariifsete tõkete nagu kvootide ja muude nõuete eemaldamine või vähendamine. Selles suunas jätkab tegevust nii Euroopa Liit ja sealhulgas Eesti, pidades silmas mitmepoolset majanduslikku kasu kõigi huvitatud riikidega, seda kindlasti ka Ukrainaga.

Eesti endine välisminister Urmas Paet avaldas enne 28.–29. novembril 2013 Vilniuses toimunud Euroopa Liidu idapartnerluse tippkohtumist lootust, et siis sõlmitakse assotsiatsioonileping Ukrainaga, mis hõlmab ka vabakaubanduslepingut. Samal ajal ei olnud Euroopa Liidu välisministrid Luksemburgis toimunud kohtumisel üksmeelel Ukraina suhtes, kuna polnud selgust Ukraina endise peaministri Julia Tõmošenko juhtumise osas, kes mõisteti 2011. aastal vangi võimuvolituste ületamise eest. Euroopa Liidu tõlgenduses oli tegemist valikulise õigusemõistmisega Ukrainas ehk president Viktor Janukovitši poolt poliitilise rivaali kõrvaldamisega. Teiselt poolt ei olnud osa Euroopa Liidu riike ka rahul muudatuste ja reformidega Ukrainas, mille Euroopa Liit oli seadnud assotsiatsioonilepingu sõlmimise tingimuseks. Vilniuse tippkohtumisel oli kavas assotsiatsioonilepingud kinnitada ka Moldova ja Gruusia, et need 2014. aastal allkirjastada.

Jõupingutusi on pikka aega teinud ka Venemaa, et Ukrainat Euroopa Liidu asemel konkureeriva Euraasia Liidu liikmeks saada. Venemaa püüab oma liitu ehitada ning arengud Euroopa Liidu ning Ukraina, Moldova ja Gruusia vahel ei meeldi Venemaale. Vene Föderatsiooni President Vladimir Putin on investeerinud Euraasia Liitu palju poliitilist kapitali, kuid Venemaa loodud tolliliiduga on liitunud vaid Valgevene ja Kasahstan.⁶ Samuti oli Venemaa surve 2013. aasta teises pooles idapartnerluse riikidele oluliselt ja nähtavalt kasvanud. Armeenia otsustas septembris 2013 Euroopa Liidu asemel liidu kasuks Venemaaga, kellest sõltub Armeenia riigi julgeolek ja energiatarned. Venemaa Euraasia Liiduga liitumiseks reformideks

⁶ Eurasian Economic Union (EAO) on Venemaa algatusel loodav riikidevaheline liit seni Venemaa, Valgevene ja Kasahstani vahel. Hiljem soovitakse ka Armeenia, Kõrgõzstani ja Tadžikistani liitumist. Tulevikus loodetakse ka teiste, eriti endise Nõukogude Liidu riikide ühendamisest poliitilisse, majandus-, tolli-, humanitaarsesse ja kultuuriruumi.

18. novembril 2011 kirjutasid Valgevene, Kasahstani ja Venemaa presidendid alla lepingule, mis seadis eesmärgiks Euraasia Liidu loomise 2015. aastaks. Lepingu juurde kuulus ka kava riikide tulevaseks integratsiooniks. Lepinguga loodi Euroopa Komisjoniga analoogne Euraasia Majanduskomisjon ning Euraasia Majandusruum, mis alustas tegevust 1. jaanuaril 2012.

2013. aasta augustis esitas Ukraina tollase presidendi Viktor Janukovitši eestvedamisel taotluse saada Euraasia Liidus vaatlajastaatus. 29. mail 2014 kirjutati alla leping Venemaa, Valgevene ja Kasahstani vahel kaubandusliidu loomiseks. Kaubandusliidu kolm suurt funktsiooni jaguneksid Venemaa pealinna Moskva (jääb Liidu keskuseks), Valgevene pealinna Minski (energia küsimused) ja Kasahhi pealinna Astana vahel (rahanduse problemaatika).

tingimusi ei sea. Venemaa blokeeris Moldovast veinide ja põllumajandussaaduste impordi ning karmistas tollikontrolli Ukraina kaupadele. President Vladimir Putin põhjendas seda septembris 2013 sellega, et kui Ukraina hõlbustab Euroopa Liidu kaupade turulepääsu, tuleb Venemaal oma turu kaitseks tollimüür tugevamaks teha. Ka näiteks Ukraina šokolaaditootja „Roshen maiustused“ sai üldise impordikeelu. Samal ajal oli löögi all on ka tollase Euroopa Liidu eesistujariigi Leedu piimatoodete eksport Venemaale.

Enne Vilniuse kohtumist oli Ukrainas valitsuse tasandil otsustanud, et tahetakse sõlmida assotsiatsioonileping Euroopa Liiduga, sest kahte liitu ühel ajal kuuluda ei saa. Lepingu vabakaubanduse osa oleks jõustunud veel enne, kui lepingu täistekst on kõigis 28-s liikmesriigis ning Ukraina ja Euroopa parlamendis kinnitused saanud. Ukrainale oleks vabakaubandus Euroopa Liiduga tähendanud ühelt poolt suure turu avanemist, ent teisalt kasvavat konkurentsi kodumaistele tootjatele. Mida lähemale jõudis assotsiatsioonilepingu allkirjastamise aeg, seda madalamale kukkus Ukraina riigireiting. Agentuur Moody's kärpis reitingut septembris 2013 seitsme pügala võrra varasemast investeerimisjärgu tasemest, tuues põhjuseks Venemaaga halvenenud suhete negatiivse mõju majandusele. Leping Euroopa Liiduga oleks aidanud Ukrainal oma majandust reformida. 2013. aasta keskel oli Ukraina majandus näiteks äritegevuse lihtsusest Maailmapanga 185 riigi võrdluses 137. kohal, Lesotho ja Filipiinide vahel. Teises kvartalis 2013 kahanes Ukraina SKP aasta baasil 1,3%, pärast 1,1% suurst langust esimeses kvartalis 2013. Samal ajal prognoosis Ukraina valitsus 2014. aastaks majanduskasvu taastumist 3–3,5% tasemel. Ukraina riigi rahandus oli samal ajal keerulises seisus, kuna enam kui aasta väldanud kõnelused IMFi abipaketi saamiseks ei toonud uut kokkulepet. Eriti viimastel nädalatel enne Vilniuse kohtumist oli Ukraina pingutanud, et seadustes vajalikud muudatused sisse viia. Kuid Euroopa Liit kõhkles. Tooni andsid kahtlused, kas Ukraina ikka tahab tegelikult muutuda. Saadi küll aru, et oluline on Ukraina Euroopale lähemale tuua, teisalt aga kardeti, kas Ukrainale ei anta maailma jõukaimale turule juurdepääsu ennatlilikult, premeerides poolikuid reforme.

Vilniuse tippkohtumist peeti strateegiliselt tähtsaks. Oldi seisukohal, et kui lepingut ei sünni, on see kahjulik ka Euroopa Liidule: ühelt poolt majanduslikult – Ukraina on ikkagi enam kui 45 miljoni tarbijaga turg ning teisalt poolt poliitiliselt – kõik tahavad, et Euroopa Liidu naabruses oleksid võimalikult demokraatlikud ja stabiilsed riigid. Ilma Ukrainata kuivaks kokku ka Euroopa Liidu idapartnerlusprogramm. Eesti välisminister Urmas Paet oli veendunud, et Euroopa Liidu võimalus Ukraina protsesse positiivselt mõjutada on oluliselt suurem siis, kui Ukrainaga on lepinguline suhe, vastasel korral jääb positiivne mõju oluliselt nõrgemaks. Paraku ei sõlminud Euroopa Liit Vilniuse kohtumisel Ukrainaga vabakaubanduslepingut, see ebaõnnestus, kuna Ukraina tollane president Viktor Janukovitš ei kirjutanud Vilniuses assotsiatsioonilepingu alla.

Eesti Vabariigi Valitsus kiitis 19. juuni 2014 istungil heaks Euroopa Liidu vabakaubandus- ning assotsiatsioonilepingud Gruusia ja Moldovaga. Ukrainaga sõlmitav leping oli juba varem heaks kiidetud. Euroopa Liiduga sõlmitud assotsiatsioonilepingute eesmärk on kiirendada Gruusia, Moldova ja Ukraina poliitiliste ja majan-

dussuhete süvendamist Euroopa Liiduga. Vabakaubanduspiirkonna loomise peamised eesmärgid on kaotada kõrged tollitariifid, kõrvaldada tehnilised kaubandustõkked, liberaliseerida teenuste turg, kaitsta Euroopa Liidu geograafilisi tähiseid, avada riigihangete turud, rakendada tööalaseid ja keskkonnakaitse standardeid ning seada sisse tõhusad ja kiired vaidluste lahendamise menetlused. Lepingud on ka Ukraina, Gruusia ja Moldovaga reformikava aluseks, et aidata kaasa õigusriigi, demokraatia, inimõiguste ja vaba turumajanduse põhimõtete juurdumisele. Moldovaga alustati assotsiatsioonilepingu läbirääkimisi 2010. jaanuaris. Euroopa Liidu ja Gruusia vahelise assotsiatsioonilepingu läbirääkimised algasid 2010. aasta mais. Euroopa Liidu assotsieerimislepingud Gruusia ja Moldovaga parafeeriti 2013. aasta novembris Vilniuses toimunud Euroopa Liidu idapartnerluse tippkohtumisel. Euroopa Liidu ning Gruusia, Moldova ja Ukraina vahelised vabakaubandus- ja assotsiatsioonilepingud allkirjastati 27. juunil 2014 Brüsselis Euroopa Ülemkogul. Kõige selle tegevuse valguses on Venemaa reaktsiooniks olnud agressiivne käitumine ja selle toetamine Krimmi poolsaarel ning Ukraina idapiirkondades. See on justkui jätkuks Venemaa varasemaa Gruusia vastasele agressioonile 7.-15. augustil 2008. aastal (nn Gruusia sõda).

4. Euroopa Liidu ning teiste lääneriikide suhted Venemaaga tulenevalt sündmustest Ukrainas

Nii rahvusvaheline poliitiline kui majanduslik olukord Euroopas on keeruline ning Euroopa Liidu ühispuudlused Venemaale demokraatlikke väärtusi meelde tuletada, on Venemaal kutsunud esile üpris närvilised reageeringud. Venemaa on kummalisel kombel seisukohal (nii kui omal ajal Nõukogude Liit), et suur hulk riike on tema vastu ja vaenlased. Tegelikult sunnib ja surub Venemaa just need riigid, kes on valmis temaga sõbralikuks koostööks, hoopis tema vastu ühistrindena ja sanktsioonidega tegutsema. Venemaa võiks oma ambitsioonid, hirmud ja agressori-kavatsused kõrvale heita ning keskenduda tegelikult vaid Venemaa piires oma rahvusriigi ülesehitamisele ja arendamisele. On kindel, et sellele aitaksid kaasa ka kõik rahuarmastavad ja demokraatlikud riigid, nende seas ka Euroopa Liit, sealhulgas Eesti, Läti ja Leedu. Maailmas peaks vist selge olema, et asumaade ja kolooniate aeg on läbi!? Vägivalla, valetamise ja ähvardamisega pole võimalik usaldust saavutada ja arenguid tagada.

Aga siiski, 6. augustil 2014 allkirjastas Vene Föderatsiooni president Vladimir Putin nn ukaasi „spetsiaalsetest majandusmeetmetest Vene Föderatsiooni julgeoleku tagamiseks“, et keelata üheks aastaks enamiku toiduainete sissevedu Venemaa sanktsioonide alla pandud lääneriikidest. 7. augustil 2014 kinnitas Vene Föderatsiooni Valitsus sisseveokeelu nimekirja. Selles nimekirjas on paljud peamised toidukaubad ja põllumajandussaadused Euroopa Liidu riikidest, USA-st, Kanadast, Austraaliast ja Norrast. Aastase keelu alla pandi näiteks juur- ja puuviljad, sea- ja veiseliha, linnuliha ning neist valmistatud lihasaadused, kala ja kalatooted, piim ja piimasaadused, sh juust. See oli Venemaa vastus paljudele USA, Euroopa Liidu, Kanada, Norra ja Austraalia sanktsioonidele Venemaa poolse Krimmi annekteerimise ja Ida-Ukrainas sealsete separatistide-terroristide tegevuse toetamise ning agressiooni eest. Keeld moodustab 43,5% Venemaa 32,1 miljardi euro suurusest põllumajandus-

saaduste impordist aastal 2013. Põllumajandussaaduste kaubavahetus Venemaaga oli 2013. aastal järgmine (miljardites eurodes): Euroopa Liidul – 11,8 (ehk 9,9% kogueksportidest Venemaale); USA-l – 0,97 (ehk 11,7%); Norral – 0,7 (ehk 76%); Kanadal – 0,4 (ehk 33%) ja Austraaliale – 0,08 (ehk 15,4%). Eestile on Venemaa suurima toidukaupade eksportriik, kuhu 2013.aastal viidi ligi viiendik (19,2%) eksporditud toidust. Üle poole sellest moodustavad omakorda joogid, eelkõige alkohol, mis aga on enamasti re-eksport ehk mujalt sisseostetud kauba ja tooraine edasimüümine.

Venemaale oli valmis oma toodete sissevedu suurendama eeskätt Brasiilia, mingil määral ka Argentiina ja Tšiili. Samas tuli arvestada, et 2014. aasta keskel (siis teravnesid probleemid) oli lõunapoolkeral talveperiood ning ka Venemaal ei olnud 2014. aastal võimalik kiirelt põllumajandussaaduste tootmist suurendada, kuna olemasolevad saagid olid juba valmimas ning lähenesid sügis ja talv.

Eestis tabas Venemaa otsus kõige valusamini piima- ja kalatootjaid (kuigi kaugeltki mitte kõiki). Samas, keelud pole Eestile midagi uut. Neist enamik tootjaid on aga juba aasta algusest pidanud uusi turgusid otsima, kuna Venemaa fütosanitaaramet keelas peaaegu kõigi Eesti piima- ja kalatöötlejate ekspordi Venemaa tolliliitu. Vaevalt jõuti mõni neist keeldudest tühistada, kui kehtestati uued ja täiendavad keelud. Eesti poliitikud ja ka osa majanduspraktikuid ning majandusteadlasi usuvad, et Venemaa turult eemalolekukogemus tuleb Eesti ettevõtetele ainult kasuks. Ühtekokku võivad Eesti firmad piirangute tõttu kaotada 75 miljonit eurot, Soome ettevõtted aga enam kui 400 miljonit eurot. Lätlased on Venemaa sanktsioonidega arvestanud ja teevad täiendavaid ettevalmistusi nende leevendamiseks. Tollane Eesti põllumajandusminister Ivari Padar tunnistas küll olukorra tõsidust, kuid kinnitas optimistlikult, et Eesti on „karastunud juba igasugustes Venemaa poliitikates, olgu selle nimi siis sealiha ekspordipiirangud või paljude Eesti ettevõtete väljajäämine Venemaa ekspordist. Karastust on kõvasti“.

CNN tsiteeris üht USA administratsiooni esindajat: „Impordikeeld vaid suurendab Venemaa rahvusvahelist isolatsiooni ja töötab nende enda huvide vastu ... Vene keskpank tõi välja, et imporditud keeld lööb üles Venemaa niigi kõrge inflatsiooni, õhnestades Vene kodanike ostujõudu.“ *Deutsche Welle* ajakirjanik Bernd Johann arvas analüüsile toetudes, et „Nagu Nõukogude ajal võib Venemaa taas läbi ajada toodeteta. Kreml tahab karistada Euroopa Liitu ja teisi riike, kuid kõige rohkem kannatavad vene tarbijad. *Deutsche Welle* analüüsi järgi teevad sanktsioonid halba nii venelastele kui eurooplastele. Just seetõttu Euroopa Liit kõhkleski kaua, enne kui lõpuks sanktsioonid kehtestas. Malaisia reisilennuki allatulistamine otsustas aga selle käigu. Kindlasti peaksid kõik Euroopa Liidu liikmesriigid olema sanktsioonide osas aga ühtsed ja kindlameelsed, sest vastasel juhul pole edaspidi ühelgi riigil kindlustunnet Venemaa ettearvatute ja tsiviliseerimata tegevuste osas. Seda on näidanud ajalugu ning suhted Venemaaga, eriti Balti riikide oma, ja nendest kogemustest tuleks kõigil õppust võtta. Pikkamisi jõuavad need arusaamad ka paljude Euroopa poliitikuteni – nii kirjutas Rootsi välisminister Margot Wallström, et „Venemaa oleks võinud olla paljudes valdkondades Rootsil ja Euroopa Liidule tähtis partner. Selle asemel oleme silmitsi vastupidise reaalsusega.“ Lisades, et Euroopa ajaloo süngemad peatükid on Venemaa poolt uuesti avatud. Sellele on eel-

nenud Vene okupatsioon ja Krimmi illegaalne annekteerimine ning Vene agressioon Ida-Ukrainas, kus on toetatud separatiste.

Arvestades Venemaa ettearvamatuid käitumisi nii viimastel aastatel kui kogu Nõukogude Liidu lagunemise järel, peaksid riigid ja ettevõtted, poliitikud ja majanduspraktikud ka midagi õppima. Ilmselt pole mõtet nii suuri panuseid kui seni suhetesse ja majandussidemetesse Venemaaga teha. Tuleb aktiivselt teisi turge otsida ning Venemaaga majandussidemete puhul tagasihoidlikumates mastaapides teutseda. Ehk nagu ütleb rahvatarkus – kõiki mune ei tohi vaid ühes korvis hoida, vaid neid tuleks hoida mõistlikult ja võimalikult paljudes korvides. Siis ei ole ebaõnnestumised-kukkumised ehk majanduslangused ja tagasilöögid väga suured, vaid suhteliselt minimaalsed.

Kokkuvõte

Kaubavahetus ei ole Eestis viimastel aastatel alati kasvutrendis olnud. Selle põhjuseks on nii majanduskriis kui ekspordi sihtriikide majanduslik ebakindlus. Olukorda on mõjutanud ka Venemaa poliitiline ja majanduspoliitiline tegevus nii otsesuhetes Eesti ja teiste Euroopa Liidu riikidega kui ka suhetes Ukrainaga. Kahjuks on Ukraina majandussidemed viimastel aastatel Eestiga kahanenud, loodetavasti on see siiski edaspidi mööduv trend. Kindlasti on üheks eelnimetatu põhjuseks Venemaa ebakonstruktiivne tegevus. Paneb imestama (kuigi imestada pole siin tegelikult midagi!), et Venemaa peab kõiki oma agressiivseid ja mittetsiviliseeritud käitumisi teiste riikide ja rahvaste suhtes õigeks ning teiste seisukohti ja vastureaktsioone sellisele tegevusele ebaõiglasest ning põhjendamatuteks. Demokraatlikud riigid on kohustatud sellisele tegevusele ja olukorrale adekvaatselt ning konstruktiivselt reageerima.

PENDELRÄNNE KUI EESTI KOHALIKU OMAVALITSUSE FINANTSIDE MÕJUTAJA^{1 2}

Janno Reiljan³
Tartu Ülikool

Annika Jaansoo⁴
Tartu Ülikool

Regioonid võistlevad omavahel pidevalt elanike pärast. Seoses inimeste mobiilsuse kasvuga muutub see konkurets järjest teravamaks. Mobiilsuse oluliseks ja üha tntensiivistuvaks osaks on inimeste pendelränne erinevatesse regioonidesse jääva elu- ja töökoha vahel. Käesoleval juhul on vaatluse all pendelränne mikroregioonide – kohalike omavalitsusüksuste – vahel. Eestis on pendelrändel suur mõju inimeste sissetulekutele ja seega ka kohalike omavalitsuste eelarvete maksutuludele. Seda mõju ei ole senini akadeemilises kirjaduses piisavalt uuritud. Käesoleva artikli eesmärgiks on hinnata pendelrände mõju ulatust kohaliku omavalitsuse (KOV) eelarve maksutulude kujunemisele. Eesti Maksu- ja Tolliameti andmetele baseerudes leiti Pärnumaa KOV-de elanike pendelrännet käsitlevas uurimuses, et see mõju võib ulatuda kuni 80%-ni KOV eelarve füüsilise isiku tulumaksu laekumisest.

Artiklis vaadeldakse pendelrände mõjusid KOV eelarve füüsilise isiku tulumaksu laekumisele kolmest aspektist lähtuvalt. Esiteks uuritakse omavalitsusüksuste elanikkonna pendelrände mõju KOV eelarve tuludele füüsilise isiku tulumaksust:

- Inimeste osakaal omavalitsusüksuse töötavast elanikkonnas, kes on hõivatud väljaspool koduvalda või -linna, kuid oma kodumaakonnas ning nende poolt KOV eelarvesse toodava füüsilise isiku tulumaksu osakaal kogu tulumaksu laekumises;
- Inimeste osakaal omavalitsusüksuse töötavas elanikkonnas, kes on hõivatud maakonna keskses ning nende poolt KOV eelarvesse toodava füüsilise isiku tulumaksu osakaal kogu tulumaksu laekumises;
- Inimeste osakaal omavalitsusüksuse töötavas elanikkonnas, kes on hõivatud väljaspool kodumaakonda ning nende poolt KOV eelarvesse toodava füüsilise isiku tulumaksu osakaal kogu tulumaksu laekumises.

Teiseks vaadeldakse pendelrändajaid, kes tulevad omavalitsusüksusse tööle väljastpoolt ning osakaalu nn potentsiaalsest füüsilise isiku tulumaksu summast, mis nende pendelrändajate poolt omavalitsusüksusesest välja viiakse.

¹ Artikkel on kirjutatud Majandusteaduse ja innovatsiooni doktorikooli toetusel

² Artikkel asub publikatsioonide CD-l

³ Janno Reiljan, PhD. DSc (econ), Professor of International and Public Economy, Faculty of Economics and Business Administration, University of Tartu, Narva Rd 4, 51009 Tartu, Estonia. E-mail: Janno.Reiljan@mtk.ut.ee

⁴ Annika Jaansoo, PhD student, Faculty of Economics and Business Administration, University of Tartu, Narva Rd 4, 51009 Tartu, Estonia. E-mail: ajaansoo@solo.ee

Kolmandaks analüüsitakse Tallinna mõju pendelrände ning KOV eelarve füüsilise isiku tulumaksu laekumisele.

Füüsilise isiku tulumaksul on Eesti KOV eelarves suur tähtsus, sest KOV eelarvesse laekub peamine osa omavalitsusüksuse elaniku füüsilise isiku tulumaksust, mis moodustab 11,4% elaniku teisest brutotulust. Kokkuvõttes moodustab füüsilise isiku tulumaks keskmiselt veidi vähem kui poole Eesti KOV eelarvetulust.

Uurimiseesmärgi saavutamiseks analüüsiti kõigepealt pendelrände mõju käsitlevat teaduskirjandust, koostati metodoloogia andmete empiiriliseks analüüsiks ning hinnati andmete usaldusväärsust pendelrände poolt KOV eelarvele avaldatava finantsmõju väljatoomisel.

Empiirilise analüüsi aluseks on võetud Pärnu maakond, kuna seda maakonda võib hinnata Eesti keskmiseks järgnevatest parameetritest lähtudes:

- Maakonna omavalitsusüksuste keskmine suurus on enam-vähem Eesti keskmisel tasemel (välja arvatud Pärnu linn);
- Kaugus Tallinnast;
- Töötava elanikkonna osakaal omavalitsusüksuse elanikkonnas.

Kõigepealt hinnati koduvallas või -linnas töötavate inimeste osakaalu omavalitsusüksuse töötavas elanikkonnas ning nende füüsilise isiku tulumaksu osakaalu koduomavalitsuse eelarves. Analüüsi tulemustest ilmnes, et mida lähemal maakonna keskusele omavalitsusüksus asub, seda väiksem osa tema töötavast elanikkonnast on hõivatud koduvallas või -linnas. Keskmiselt töötab koduomavalitsusüksuses alla 40% tööga hõivatud elanikest. Selle põhjuseks on tõenäoliselt väikseid maavaldasid iseloomustav madal palgatase ning sobivate töökohtade puudus. Madala palgatase tulemusena toob keskmiselt 40% koduvallas või -linnas töötavast elanikkonnast vaid 10-30% KOV eelarvesse laekuvast füüsilise isiku tulumaksust.

Huvitav on ka asjaolu, et 30-50% koduvalla või -linna töötavatest elanikest on hõivatud avalikus sektoris ja nad toovad KOV eelarvesse kuni 59% füüsilise isiku tulumaksu laekumistest. Seega olenevad KOV eelarvetulud suuresti KOV enda poolt loodud avaliku sektori töökohtadest.

Järgmisena hinnati maakonnakeskuses töötavate elanike osakaalu omavalitsusüksuse tööga hõivatud elanikkonnas ning nende poolt teenitud tulult laekuva füüsilise isiku tulumaksu osakaalu KOV eelarve füüsilise isiku tulumaksu kogulaekumises. Analüüs näitas, et töötava elanikkonna osakaal, kes on hõivatud maakonnakeskuses varieerub 10%st (keskusest kaugemal asuvates valdades) kuni 30%ni (keskusega piirnevates valdades). Maakonnakeskuses töötavate elanike poolt KOV eelarvesse toodava füüsilise isiku tulumaksu osakaal kogu maksutuludes on enam-vähem võrdne maakonnakeskuses hõivatud omavalitsusüksuse töötava elanikkonna osakaaluga -- 10-30%. Maakonnakeskuses tööil käivad elanikud töötavad peamiselt erasektoris -- 76-100% erinevate omavalitsusüksuste pendelrändajatest.

Pendelränne kodumaakonna piires moodustas üldjuhul veidi üle poole (50-60%) pendelrändajate koguarvust. Kodumaakonnas pendelrändajate osakaal on kõrgem neis omavalitsusüksustes, mis asuvad maakonna keskel ning väiksem omavalitsusüksustes, mis asuvad maakonna piiril. Viimaste omavalitsusüksuste elanikud pendelrändavad üldjuhul väljapoole kodumaakonda.

Pendelränne väljaspoole kodumaakonda jaotub kaheks: töötamine väljaspool Tallinna registreeritud ettevõtetes (organisatsioonides) ning töötamine Tallinnas registreeritud ettevõtetes (organisatsioonides).

Väljaspool Tallinna registreeritud ettevõtetes töötajate osakaal on suhteliselt väike – 4-14% erinevate omavalitsusüksuste töötavast elanikkonnast. Peamiselt töötavad väljaspool Tallinna registreeritud organisatsioonides elanikud neist omavalitsusüksustest, mis asuvad maakonna äärealadel.

Oluline osa KOV eelarve füüsilise isiku tulumaksust (20-40%) tuuakse sisse nende elanike poolt, kes töötavad Tallinnas registreeritud organisatsioonides. Pendelrände ulatuse hindamisel seisneb probleem aga selles, et Tallinnas registreeritud ettevõtete (organisatsioonide) töökohad ei pea asuma Tallinnas. Näiteks asuvad suurte kaubanduskettide kauplused või valitsusorganisatsioonide kohalikud osakonnad laiali kogu riigis, sh vaatluse all olevas Pärnu maakonnas.

Pendelrännet tuleb analüüsida ka sellest aspektist, kui palju vaatluseluse omavalitsusüksuse töökohtadest on hõivatud ja kui suure osa KOV eelarve „potentsiaalsest tulust“ viivad füüsilise isiku tulumaksuna välja väljastpoolt omavalitsusüksust tulnud pendelrändajad. Analüüsi tulemused on järgmised:

- 7-62% Pärnu maakonna omavalitsusüksuste töökohtadest on hõivatud Pärnu maakonda teistest omavalitsusüksustest tulnud pendelrändajate poolt ja nad viivad KOV eelarvest välja 7-65% „potentsiaalsest“ füüsilise isiku tulumaksu laekumisest;
- 2-21% Pärnu maakonna omavalitsusüksuste töökohtadest on hõivatud väljastpoolt Pärnu maakonda tulnud pendelrändajate poolt ja nad viivad KOV eelarvest välja 3-17% „potentsiaalsest“ füüsilise isiku tulumaksu laekumisest.

Seega on omavalitsusüksuste olukord oma elanikkonna hõivamisel väga erinev, mistõttu on oluliselt varieeruv ka hõivatud pendelrändajate osatähtsus töötajaskonnas.

Kokkuvõttes tõi käesolev analüüs välja asjaolu, et pendelränne mõjutab KOV eelarve sissetulekut füüsilise isiku tulumaksust väga suurel määral – elanike pendelrändest sõltub 30-80% erinevate KOV-de eelarvete füüsilise isiku tulumaksu laekumisest. Pendelrände mõju on väiksem maakonna keskuse Pärnu eelarvelaekumistes. Pendelrände poolt on kõige enam mõjutatud need omavalitsusüksused, kus pakutavate töökohtade arv on võrreldes tööealiste elanike arvuga väike.

Käesoleva uurimise tulemused kinnitavad, et pendelrändel on oluline roll mitte ainult tööturu aspektist, vaid ka KOV eelarvete tulubaasi aspektist hinnatuna. Pendelrände seost KOV eelarve sissetulekute ja väljaminekutega peab uurima senisest põhjalikumalt, et tagada selle tasakaalustatud mõju omavalitsusüksuste majanduslikule ja sotsiaalsele arengule. Pendelrände kaudu tihedalt seotud tööturuga omavalitsusüksused peaksid tõsiselt kaaluma ühinemist.

Käesolevas uurimuses keskenduti pendelrände üldise finantsmajandusliku mõju analüüsile. See mõju osutus väga oluliseks. Edasised uuringud peaks suunama pendelrännet mõjutavate tegurite ja tingimuste väljaselgitamisele, et seda olulist majandusarengu mõjurit sihipäraselt suunata. Valitsustasandil peaks administratiiv-territoriaalset reformi ette valmistades süsteemselt analüüsima ka pendelrändest tulenevat mõju KOV eelarve tulu- ja kulupoolele.

CHALLENGING THE BALTIC STATES' TRADE RELATIONS WITH RUSSIA: CAUGHT IN PATH DEPENDENCIES?¹

Klaus Schrader and Claus-Friedrich Laaser²
Kiel Institute for the World Economy

Motivation

Against the backdrop of the lingering Ukraine crisis, Russia retaliated against the EU sanctions imposed on selected Russian enterprises and representatives by boycotting import goods from European and North American suppliers. Russian politicians further threatened to restrict the export of raw materials, especially natural gas, provided that the EU-Russia relations further worsen and sanctions gather momentum. Hence, the paper deals with the question to what extent the EU economies Estonia, Latvia and Lithuania are vulnerable to Russian reprisals and would suffer from losing market shares in Russia. The focus of the analysis is on the Baltic states' trade relations with Russia because these countries were integrated in the Soviet division of labor before regaining independence. It is analyzed whether path dependencies in Baltic trade patterns still exist that could expose Estonia, Latvia and Lithuania to political blackmail by the Russian government.

EU-Sanctions and Russian Retaliation

Browsing the catalogue of EU-sanctions as published in September 2014 reveals that the EU is still far away from an effective economic embargo against Russia. Merchandise trade with non-military commodities is still exempted, and safeguarding of existing contracts allows for a smooth adjustment. Moreover, the restrictions on exports of investment goods do not unfold limiting effects in the short run. More relevant are restrictions for capital market transactions, which, however, are directed towards a selected group of individuals and institutions. In this field the potential costs for Russia invoked by the sanctions could be quite high if substantial parts of the Russian economy were cut off from global financial and capital markets and from international payment transaction systems. But these measures have not been implemented up to now. Imports of energy resources and other raw materials, on which the EU might be dependent, are not affected by the sanctions as well although these commodities account for the bulk of Russian import proceeds.

The Russian counter sanctions of August 2014 comprise a ban on imports of beef, pork and processed products thereof, poultry and products thereof, as well as dairy products, fish, fruits and vegetables. Interestingly, also the counter sanctions are excluding the most important commodities in Russian trade. This is true for raw

¹ Den vollständigen Text des Artikels "Die baltischen Handelsbeziehungen mit Russland Pfadabhängigkeiten trotz EU-Integration?" findet der Leser auf der beigefügten CD.

² Dr. Klaus Schrader, Institut für Weltwirtschaft, D-24100 Kiel (klaus.schrader@ifw-kiel.de), Dr. Claus-Friedrich Laaser (claus-friedrich.laaser@ifw-kiel.de).

material exports, particularly of natural gas and crude oil, but also for imports of industrial commodities from the EU and the other countries which joined the imposition of sanctions on Russia. This being said, the relevant potential for escalation is more or less sketched. Merely the boycott of Western durable consumer goods and a withdrawal of over-flight rights for Western air transport companies would complement the list of additional counter sanctions.

The Intensity of the Baltic Trade with Russia

High costs caused by the sanctions can be expected, if an EU member state is particularly engaged in trade relations with Russia. Even today, after nearly 25 years of having regained independence from the Soviet Union, the three Baltic States maintain rather strong trade relations with Russia – Russia is among the Top 10 trading partners for all of them. Estonia, Latvia, and Lithuania are trading by far more intensely with Russia than most of the other EU member states. On the export side, they feature the highest shares of exports to Russia of all EU member states, on the import side they are among the most important customers of Russian products, measured by the market share of importers. First of all, Lithuania exhibits an exceptionally strong link to Russian markets.

A gravity-model analysis corroborates the picture of above average Baltic trade relations with Russia. On the export side it is notably Lithuania which has constantly supplied disproportionately to Russian markets during nearly the last one and a half decades. But also Estonia and Latvia have increased their exports to Russia in the course of the recovery from the economic crisis in the years of 2011 and 2012. On the import side, Estonia and Latvia have succeeded in somewhat loosening their ties to Russian deliveries. However, Lithuania appears to be still much more – and disproportionately – dependent on imports from Russia. The gravity analysis thus renders the result that Baltic export and import relations with Russia are still more intense as could be explained by usual attractive and repellent forces, i.e. income resp. market size and distance. In this context Lithuanian trade with Russia contrasts strongly with the Estonian and Latvian trade relations to Russia

Hence, the question arises whether there are still path dependencies at work which is the heir to the Baltic States' past integration into the intra-Soviet division of labor. If analyzing the pattern of exports and imports one is inclined to agree with the hypothesis of lasting path dependencies. On the export side the relatively high shares of food products and beverages suggest a Baltic concentration on adjacent Russian sales markets. The significant shares of machinery and transport equipment exports may at least indirectly point into the same direction of traditional links. This is corroborated by additional industry-related information revealing that Baltic locations are often used for the final assembly and packaging of re-exports bound for the Russian markets. Moreover, the Baltic States are acting as logistic hubs what is an explanation behind the high Russian share in transport services — what is beyond the scope of the present analysis. The reasons for this focus on Russian markets are the still existing market knowledge as well as infrastructure gateways. These features actually constitute path dependencies.

On the import side the consequences of the former integration with Russia are even more clearly discernable. The Baltic States are still connected to the Russian gas network. Russia thus acts as a monopoly supplier so far. The particular high share of Lithuanian crude oil imports from Russia goes back to the establishment of refinery capacities in Lithuania during Soviet times, which still primarily act as processing sites for Russian oil. In this context it should be borne in mind that also Estonia and Latvia are receiving more Russian oil and products thereof via Lithuania as can be read from their direct import records with Russia.

The Impact of Path Dependencies

Given the results so far, path dependencies in Baltic trade relations with Russia are obviously existent. But do they also imply economic and political dependencies from Russia which might constrain Baltic political maneuvering room within the Ukraine-Russia-crisis?

In the era of globalization, economies which intensify their foreign trade relations and diversify their regional supply and demand patterns are less depending on traditional trade links. Hence, domestic firms should be eager to become constituents of international value added chains and should feature a high degree of flexibility in developing new markets. The advantage is: “Global players” are less vulnerable by regional crises than firms that only cater for their traditional markets. The Baltic States have already proven their ability for diversifying, as they succeeded in integrating into the EU Single Market which makes up for the highest trade shares of the three countries meanwhile. The next step would be a further internationalization of Baltic trade relations, an endeavor which might also insulate against future European crises and create a genuine integration into world markets. Even small countries cannot do without grabbing the chances on distant but growth-prone markets, e.g. in Asia.

So far, the Russia-Ukraine-crisis appears to have left no dramatic marks in the real economic development of the three Baltic states. Estonia grew by 1.9 per cent, Latvia by 2.6 per cent, and Lithuania by 3 per cent in 2014, accompanied by decreasing unemployment rates. Baltic growth rates were thus above average in the EU (1.3 per cent). Moreover, the Baltic foreign trade revealed no dramatic crisis symptoms in 2014, in spite of Russian counter-sanctions and weak demand in several EU markets. Estonian total trade, adjusted for special effects, stagnated at the level of the previous year; Latvian exports grew by 2 per cent with imports slightly decreasing; Lithuanian exports decreased by 0.5 per cent and imports increased by somewhat more than 1 per cent. Over all, the picture of Baltic trade with Russia was heterogeneous in 2014, and was influenced by consequences of the Russian economic crisis, the price decline resp. slackness in sales of crude oil on world markets and partially by Russian counter sanctions. Estonia’s exports to Russia shrank by 15 per cent while imports increased by 8 per cent; in Latvia, both exports and imports declined by 5 resp. 3 per cent; Lithuania recorded exports to Russia growing by 4.4 per cent and imports shrinking by 22 per cent.

One should keep in mind, however, that Russian counter sanctions could not yet take full effect in 2014. According to modelled estimates, the Estonian and Latvian GDP are said to decrease by 0.5 per cent, the Lithuanian by 0.8 per cent, if the ban on deliveries of the products on the Russian counter sanction list would turn out to become permanent. If additional products were put to the list, the decrease in GDP would be higher following the logic of these estimates. However, these estimates are of a static nature and do not incorporate any reactions on the side of the exporting firms. The exporters definitely have strong incentives to develop new markets and circumvent the Russian counter sanctions, provided that they are supplying internationally competitive products. Baltic economic policy can foster this flexibility by improving locational factors in order to keep competitive production sites in the domestic market and to attract new investors.

On the import side options how to circumvent the Russian counter sanctions are available as well. Crude oil is supplied by a variety of sources on world markets at competitive prices – in this case, no dependency on Russian sources exists. It is more difficult to substitute natural gas deliveries, given the grid-bound method of delivery. However, the construction of liquefied gas terminals as actually pursued in Lithuania reduces the degree of dependency. Moreover, one should keep in mind that Russia feeds its public budgets primarily by revenues from gas and oil exports and thus is dependent on uninterrupted deliveries as well. This is particularly true for gas exports – grid-bound delivery creates mutual dependencies. Russian options for substituting customers of its gas, e.g. to turn deliveries to China, are limited because the construction of pertinent pipelines is costly and can be realized in the medium term only. Beyond that, a future dependency on Chinese customers is no “walk in the park” given the latter’s marked interest in low prices and the Chinese unwillingness to pay for the needed infrastructure.

Policy Conclusions

Against the backdrop of the still existing path dependencies in Baltic foreign trade with Russia disclosed in the present analysis which may keep up economic dependencies on Russia in some cases, the Baltic states should make more use of the opportunities provided by globalization. Globalization does not mean to neglect the still existing potential of the Russian market. The hub position of Estonia, Latvia, and Lithuania between West and East still permits substantial economic gains for them once tensions lose weight. But globalization means at the same time that the widest possible diversification of foreign trade relations should be pursued, even if the EU Single Markets keeps its dominating position. Developing links to growth markets beyond Europe as well as integrating into global value added chains should rank particularly high on the future to-do list. Economic policy in the Baltic states can contribute to this end by promoting structural change and reducing existing dependencies. The historical experience of the interwar period, with its opening towards the West, as well as the transformation period of the 1990s both display that a sufficient flexibility potential exists in Estonia, Latvia, and Lithuania.

MAJANDUSSANKTSIOONID KUI RAHVUSVAHELINE SURVEMEED¹

Viljar Veebel²
Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused

Raul Markus³
Tallinna Tehnikaülikool

Majandussanktsioonide tulemuslikkust käsitlevate analüüside tähtsust on tänaste pingeliste rahvusvaheliste suhete taustal raske üle hinnata. Venemaa ja Ukraina vahelise sõjalise ja poliitilise konflikti raames, millesse on muuhulgas kaasatud ka Ameerika Ühendriigid ja Euroopa Liit, on sanktsioonidel oma kindel koht – just nendega üritatakse vastaspoolt niipalju kui võimalik survestada, et need oma käitumist muudaks ja järeleandmisi teeks. Samas võib teoreetilistele uurimustele ja senistele praktilistele kogemustele tuginedes väita, et sanktsioonide tulemuslikkus on suuresti küsitav ning sõltub siiski konkreetsest juhtumist. Määravaks saavad nüansid: kui ulatuslikud on riikidevahelised majandussuhted, milliseid ja millises ulatuses sanktsioone rakendatakse, kas sanktsioonidega kaasnevad kahjud ka sanktsioone kehtestanud osapooltele, jne. Venemaa-vastaseid majandussanktsioone puudutavad küsimused on laiemas plaanis olulised ka Eesti jaoks, kellel tuleb ühest küljest EL-i institutsioonides koos teiste liikmesriikidega kaalutletult otsustada, millises ulatuses toetada sanktsioonide võimalikku karmistamist, teisest küljest aga leida võimalused Venemaa-vastussanktsioonidest tulenevate negatiivsete mõjudega toimetulekuks.

Käesoleva artikli eesmärk on analüüsida, kas Venemaa-Ukraina kriisi vältel Venemaa suhtes kehtestatud sanktsioonidel on piisavalt võimu ja mõjukanaleid, et sundida riiki oma senist käitumist muutma ning Ukraina idaosas olukorra destabiliseerimist lõpetama. Selleks võrdlevad autorid ühest küljest Venemaa vastu kehtestatud sanktsioonide asjaolusid erialakirjanduses esitatud teoreetiliste seisukohtadega sanktsioonide tulemuslikkuse osas, teisest küljest analüüsivad autorid sanktsioonide kui majanduspoliitiliste survemeetmete tulemuslikkust seniste praktiliste kogemuste põhjal. Analüüsi tulemusena määratletakse tegurid, mis kujundavad autorite arvates Venemaa vastaste sanktsioonide tulemuslikkuse, ning selgitatakse välja kanalid, mille kaudu võiks avalduda surve Venemaale.

Uurimiseesmärgi niisugusel määratlemisel tuginesid autorid sanktsioonidega seonduvale nn. „suurem valu, suurem võit“ (*more pain, more gain*) loogikale, mille

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Die Wirtschaftssanktionen als die Mittel der internationalen Druck“ findet der Leser auf der beigegefügten CD.

² Viljar Veebel (Ph.D, rahvusvahelistes suhetes), Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Riia 12, 51013 Tartu, Eesti, viljar.veebel@gmail.com.

³ Raul Markus (M.A. õigusteaduses), Tallinna Tehnikaülikool, Ehitajate tee 5, 19086 Tallinn, Eesti, raul@optium.ee

kohaselt tuleb vastaspoolele põhjustada võimalikult suuri kahjusid, et sundida teda esimesena „mängust lahkuma“ – sõltumata sellest, kui suured kahjud seetõttu sanktsioonide rakendajale endale kaasnevad. Sellest ka uurimuse autorite ajend hinnata, kas lääneriikide surve Venemaale on piisavalt suur põhjustamaks muutusi riigi käitumises. Siinkohal advavad uurimuse autorid selgelt, et sanktsioonidel majanduspoliitilise meetmena on ka muid eesmärgi, näiteks rahvusvahelisele üldsusele signaliseerimine, et teatud käitumine ei ole aktsepteeritav, vms., kuid autorite arvates saab Venemaa-Ukraina konfliktile lahenduse leidmisel määravaks just surve ulatus, samas kui muud eesmärgid on lühiajalises vaates teisejärgulised.

Uurimuse teeb aktuaalseks ka üldine kontekst. Analüüsides Venemaa-Ukraina konflikti vältel vastastiku rakendatud sanktsioone, võib väita, et tegemist on omalaadse „sanktsioonide uue ajastuga“ rahvusvahelistes suhetes. Senises praktikas on sanktsioone rakendanud pigem nn. suurema majandusjõuga osapool nõrgema partneri suhtes. Samuti on sanktsioonid olnud ühepoolsed, kus sanktsioneeritava poolt pole järgnenud märkimisväärsed vastumeetmeid. Seega pakub antud juhtum seni ainulaadset kogemust hinnata seda, kui tulemuslikuks võivad sanktsioonid osutuda olukorras, kus konflikti mõlemad osapooled on võrrelda majandusjõuga ning rakendavad vastiku sanktsioone.

Teoreetilistele seisukohtadele tuginedes väidavad autorid, et Venemaa suhtes rakendatud nn. suunatud sanktsioonid osutuvad väheefektiivseteks eeskätt järgmise asjaolude tõttu:

- Teoreetiliselt on suunatud sanktsioonid tulemuslikumad pigem olukorras, kus meetmetega soovitakse vastaspoolt heidutada, et ta ei kaaluks tuelvikus mitesoovitavat käitumist. Seevastu laiaulatuslikud, majandust või rahvastikku tervikuna hõlmavad sanktsioonid on efektiivsemad olukorras, kus tahetakse suunata sanktsioneeritava praegust käitumist (Drezner 2003, 109). Selles kontekstis hinnatuna võib Lääneriikide poolt Venemaa või Krimmi teatud isikute, tundlike sektorite või tegevuste vastu suunatud sanktsioone vastusena Krimmi annekteerimisele ja olukorra destabiliseerimisele Ida-Ukrainas lugeda pigem „hilinenud“ meetmeks.
- Võimalus, et Venemaa vastu kehtestatud sanktsioonid ei anna soovitud tulemust, võib olla suureks ka seetõttu, et sanktsioone kehtestati etapiviisiliselt, algselt kehtestatud sanktsioonid olid suhteliselt väheulatuslikud ning sanktsioonidega kaasnes varasemate ulatuslike majandussidemete tõttu majanduslik kahju ka sanktsioonide kehtestajatele endile (Vt. Voss 2001 seisukohad). Need asjaolud vähendasid lääne sanktsioonide „tõsiseltvõetavust“ Venemaa silmis.
- Venemaa poolse käitumise muutumine on tulevikus vähetõenäoline ka tõsiseltvõetava opositsiooni puudumise tõttu Venemaal. Puudub oluline siseriiklik grupp – ning seega ka siseriiklik surve võimuorganitele –, kes mõistaks Krimmi annekteerimise taunimisväärsust ning oleks valmis seda ka avalikkusele selgitama (vt. Adler-Nissen 2014 käsitlust sanktsioonidest kui riigi stigmatiseerimise vahendist ning teguritest, mis määravad ära selle, kuidas riik stigmale reageerib).
- Venemaa vastuseisu rahvusvahelisi normide tunnistamisele väljendab ka riigi reaktsioon sanktsioonidele. Ühest küljest kehtestas riik ulatuslikud „karistavad“

sanktsioonid ka vastaspoolele, määratlemata, millist eesmärki nendega saavutada tahetakse. Teisest küljest valis Venemaa Adler-Nisseni (vt. Adler-Nissen 2014, 155) käsitlusest lähtudes nn. vastustigmatiseerimise tee, kus rahvusvahelistest sanktsioonidest kujundati meede, mille abil mobiliseeriti oma kodanikke kaitsma Vene rahvuslikku identiteeti. Nii stigmatiseeris Venemaa oma kodanike silmis omakorda lääneriike, kirjeldades neid kui ohtu Vene identiteedile.

- Venemaa positsioon maailmamajanduses märkimisväärse osakaaluga naftaeksportijana ning tema tihedad majandussidemed Euroopa Liidu mitme liikmesriigiga on ühest küljest pehmandanud sanktsioonide mõju, teisest küljest vähenanud samuti lääne sanktsioonide tõsiseltvõetavust Venemaa silmis.
- Et teooriale tuginedes osutuvad tulemuslikuks pigem demokraatlike riikide suhtes rakendatud sanktsioonid, mitte aga autokraatlikele riikidele kehtestatud piirangud (vt. Verdier ja Woo 2012, 220), siis võib eeldada, et Venemaa suhtes kehtestatud sanktsioonid on pigem vähetulemuslikud.

Järeldusi Venemaa-vastaste sanktsioonide võimalike tulemuste kohta saab teha ka tuginedes senisele sanktsioneerimispraktikale. Et eeskätt alates 1990-ndatest aastatest on sanktsioone kasutatud ulatuslikult, on valim iseenesest suur. Samas tuleks siinkohal sellisele juhtumile, mis on oma kontekstilt sarnane praegustele, Venemaa vastu kehtestatud sanktsioonidele. Autorite arvates on sobivaks juhtumiks lääneriikide ja ÜRO Julgeolekunõukogu poolt Iraani suhtes alates 2005. aastast kehtestatud sanktsioonid, mis on teatud ulatuses jõus kuni tänaseni. Tuginedes Iraani-vastastele sanktsioonidele, millega lääneriigid tahtsid piirata Iraani tuumatehnoloogia arendamise programmi jätkumist militaarsetel eesmärkidel ning avaldada survet inimõiguste järgimiseks riigis, toovad autorid siinkohal välja kaks olulist punkti. Esiteks, isegi olukorras, kus sanktsioonidega kaasneb riigile ulatuslik majanduslik kahju – konkreetselt Iraani näitel majaduslangus ja hüperinflatsioon –, ei pruugi sanktsioonidega kaasneva muutust sanktsioneeritava käitumises (vt. sarnaseid teoreetilisi seisukohti ka Blanchard ja Ripsman 1999 ning Groves 2007). Teiseks, Iraani näide peegeldas selgelt üldist tendentsi, et sanktsioonid annavad tulemusi lühiajalises perspektiivis (s.o. kuni esimese kahe aasta jooksul alates ajast, mil sanktsioonid kehtestati). Alates kolmandast aastast sanktsioonide tulemuslikkus väheneb ning hinnanguliselt alates seitsmendast rakendamisaastast muutub sanktsioonide mõju soovitud vastupidiseks, kuna sanktsioneeritava riigi majandus kohandub uue, muutunud reaalsusega. Seega ei ole mõtet oodata sanktsioonidest tulemust pikaajalises vaates, mitmete aastate määral kahtlusi eeskätt poliitikunde rakendamisest. See asjaolu tõstatab teataval määral kahtlusi eeskätt poliitikunde seas levinud arvamuse suhtes, et Venemaa-Ukraina kriisi tulemusel võiks soovitud tulemus saabuda keskpikas perspektiivis, kui Venemaa on majanduslikult survest kurnatud.

Hinnates Venemaale sanktsioonide tõttu avalduva surve võimalikke kanaleid, tuleb autorite arvates vaadelda olukorda laiemas plaanis, hinnates nii siseriiklike protsesside dünaamikat kui ka rahvusvaheliste turgude reaktsiooni. Kasvava ebastabiilsuse tingimuste peavad muutuvate oludega kohanema nii sanktsioneeritava riigi majandusagendid kui ka teiste riikide majandusagendid, kuna ka neil tuleb oma otsused üldisest riskitasemest sõltuvalt üle vaadata. Venemaa puhul on sanktsioonidest tulev

surve koos siseriiklike, majanduskonjunktuurist tulenevate struktuursete probleemide ning rahvusvaheliste turgude reaktsiooniga avaldunud eeskätt rubla vahetuskursi märkimisväärses nõrgenemises Venemaa-Ukraina kriisi vältel. Omaette fenomeniks oli seejuures naftahinna langus maailmajanduses, mille puhul räägitakse hinnataseme puhul varasemast tunduvalt madalamal tasemel olevast „uuest reaalsusest“, millega tuleks edaspidi pikaajalises vaates arvestada. Venemaa kui maailmajanduses olulise naftaeksportija puhul on sellisel arengul kindlasti suur mõju majandusele tervikuna. Samas praktikas ei kaasnenud mõlema samaaegse protsessiga – naftahinna languse ning vääringu vahetuskursi nõrgenemisega – olulist survet Venemaa riigieelarvele, mille kulusid-tulusid kalkuleeritakse rublades. Surve avaldus pigem majanduskasvu negatiivseks muutumises, märkimisväärses kapitali väljavoolus, inflatsioonitaseme tõusus, reaalpalkade – ja seega ka ostujõu – languses ning tööpuuduse hinnangulises kasvus tulevikus.

Edasiste arengute seisukohast kujuneb autorite arvates tõenäoliselt määravaks see, kas Venemaal on piisavalt reserve, hoidmaks ära hüperinflatsioon ja sellega kaasnev paanika. Paari viimase kuu hinnaarengud on kajastanud selgelt märkimisväärset hinnatõusu Venemaal. Eksisteerib võimalus, et juhul, kui Venemaal õnnestub inflatsioon stabiliseerida ning taastada usaldusväärsus rahvusvahelisel tasandil, on riik läbi teinud olulise konkurentsivõimet ja investeerimisatraktiivsust kasvatava protsessi – tööjõukulud on langenud, eelarve on endiselt tasakaalus, on toimunud impordi asendamine, niipalju, kui see on võimalik, toimub optimeerimine ja ratsionaliseerimine. Seega tähendab tekkinud kompleksne olukord ühtaegu ohtu ja samas ka võimalust Venemaa majandust oluliselt konkurentsivõimelisemaks arendada. Samas ei ole praegu siinkohal autorite arvates põhjust eriliseks optimismiks, kuna ei majanduse ümberstruktureerimine ega rahvusvaheliste finantsturgude usalduse taastamine Venemaa suhtes pole protsessid, mis lühikese aja jooksul toimuda saaks.

KROONIKA

CHRONIK

CHRONICLE

PROFESSOR KARL-FELIKS SAUKS
(28.07.1915–3.11.1983)
IN MEMORIAM

Karl-Feliks Sauks on jätnud sügava jälje majandusteaduse ja Tartu Ülikooli majandusteaduskonna ajalukku teadlase, õppejõu ja juhina: jõudis kandidaadikraadini, sai professori kutse ning töötas 17 aastat kateedrijuhatajana.

K.-F. Sauks sündis Tallinnas postiametniku perekonnas. Alghariduse sai ta (1922–1928) H. Kubu eraalgkoolis, gümnaasiumihariduse Tallinna Linna Poeglaste Reaalgümnaasiumis (lõpetas 1933. aastal). Huvist kaubanduse vastu töötas ta paar kuud ilma tasuta praktikandina elektritarvete erakaupluses. Leidmata palgalist kohta, läks ta sundaega (1,5 aastat) teenima, kust vabanes raadiotelegrafistist reamehena.

Õppimise kohta Tartu Ülikoolis on tööraamatus järgmised sissekanded: juuli 1935 – juuni 1936 üliõpilane; juuni 1936 – september 1936 praktikant Eesti Pangas; september 1936 – november 1940 üliõpilane (matrikli nr 14627) ja ühtlasi ka abijõud majandusajaloo õppetooli juures. Stuudiumi ajal hakkas Feliks Sauksi (nii nimetas ta end ise raamatute autorina ja kutsusid teda kolleegid) huvitama majandusajaloolane teaduslik töö. See määras suuresti ära F. Sauksi elutöö suuna ja sisu aastakümnete jooksul. Üliõpilasena võttis F. Sauks osa Akadeemilise Maleklubi (maletajana kuulus ta üliõpilaskonna paremiku hulka) ja korporatsiooni *Vironia* tegevusest. Tartu Ülikooli lõpetas ta 1940. aastal rahva- ja riigimajanduse erialal *cum laude*.

Erialase töö periood Tallinnas jäi tal äärmiselt lühikeseks (september 1940 – juuli 1941): töökohtadeks Toitlustustrusti plaaniosakonna juhataja kt ja noorem teaduslik töötaja Kergetööstuse Rahvakomissariaadi Tööstuslike Uurimiste Instituudis. Järgnes ränkraske periood, mille kohta on bibliograafilistes väljaannetes vaid mõni rida. Omakäeliselt kirjutatud elulookirjeldusest (20.06.1954, TÜ arhiiv) selgub rohkem. F. Sauks evakueerus 28. juulil 1941 mobilisatsiooniga tagalasse, kus töötas algul (vene keele mitteoskuse tõttu) ehitustöödel lihttöölisena Tšeljabinski oblastis Zlatovetsi linnas. Eesti rahvuslike väeosade moodustamisel vabastati ta halva tervise tõttu ehituspataljonist (ei võetud ka Punaarmee koosseisu) ja anti sõidukorraldus Kesk-Aasiasse tööle minekuks. 1942. aasta oli F. Sauksi jaoks sündmusterikas: sõit Samarkandi oblastisse; töö Galla-Arali sovhoosis, Kuropatkina raudteejaamas ladude öövahina; tervise halvenemine (pödes plekilist tüüfust ja kollatõve) ning majandusliku olukorra viletsamaks muutumine; selle kohta kirja saatmine Moskvasse ENSV Rahvakomissaride (RK) Nõukogule. Selle alusel kutsuti ta septembris 1942 Moskvasse ja määrati operatiivgrupi teaduslikuks stipendiaadiks Jaroslavl linna. Paari kuu pärast (novembris) saadeti ta Jegorjevski linna

organiseerima ENSV RK Nõukogule alluvat kaubanduskombinaati, mis oli mõeldud kaubandustöötajate ettevalmistamiseks Nõukogude Eestile (1943. aastal muudeti see üldiseks õppekombinaadiks). Töötamise kohta Jegorjevskis on F. Sauksi tööraamatus järgmised sissekanded: november 1942 – jaanuar 1944 lektor; jaanuar 1944 – oktoober 1944 plaanimajanduse kursuste juhendaja; õppimine Moskva Plehhanovi nimelises Rahvamajanduse Instituudis ENSV juhtivatele töötajatele korraldatud täienduskursustel (mai 1943 – september 1943).

1944. aasta sügisel reevakueerus F. Sauks koos plaanimajanduse kursusega Eestisse ja määrati Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI) kaubandusökonomika õppejõuks. Kohakaasluse alusel töötas ta Plaanikomisjoni Teaduslike Majanduslike Uurimuste Instituudis, hiljem Majanduse Instituudis noorema teadusliku kaastöötajana (kuni aastani 1951). Siis tõusis tema töökoormus TPI-s tunduvalt. Kuna F. Sauks oli alustanud teadustööga juba 1936. aastal, siis instituuti tööle asudes oli tal 11 avaldatud tööd, 10 käsikirja ja 19 muud kirjutist. Nimetamisväärsaks nende hulgas on "*Krediitühistute ajalooline areng Eestis kuni 1914. aastani*. Tartu 1940". "Enesekriitiliselt" on ta oma elulookirjelduses märkinud, et kõik tema "kuni 1941 avaldatud tööd on tugevasti mõjustatud kodanlike majandusteadlaste kontseptsioonidest, mistõttu nende teaduslik-teoreetiline väärtus on äärmiselt väike" (TÜ arhiiv). Tänapäevases kontekstis on sellel hoopis teine tähendus.

TPI õppeplaanis oli hulk endisi, kuid sisuliselt uusi aineid, nt nõukogude kaubanduse organisatsioon ja tehnika, kusjuures eessõna *nõukogude* pidi andma ainele teise suuna (Kriinal 1999: 76). Sel perioodil avaldatigi F. Sauksi (ilma kaasautoriteta) eestikeelne kaubandusökonomika kaheosaline originaalõpik "*Nõukogude kaubanduse ökonomika ja plaanimine*. 1. ja 2. osa. Tallinn 1949, 1950", mille põhjal omandas eesti keeles kaubandusalaseid alusteadmisi terve põlvkond majandushariltsi. See ja varem avaldatud õpik ("*Põllumajandussaaduste varumine NSV Liidus*. Tartu 1946") olid koostatud Haridusministeeriumi tellimusel ja õpikutena lubatud täismahus TPI majandusteaduskonnas ja lühendatud kujul kaubandustehnikumides. Need esindavad F. Sauksi teadustöö I valdkonda: õpikud ja õppevahendid, milles jätkas kogu oma õppejõu karjääri jooksul.

Alates 1950. aastast oli F. Sauks kaugõppe aspirantuuris ENSV Teaduste Akadeemia Majanduse instituudis ja kirjutas väitekirja. 29. veebruaril 1952 kaitses F. Sauks kandidaadidissertatsiooni Moskvas Plehhanovi nimelises Rahvamajanduse Instituudis. Mahukas kandidaaditöö (301 lk) tuli kirjutada vene keeles (tõlkes "*Kaubandusvõrk ENSV-s, selle paiknemine ja edasine arendamine*"). Samast aastast töötas F. Sauks juba TPI kaubandusökonomika kateedri juhatajana. 14. märtsil 1953 tuli Moskva Kõrgemalt Atestatsioonikomisjonilt (VAK) kinnitus – kaitsitud kandidaaditöö põhjal on K.-F. Sauksile omistatud teaduskraad: majandusteaduste kandidaat, tänapäevane doktorikraad (PhD). Poole aastal pärast sai ta ka dotsendi nimetuse (VAKi diplom 30.09.1953). Kandidaaditööst sai alguse F. Sauksi teadustöö II valdkond: kaubanduse materiaalne baas, millega ta jätkas edukalt ka oma Tartu perioodil. Õppetöö läbiviimist raskendas asjaolu, et TPI majandusteaduskonnale (Polütehniliste Instituutide Peavalitsuse poolt) saadetud õppemetoodilised materjalid vastasid insenerökonomistide profiilile, mistõttu majandusteaduskonna

õppejõud olid ise sunnitud käima Ülikoolide Peavalitsuses sobivaid materjale nõutamas (Sauks 1980: 39). TPI kui tehnilise profiiliga kõrgema õppeasutuse juhtkond pidas kaubandusökonoomiste enda süsteemis võõrkehaks (Hagelberg 2002: 117) ja nendest otsustati lahti saada (Tartu ülikooli... 2008: 16).

Kaubandusökonoomistide ületoomine Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) koosseisu toimus 1954. aastal NSVL Kõrgema Hariduse Ministeeriumi käskkirja alusel. Tartusse tuli ainult kaubandusökonoomika kateeder. Üliõpilaste vähesuse tõttu allutati teaduskond õigusteaduskonnale, kuid sisuliselt tegi majandusteadlastesse puutuva organisatoorse töö ära kaubandusökonoomika kateeder. Uno Mereste kirjeldab oma saabumist „veneaegsesse akadeemilisse Emajõelinnas” järgmiselt: „Saabusime mõned päevad enne semestri algust. Nelikusse kuulusid F. Sauks, kellest oli teada, et temast saab majandusteaduskonna ainsa kateedri, kaubandusökonoomika kateedri juhataja, Leo Tiik, Hermann Pauts ning mina, kelle ülesandeks pidi jääma statistika ja raamatupidamise õpetamine. Et uue teaduskonna õppejõudude tuumiku Tartusse saabumine oleks ajaloole jäädvustatud, ronisime pildistamiseks oma kohvrite otsa voorimehe troskale. Pilt tuli koomiliselt ülev ja ei meenutanud kuidagi asjalikke teadusemehi, ”kes valmistuvad elu sisse puhuma vana ülikooli ühele kunagi toiminud teaduskonnale.”” (Mereste 2003: 649). Võime vaid ette kujutada, milline oli selle sündmuse jäädvustus fotona.

Raimund Hagelberg liitus nendega 27. septembril 1954, kui õppetöö oli juba alanud. F. Sauksi sõnul keeldus Majanduse Instituut suvel jätkuvalt noore perspektiivika teaduri lahkumise vormistamisest ning alles augustis andis veel üks katse positiivse tulemuse. R. Hagelbergi sõnul ühendas kaubandusökonoomika kateeder kõiki tegijaid **majandusteaduskonna algena**; kateedrit juhatas dotsent F. Sauks, **vanim** ja **kogenuim** meie hulgas (Tartu ülikooli... 2008: 17). Väikese koosseisu tõttu kujunesid esimesed aastad Tartus väga pingelisteks. “Kogu tegelik, administratiivne ja korraldav töö lasus meie, täiskoomusega õppejõudude õlgadel. Juhiroolis oli dotsent Sauks” (Hagelberg 2002: 121).

Väga keeruline oli materiaalsete tingimuste loomine ja parandamine. Algas oli äärmiselt kehv: kateeder paiknes 20 m² suuruses ruumis. F. Sauksi meenutuse kohaselt viidi 1940. aastal Tallinna kuus vagunitäit vara (mööbel, instrumendid, aparaadid), aga Tartusse tuldi tagasi kahe veoautoga. Töö- ja õppetingimused paranesid alles 1956. aastal, kui majandusteadlastele eraldati ruumid Vanemuise 46 paiknevas õppehoones (Kriinal 1999: 80). Õppejõudude elamistingimused olid suuresti erinevad. F. Sauksile “kui kateedri juhatajale ja neljaliikmelise pere isale soetati päris korralik korter Riia mäel, ühes uues majas” (Mereste 2003: 795). F. Sauks omakorda panustas sellega, et pakkus elamist-õõbimist välislektoritele, nt Albert Kadak (Viies 2015).

Tartus alustati kohe majandusteaduskonna laiendamist. Juba 1. septembril 1954 võeti esimesele kursusele kõrvuti kaubandusökonoomistidega vastu ka üliõpilased rahanduse ja krediidi erialale. Seoses sellega nimetas ülikooli rektor F. Klement oma käskkirjaga R. Hagelbergi kaubandusökonoomika kateedri juhataja asetäitjaks ühiskondlikel alustel, valmistamaks ette rahanduse ja krediidi kateedri loomist (loodi

1958). Seni aga tegid nad kahekesi vastutusrikast organisatoorset tööd, pidid tagama jooksva tegevuse ja tulevase teaduskonna ülesehitamise. F. Sauksi selle perioodi tööd on kokkuvõtvalt hinnanud V. Krinal ja H. Siigur (TÜ arhiiv): majandusteaduskonna organiseerimine ja väljaarendamine on lasunud alates 1954. aastast suurel määral F. Sauksi õlgadel, kes on sellele pühendanud kogu oma energia, teadmised ja oskused.

Esialgu õpetas dotsent Sauks järgmisi õppeained: transpordiökonomika; veosed ja veotariifid; käibekulud ja kaubahind; hindade kujundamine; põllumajandussaaduste varumine; väliskaubandus. Põhiliseks oli ja jäi ikkagi kaubandusökonomika. F. Sauksi on kateedrijuhatajana ja õppejõuna positiivselt iseloomustatud: “Ülikoolis piisas põgusast ühelehelehelisest loenguteemade jaotuskavast iga õppeaine kohta, kateedri koosolekuid korraldas Sauks harva. Olime ju oma väikse seltskonnaga nagunii kogu aeg kateedri kitsukeses ruumis ninapidi koos ja lahendasime käigu pealt ühiselt kõiki probleeme. Seega, koosolekuid korraldati harva ja need olid ka lühikesed. Valitses mingi **mõistlikkuse vaim**” (Mereste 2003: 661). Lähimate kolleegide arvates olid F. Sauksi loengud sisukad ja huvitavad. Iseloomult oli ta nõudlik, õiglase, printsipiaalne, tasakaalukas, vastutulelik, abivalmis (TÜ arhiiv). “Üliõpilasena oli selgelt tunda F. Sauksi juhtivat rolli kateedri juhatajana, võimeka ja nõudliku eriala õppejõuna. Tema loengud olid mõtteselged, hästi konspekteritavad, oli tunda lektori kompetentsust poliitilises ökonomias. Meenub F. Sauksi põhjalikkus ja õpetused algalkate, nt arhiivimaterjalide, kasutamisel. Üliõpilastesse suhtus abivalmilt, aga samas nõudlikult. Pealiskaudsust ja laiskust aine omandamisel ta ei talunud. Samuti oli ta karm üliõpilaste väärtegade suhtes (Viire 2015).

Saksa keele valdajana ja saksakeelse õppe- ning teaduskirjanduse kasutajana oli F. Sauksil suur huvi eestikeelse terminoloogia kujundamiseks. Siinkohal vaid üks näide, millest koorub sisuline ja vastastikku lugupidav koostöö U. Merestega. Nimelt hakkas 1960. aastal poliitilise ökonomika kateedri (kohale määratud, mitte valitud) juhatajale kõrva, et konkreetse ökonomika õppejõud kasutavad termineid, mida poliitilise ökonomika õpikus ei ole, nt sõna *maksumus*. Seejärel tegi ta parteiliinis ettepaneku keelata kategooriliselt see antimarksistlik termin. Asja otsustati enne arutada ja ühe ettekande pidi tegema U. Mereste (arvatavasti Sauksi ettepanekul). Arutelul selgitas sõnaosav Mereste, et ”maksumus on koguse ja hinna korrutis, nendest kõigist kolmest *kogus, hind, korrutis* ei ole ükski antimarksistlik”. Keelamisotsus jäi vastu võtmata. Algatatud maksumuse diskussioon oli Tartus suhteliselt laia tähelepanu objektiks. Ajaleht *Edasi* palus Merestel kirjutada joonealuse loo, kes ütles, et on ”nõus tegema seda ainult koos dotsent Sauksiga, kes on tegelikult *maksumuse* palju vanem kasutaja” (Mereste 2003: 712, 716).

Sõpruskond (R. Hagelberg, U. Mereste, F. Sauks jt) kujunes välja ühistes tegutsemistes ja aruteludes, kus “ükski omavahel või üheskoos välja öeldud mõttevahetus ei kutsunud esile ohutunnet” (Hagelberg 2002: 123). Mitmel korral on U. Mereste märkinud ”Sauks oli optimistlikum”, ”Sauksil oli õigus” (Mereste 2003: 777), mis tähendab, et F. Sauksi arvamus oli mõttekaaslaste seas oluline. Noored kolleegid, kellest mitmedki alustasid kaubandusökonomika kateedris vanemlaborandina, said Sauksilt palju edaspidiseks kaasa. “Sain õpetusi ja kogemusi läbimõeldud ja süs-

teemsest akadeemilisest tööst. F. Sauks oli reeglina kateedris tööpäeva algul, korraldas jooksivad tööasjad, tõi materjalid paljundamiseks. Tööpäeva lõpul helistas regulaarselt, et saada kurssi päeval toimunuga. Vahepealne aeg kulus tal kateedrivälistele asjaajamistele, teadustööks raamatukogus ja kodus” (Viires 2015). Ei tohi ju unustada, et kuni 1962. aastani juhtis F. Sauks sisuliselt ka kogu majandusteaduse osakonda, täites faktiliselt prodekaani ülesandeid.

Kaubanduserialade arendamise ettepanekud realiseerusid 1959. aastal, mil alustati vastuvõttu kaubatundmise erialale. Kolmele kaubanduse erialale vastuvõtu ja õppetöö korraldamine oli kateedri üpris keeruline, mistõttu katsetati mitmeid variante. 1963/64. õppeaastal tehti taas katse viia majandusteaduskond Tartust Tallinna. Lühidalt: Tartuga nõu ei peetud; 28. juunil 1964 kirjutati alla valitsuse korraldus liitmise kohta; läbirääkimistel pakutud tingimused olid ebasoodsad. Aktiivse tegetsemisega (ametlikult R. Hageberg, H. Siigur, H. Mür, mitteametlikult F. Sauks) taotleti korralduse äramuutmist. See õnnestus, TPI-s vastu võetud esimese kursuse üliõpilased alustasid 1. septembril 1965 õpinguid Tartus (Tartu Ülikooli ... 2008: 21). Võib vaid ette kujutada F. Sauksi meelehäarmi seoses järjekordse ülevõtmise üritusega: oht varasematest hoopis mahukama ja keerulisema kolimise ning aastate jooksul loodust loobumise pärast.

Kaubanduserialade õppekorraldusega olen, aastatel 1962–1967 õppinud toidukaubatundmise eriala üliõpilasena, tuttav. Esimesed kokkupuuted kateedrijuhatajaga toimusid erandlikult juba esimesel kursusel, kuna eksperimendi kohaselt töötasid keskkoolist tulnud üliõpilased päeval kaubandusettevõtetes ja õppetöö toimus õhtuti. Kaheaastase tööstaažiga (eraldi konkursiga) vastu võetud üliõpilased tegutsesid päeval kateedri juures, kus F. Sauks aegajalt juhendas näiteks näitlike õppevahendite (joonised, tabelid) tegemist jpm. Kuna sel ajal õpetas dotsent Sauks kaubandusökonomikat ka kaubatundjatele, on mul isiklik, igati positiivne ja eeskujuline kogemus temapoolsest õppetöö läbiviimisest. Meie kursust oli lauluhimuline ja nii sepistasime tuntud viisidele laulusalme meeldejäävate õppejõudude kohta. F. Sauksi laulusalmis olid märksõnadena *kell*, *tõttamine*, *konspekt*, *vürtsitamine*, *süsteem*. Seega pidasime tema puhul oluliseks täpsust, ettevalmistatud loengut, mida ta vürtsitas näidete ja kõrvalpõigetega, teadmiste süsteemust. *Maatriksit* ja *simpleksarvutusi* õpetas ta aga meile, toidukaubatundjatele, saksakeelse raamatu põhjal! Tänu dotsent Sauksile saigi minust kaubandusökonomist – tegin tema juhendamisel diplomitöö, olin aspirantuuris ja kaitsesin väitekirja kaubandusökonomika erialal.

1968. aasta oli pöördeline (Tartu ülikooli... 2008: 24–25) – 1. septembril alustati iseseisva teaduskonnana. F. Sauksi ja kaubandusökonomiste mõjutas kõige olulisemalt kaubandusökonomika kateedri reorganiseerimine kaubatundmise ja kaubanduse organiseerimise kateedriks. F. Sauksile tähendas see kateedri juhatajana tegetsemise (1951–1968) lõppemist. Kaubandusökonomistidele aga eriala kateedri kadumist rahvamajandusharude ökonomika kateedri nimetuse alla, tekitades segadust koostööpartnerites, kus olid kaubandusökonomika kateedrid jätkuvalt olemas.

F. Sauksi **teadustöös** võib välja tuua perioodi 1960–1972, mis oli väga rikkalik avaldatud tööde poolest ja eelnes tema professoriks valimisele. Sel ajal jätkas ta tulemuslikult mõlemas juba nimetatud valdkonnas. Olulisemad tööd avaldamise järjekorras: ”*Põhijooni kaubanduse arengust Nõukogude Eestis 1940–1960*. Tallinn 1960”; ”*Kaubandus rahvademokraatiamaades*. I–II. Tartu 1960, 1961”; ”*Kaubanduse materiaalne baas NSV Liidus I–II*. Tartu 1962, 1964”; ”*Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes (1900–1940)*. Tallinn 1968”; ”*Kapitalistliku kaubanduse põhijooni*. Tartu 1972”. Materiaalse baasi valdkonna tööde kohta on eksperdid märkinud (TÜ arhiiv): ”rida seisukohti – ladude mahutavuse määramise meetodika, kaupluse passide koostamine perfokaartide vormis, kaubandusvõrgu kartograafilise analüüsi meetodika – on originaalsed. Kaubanduse arengut käsitlevad tööd tuginevad mahukal faktilisel materjalil ning on järelduste ja ettepanekute tõttu kõrgelt hinnatud.” Paljud tööd täiendasid Eesti majanduse ajalugu, seostatult kaubanduse arenguga, paljude uute (arhiivi)materjalidega Samal ajal võttis F. Sauks osa Ajaloo Instituudi teaduskollektiivi tööst („*Agraarsuhted XIX sajandil Eestis*“), uurides talupoegade kaubandussuhteid.

Sellel perioodil alustas F. Sauks oma III teadustöö valdkonnaga – kaubanduse areng Eestis. Sisuliselt oli see tema doktoridissertatsiooni teemaks. Juba 1963. aastal oma ümbervalimisega seoses on F. Sauks märkinud (TÜ arhiiv): väljavõtteid arhiividokumentidest ja ürikutest on tehtud *ca* 5000 lk. See ajaloolise kallakuga monograafiline uurimus jäi seisma, kuna (vastavalt Ministrite Nõukogu määrusele 28.05.1963) oli ta edaspidi hõivatud kollektiivse uurimusega „*Kaubandusvõrgu edasiarendamine ENSV-s*“. Selles osalesid Majandusinstituut, Statistikalalitsus, Kaubandusministeerium, Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit (ETKVL) ja majandusteaduskond. Ülikoolis juhtis tööd F. Sauks, uurides ise kaubandusvõrgu Tartu rajoonis. Ta osales ka Tartu linna ja Tallinna linna ajaloo uurimisgrupi töös kaubandust käsitlevate osade autorina. See vormus koguteostesse tunduvalt hiljem: „*Tallinna ajalugu*“ (1969, 1976) ja „*Tartu ajalugu*“ (1980).

F. Sauksi teadustegevuse oluliseks osaks oli Kaubanduse laboratooriumi ja aspirantide teaduslik juhendamine. Laboratoorium loodi esmalt TPI juurde (teaduskonna üleviimise kava tõttu), kuid nelja kuu pärast (2. mail 1965) toodi üle TRÜ-sse (Tartu ülikooli... 2008: 28). Kuni 1973. aastani oli selle teaduslikuks suunajaks F. Sauks (aastatel 1965–1968 teadusliku konsultandina, alates 20. märtsist 1969 aga 0,5 koormusega teadusliku juhendajana). Kõik selle aja jooksul koostatud uurimistööd valmisid tema juhendamisel. Teadusliku juhendamise üleandmine minule (1974) oli täielikult F. Sauksi initsiatiiv ja üks näide sellest, kuidas järelkasvule uusi väljakutseid pakkuda. F. Sauksi juhendamisel kaitsesid edukalt oma väitekirjad Hermann Pauts (10.06.1963), Meeta Murd (31.05.1968), Aino Siimon (22.01.1971), Ivar-Jüri Siimon (24.05.1973), Peeter Viires (24.05.1973), Jaan Anderson (26.06.1973). Kõik need inimesed olid ja jäid tööle ülikooli: viis õppejõududena, üks vanemteadurina. Lisaks valmisid kaubanduslabori tööde baasil veel Jüri Sepa, Tiiu Paasi, Vello Järve ja Kulno Türgi kandidaadiväitekirjad. F. Sauks oli ka nõutud ja nõudlik oponent (Herbert Metsa 1963, Olga Pöder 1963, Aivo Nurkse 1974 jt).

1972. aasta oli märgilise tähtsusega dotsent Sauksi õppejõu karjääri edenemisel. TRÜ Nõukogu koosolekul (29.09.1972) valiti ta rahvamajandusharude ökonomika kateedri professori kohusetäitjaks. Olulise täpsustuse tegi V. Krinal – professori kohale valimise küsimuse algatajaks ei olnud isik ise, vaid teaduskond, kes võttis arvesse, et F. Sauksil on doktoriväitekirj valmis, kuid viimistlemine võtaks aega ja nõuaks pingutusi. Selle olid aga arstid autori halva tervise tõttu ära keelanud. R. Hagelberg rõhutas – F. Sauks väärib professori kohta oma teaduslike tööde, sh esimese eestikeelse erialaõpiku, „*Kapitali* III osa“, ptk 13–18 (16,2 trükipoognat) tõlke, autorina ja majandusteaduskonna rajajana. Eksperdid nimetasid *Kapitali* tõlkimist ja toimetamist tema teadustöö IV valdkonnaks. (TÜ arhiiv)

Aasta pärast (11.12.1973) valiti K.-F. Sauks rahvamajandusharude ökonomika kateedri professori kohale. Teadustöid oli selleks ajaks tal 60, neist trükis avaldatud 36, üldmahuga 261,5 autoripoognat. Uurimistöö kaubanduse arengu kohta hõlmas 6000 masinakirjalehte. Taotlus professori kutse saamiseks oli põhjalik (TÜ arhiiv). Selles oli ära toodud teaduslik-pedagoogiline staaž; tähtsamad publikatsioonid teadustöö valdkondade lõikes; õppetöö kõikides selle vormides ja tegelik koormus; juhendatud väitekirjade edukas kaitsmine; kümned loengud ühingu *Teadus* liinis; loengud ettevõtetes; stažeerimised jne. Professori kutse sai F. Sauks siiski nelja aasta pärast (1976), mida on tänastel noortel majandusteadlastel raske ette kujutada.

Edasi jätkus teaduslik-pedagoogiline töö senistes valdkondades ja vormides, kusjuures senisest rohkem sai ta pühenduda teadustööle. 1979. aastal avaldas ta tervise halvenemise tõttu pensionile jäämise soovi. Sellega seoses taotles kateedrijuhataja talle professor-konsultandi kohta, rõhutades järgmist: professor Sauksi pensionile minekuga kaotaks kateeder staažika, ainsa kõrgeima kvalifikatsiooniga profileeriva aine õppejõu, mistõttu tekiks suuri raskusi aspirantide, teadurite ja spetsiaalse uurimissuunaga diplomitööde juhendamisel. Väga vajalik on professori kaasabi õppetoodilise töö üldjuhendajana, samuti mõningate eri- ja lühikursuste lugemisel, töö kandidaadi- ja riieksamite komisjonides, väitekirjade kaitsmise nõukogus (TÜ arhiiv). Alates 1.09.1979 töötaski F. Sauks konsultant-professorina.

F. Sauksi õpilastena jätkasime vahel ka töid, millest ta loobus meie kasuks. Olulisim mälestus on seotud ühe raamatu („*Kaubandus sotsiaal-majandusliku arengu kompleksprogramm*is. Tallinn 1982“) sünnilooga. Kirjastusel oli esialgne kokkulepe professor Sauksiga, aga tema soovitas mind, andis näpunäiteid, kirjutas retsensiooni jne. F. Sauksilt ilmusid veel järgmised raamatud: „*Kaubanduse materiaalne baas NSV Liidus*. Tartu 1976“; „*Eesti NSV majandusajalugu* (kaasautor) Tallinn 1979“; „*Kapitaalvahutuste plaanimine ja finantseerimine kaubanduses*. Tartu 1981“. Oma napilt paar viimast tööaastat sai ta töötada kaubandusökonomika kateedris (nimi taastati 1982). Milliseid emotsioone see (olla tagasi 14 aastat *kadunud* kateedris) konsultant-professoris tekitas, võime vaid aimata.

Ülikooliväliselt andsid F. Sauksi elule värvi tema hovid ja loodusearmastus. Eluaegseks huviks ja hobiks oli tal malemäng. ”Maletajana jõudis I järguni ja oli tuntud sama tasemega veteranmaletajate hulgas. Eakamana paistis malemäng tal põhilise hobina. Kateedrisse olid soetatud malendid ja malekell. Tihti leiti vaikne nurk ja

võis kuulda malenuppude klõpsumist“ (Viires 2015). R. Hagelberg, peaaesjalikult teaduskonna baasil kujunenud sõpradest, oli ta vanusevahele vaatamata F. Sauksiga kõige lähedasem. Neid ühendas ühise vastutuskooorma vedamine ja ühesugused arusaamised elust, neid lähendasid veelgi puhkused Pühajärve ääres, eriti aga igasugused paadimatkad. Aastate jooksul läbiti enamuse Eesti jõgedest, v.a (piirivalve poolt suletud tsoon) Põhja-Eesti. Nädalapikkune, ka kümme päeva kestev sõit oli omaette elamus. Kõige olulisem oli vabanemine vaimsest pingest, et koguda uut jõudu järgmiseks tööaastaks (Hagelberg 2008: 137).

F. Sauks korraldas mootorpaadi omanikuna sügiseti selle jõest väljatõstmise talguid, kevadel vastupidi. Eakama mehena loobus F. Sauks paadimatkadest ning soetas maakodu Kääriku kanti Harimäe lähetele Linnamäele, üksildasse kuid looduslikult ilusasse kohta. Läheduses väike järv, õue piirilt kerkis mägi, ümberringi mets. ”Maakoduga seoses kujunesid meil suhted, ”mis avasid tema mõnusa ja lihtsa inimese iseloomu ja olemuse”. Kohati olid need isa-poja suhted. Ma olin tihti peale seal abiline ja talguline. Neil juhtudel oli Felix väga hooliv, kostitas maitstva toiduga. Seal käis sundimatu ja mõnus jutt maailma asjadest, teaduskonnast ja toimunust. Sage-dastel autosõitudel maakodusse sain tutvuda temale hästi teada olnud teedevõrgustiku-ga. Feliks sulandus üllatavalt hästi külakogukonda, oli tuttav naabertalude pere-dega. Ühest talust varustati piimaga, teisest tõi endale talvekartuli”. (Viires 2015)

Selle maakodu ilu ja soojust sain ka ise tunda ning veendusin F. Sauksi tohtus raamatute armastuses ja materjalide kogumise kires. Maakodust tõin pärast tema surma (3.11.1983) kateedrisse raamatuid, mida ta oli omal ajal hävitamisest ”pääst-nud”. Hiljem andsin need üle TÜ Raamatukogule. Vaadates veelkord tagasi meie koostöö perioodile, siis peaaegu poole sellest 21 aastast olin Feliks Sauksi üliõpilane ja aspirant (1962–1971), edasi juba kolleeg (1971–1983). Olen alati tundnud tänu-võlga professor Sauksi ees, kuna tema osa minu õppejõu karjääri alustamisel ja edendamisel on olnud hindamatu. Olen rõõmus, et sain anda tema kaubandusalased raamatud üle Lääne-Viru Rakenduskõrgkoolile, kus ainsana Eestis valmistatakse ette (esimene vastuvõtt oli 2004. aastal) rakenduskõrgharidusega kaubandus-ökonomiste.

Kiitust ja tunnustust sai ta oma eluajal liiga vähe. Tavapäraste meelepidamiste (tähtpäevalised kiitused haridusministrilt ja ülikooli rektorilt) seast väärrib esile toomist rektori tänu (1974) majandusteaduskonna kujundamise eest ning Tallinna linna tänukiri ja mälestusmedal (26.01.1977) koostöö eest kahekõitelise Tallinna ajaloo koostamisel. Omistamata jäi ka *Teenelise kaubandustöötaja* aunimetus. Vastav taotlus on F. Sauksi isiklikus toimikus (TÜ arhiiv) eelviimase dokumendina. Loodetavasti jäädvustatakse nüüd tema panus TÜ majandusteaduskonna *Teerajajate seinale*.

Kasutatud allikad

Hagelberg, R. 2008. Elust ja endast: Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Krinal, V. 1999. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna minevikust ja tänapäevast. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mereste, U. 2003. Toimunust ja kaasaelatust. I. Tallinn: Kirjastus SE&JS.

Sauks, F. 1980. Majandusteaduskonna taastamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis. – TRÜ majandusteaduskonna ajaloost ja tänapäevast. Tallinn: Valgus, lk. 38-41.

Tartu Ülikooli majandusteaduskond 70/40. 2008. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

TÜ arhiiv. Karl-Feliks Sauks (TRÜ). Isiklik toimik 20.06.1954–11.01.1984.

Viires, P. 2015. Karl-Feliks Sauksi meenutades. Tartu. Käsikiri.

Jaauuar-märts 2015

Aino Siimon

Tema õpilane ja kolleeg

PROFESSOR KARL-FELIKS SAUKS

(28.07.1915–3.11.1983)

Karl-Feliks Sauks leistete einen bedeutsamen Betrag zur Wirtschaftswissenschaft und der Geschichte der ökonomischen Fakultät. Er wirkte als Lehrkraft, Wissenschaftler und Leiter: erwarb den akademischen Grad, wurde Professor und war 17 Jahre als Lehrstuhlleiter tätig. Seine Kindheit und die Schulzeit verbrachte F. Sauks in Tallinn, die Studienjahre vergingen aber in Tartu (1935 – 1940). Als Student war er als Hilfskraft im Lehrstuhl für Wirtschaftsgeschichte tätig. F. Sauks beendete das Studium der Volks- und Staatswirtschaft an der Tartuer Universität mit *cum laude*. Nach dem Studium arbeitete er eine kurze Zeit in Tallinn. Es folgten schwere Kriegsjahre, zuerst war als Arbeiter im Hinterland, später als Lektor am Lehrkombinat und als Kursleiter der Planwirtschaft in Jegerjewsk tätig.

Nach der Reevakuierung wurde F. Sauks (XI 1944) Lehrkraft für Handelsökonomik am Tallinner Polytechnischen Institut. In dieser Periode (1949,1950) wurde sein zweiteiliges Lehrbuch für Handelsökonomik in der estnischen Sprache veröffentlicht. Die Lehrbücher und Lehrmittel sind wesentliche Bestandteile des wissenschaftlichen Tätigkeitsgebiets von F. Sauks. 1951 – 1954 war er als Lehrstuhlleiter für Handelsökonomik tätig. 1952 erwarb er den Grad Kandidat der Wissenschaften am Plehhanow Institut für Volkswirtschaft in Moskau. Seine umfangreiche Dissertation (301 Seiten) über das estnische Handelsnetz musste in der russischen Sprache verfasst werden. So begann das zweite wesentliche wissenschaftliche Tätigkeitsgebiet von F. Sauks. 1954 wurde der Lehrstuhl für Handelsökonomik in die Tartuer Staatlichen Universität versetzt. F. Sauks organisierte den Unterricht in Tartu und leitete bis 1962 die wirtschaftswissenschaftliche Studienrichtung und bis 1968 war er als Lehrstuhlleiter tätig.

Sehr erfolgreich war die wissenschaftlichen Tätigkeit von F. Sauks 1960-1972. Es erschienen viele Forschungsarbeiten und in dieser Periode beschäftigte er sich intensiv mit der Forschung der Entwicklung des estnischen Handels (das dritte wissenschaftliche Tätigkeitsgebiet). In Zusammenarbeit mit der Forschungsgruppe erschienen die gesammelten Werke über die Geschichte der Städte Tallinn (1969, 1976) und Tartu (1980), F. Sauks verfasste die Texte über den Handel. Wichtig sind die Leitung des Handelslabors und die Betreuung der Aspiranten. 1972 war für Dozenten F. Sauks in seiner Lehrkraftskarriere besonders wichtig, er wurde Professor am Lehrstuhl für Ökonomik der Volkswirtschaftszweige. Die Wahl erfolgte auf Initiative der Fakultät. Wegen seines schlechten Gesundheitszustandes war es für F. Sauks nicht möglich, seiner Dissertation die endgültige Form zu geben. Dozent Sauks verdiente die Stellung des Professors aufgrund seiner umfangreichen Forschungsarbeiten. Die Doktorwürde erlangte F. Sauks doch erst 1976. Wegen der Verschlechterung seiner Gesundheit war F. Sauks bis 1979 als beratender Professor tätig. Am 3. November 1983 endete der Lebensweg von F. Sauks.

Aino Siimon

Seine Studentin und Kollegin

PROFESSOR KARL-FELIKS SAUKS

(28.07.1915–3.11.1983)

Karl-Feliks Sauks has left a deep imprint on the history of economics and on the Faculty of Economics as researcher, teaching staff, head. He received a candidate's degree, became a professor and worked as a head of Chair for 17 years. F. Sauks spent his childhood and school-years in Tallinn and continued his studies at the University of Tartu. As a student, he worked as an assistant at the Chair of Economic History. Sauks graduated from the University of Tartu in 1940 with cum laude in public economics. Professional career in Tallinn after university was cut short (until July 1941) as an oppressive period followed: at first as a labourer at home front, later as lecturer in an Yegor'yevsk educational combine and supervisor for planned economy courses.

After reevacuation, Sauks was appointed as lecturer in commercial economics at Tallinn Polytechnic Institute (Sept 1944). During this period (1949, 1950) a two-part commercial economics textbook was published, representing an important research area of Sauks. During 1951-1954 he worked as head of Chair of Commercial Economics. In 1952, he defended his thesis in Plekhanov Moscow Institute of the National Economy. A comprehensive work (301 p.) on Estonian commercial network had to be written in Russian. This became a second important research area for Sauks. In 1954, the Chair of Commercial Economy was transferred to Tartu State University. Sauks organised the launching of studies in Tartu, led the department of economics until 1962 and chair until 1968.

His research period (1960-1972) was abundant in terms of published work and preceded his election as professor. He began to extensively research into Estonian commerce development, his topic for doctoral dissertation. Sauks also participated in a research group studying the history of Tartu and Tallinn. This was included in anthologies much later: he as author of the parts concerning commerce history in Tallinn (1969, 1976) and Tartu (1980). It is also important to note that he supervised the laboratory of Commerce and research students. In 1972, he was appointed professor of Chair of Economics. The election was initiated by the faculty. Sauks had finished with his thesis, but the final touches would have taken time and effort. This, however, was forbidden by doctors because of the author's poor health. Docent Sauks was worthy of the position of professor because of his research work, including translation of chapters 13-18 of Capital volume III, as an author and as founder of the Faculty of Economics. He did not receive an invitation for a professor position until 1976. As of 1979, he worked as consultant professor because of his poor health. He died on 3 November 1983.

Aino Siimon

His student and colleague

SOTŠIS TOIMUS TEADUSLIK-PRAKTILINE KONVERENTS VENEMAA ARENGUTEST JA PERSPEKTIIVIDEST

Allakirjutanu viibis Kubani Riikliku Ülikooli rektoraadi kutsel Venemaal Sotšis ajavahemikul 28. jaanuar kuni 01. veebruar 2015, kus toimus rahvusvaheline, suuresti majanduspoliitilise suunitlusega teaduslik-praktiline konverents üldteemal „Venemaa majanduslik areng: süsteemsed piirangud ja globaalsed riskid“. Valdavalt oli tegemist Venemaa majandusteadlaste ja osalt ka praktikute kokkusaamisega. Konverentsi eestvedajaks oli Kubani Riikliku Ülikooli majandusteaduskond, kaaskorraldajateks Instituutsionaalsete Uuringute Rahvusvaheline Assotsiatsioon, Kirjastuskoondis „Rahandus ja krediit“, Majandusteaduse Arendamise Lõuna-sektsioon, Venemaa Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond ning M. V. Lomonossovi nimelise Moskva Riikliku Ülikooli Ühiskonnateaduste Krasnodari Esindus.

Konverents algas kaheksa esineja-diskutandiga (seitse Venemaalt ja üks Eestist) esindatud neljatunnise paneeldiskussiooniga, kus osalesid Venemaa professorid **J. A. Arhipov** (Lõuna Föderaalne Ülikool, Kõrgema Ärikooli direktor), **I. D. Afanasjenko** (Sankt-Peterburi Riiklik Ülikool, majanduse üldteooria kateeder), **A. V. Buzgalin** (Moskva Riiklik Ülikool, poliitökonoomia kateeder), **O. G. Golitšenko** (Venemaa Teaduste Akadeemia Majandusmatemaatika Keskinstituut, peateadur), **N. G. Kuznetsov** (Rostovi Riiklik Majandusülikool, esimene prorektor), **O. J. Mamedov** (Lõuna Föderaalne Ülikool, poliitökonoomia ja majanduspoliitika kateedri juhataja), **M. L. Hazin** (Ekspert-konsultatsioonikompanii „Neokon“ president ja Vene Föderatsiooni endine riiklik tegevõnunik) ning Eestist **M. Raudjärv** (Tartu Ülikool, Pärnu kolledž ja Narva kolledž).

Diskussioon toimus vene keeles ning seda juhatasid professorid **I. V. Ševtsenko** (Kubani Riiklik Ülikool, majandusteaduskonna dekaan) ja **V. T. Rjazanov** (Sankt-Peterburi Riiklik Ülikool, majandusteooria kateedri juhataja). Arutelud, küsimused ja vastused olid huvitavad ning mitmekesised. Keskenduti eeskätt sellele, milline on kujunenud olukord ja kuivõrd reaalne on Venemaa majanduse areng ja kasv lähiaastatel. Matti Raudjärv käsitles probleeme eeskätt Eesti ja Euroopa Liidu seisukohtadest lähtudes.

Lisaks paneeldiskussioonile toimusid veel neli mitmetunnist ümarlauda ning ettekanded. Allakirjutanu ettekande teemaks oli „Eesti kui Euroopa Liidu liikme ja Venemaa majandussuhted“. Samal teemal sai ka inglise keelne artikkel esitatud, mis peaks korraldajate sõnul käesoleval aastal Kubani Riikliku Ülikooli ajakirjas „Majandus: teooria ja praktika“ (publikatsioon asub 2418 ajakirja seas reitingus 39. kohal) ilmuma.

Konverentsil jäid paljudest aruteludest kõlama hulk kompleksseid ja mitmekülgeid mõtteavaldusi, millest võiks kokkuvõtlikult **kuus olulisemat** järgmiselt välja tuua:

- Maailm on täna teistsugune ja õel! Sageli seostati seda ühe osa (aga kaugeltki mitte kõigi) konverentsil osalenud inimeste poolt kui USA ja NATO, vähesel määral ka Euroopa Liidu mahitamist ning propagandat;

- Venemaa majandus on kui „aukudega ämber“, kuhu kogu aeg vett juurde valatakse – aga paljude üllatuseks veetase ei tõuse ja ämber täis ei saa;
- Venemaal pannakse lootused sõjalis-tööstusliku kompleksi arendamisele (kõrgtehnoloogia). Ainult selle valdkonnaga tegelemine pole hea, sest on vaja ka teisi majandusharusid arendada. Aga hea, et sõjatööstuselegi tähelepanu pööratakse – ehk liigub sealt kõrgtehnoloogia vallas midagi siis ka teistesse valdkondadesse!
- Venemaa rahvamajanduses süvenevad kriisiilmingud – maalt lahkub üha rohkem hea haridusega, kvalifitseeritud ja võõrkeeli oskavaid inimesi, väheneb ettevõtete kapitaliseeritus, rubla kaotab oma väärtust, valuutavarud vähenevad, hinnad kasvavad ja väheneb elanike reaalsissetulek; külmutatakse või vähendatakse eraldi sotsiaalsfäärile, haridusele ja teadusele;
- Venemaa kriisivastane programm – kuna see oli värskest vastu võetud, siis suhtuti sellesse ettevaatlikult ja mitte optimistlikult (MR: sellega seoses oleks vaja toorainet rohkem töödelda ja uut väärtust luua, mitte niivõrd toorainet eksportida. See on aga nii endisele Nõukogude Liidule kui ka praegusele Venemaale iseloomulik olnud!). Siin jäi kõlama jälle Ameerika propaganda roll, aga ironilis-kriitiliselt ka Vene propaganda noot (näiteks, tooraine osa endise NSVL ja tänase Venemaa ekspordis)!?
- Venemaal oleks vaja hulgaliselt väljavahetusi riigi administratsioonis ja valitsuses teha (ettepanekud olid vägagi konkreetsed!), muidu Venemaa majanduses ja ühiskonnas positiivseid arenguid ei toimu.

Sotši konverents oli kokkuvõttes sisukas ja tööine ning kulges suhteliselt kriitilises-konstruktiivses vaimus, mis võimaldas küllalgi hea ülevaate Venemaa hetkemajandusest ja loodetavatest perspektiividest saada.¹ Hulgaliselt toimus ka huvitavaid kohtumisi ja vestlusi nii varasemate kui uute Venemaa ülikoolide kolleegidega. Konverentsil oli ligi 200 osalejat (osa neist olid vaid oma ettekande teesid korraldajatele saatnud), nende seas hulgaliselt doktorante Venemaalt. Konverentsi korraldus ja vastuvõtt oli ladus ning suurepärase.

Kuluaarides (näiteks, esimeses õhtulauas jm) oli huvitavaid ja intrigeerivaid mõtteavaldusi ka Venemaa-Ukraina ja Lääne-riikide suhetes, samuti Balti riikide 1991. aasta taasiseseisvumise osas. Siin oli sageli tegemist täiesti erinevate arusaamadega allakirjutanu (ja meil valdavate seisukohtade) ning osade vastasvestlejate arusaamade vahel. Näiteks olid allakirjutanule küsimused-arvamused järgmistest valdkondadest: mida Eesti ja teised Balti riigid saavutasid, et eraldusid ja Nõukogude Liit lagunes?; mida positiivset on Eestile andnud kuulumine Euroopa Liidu ja NATO koosseisu?; Eestisse toodi 1940. aastal ida poolt kultuur ning miks seda enam pole?; kui Nõukogude armee oli okupant, siis kes oli Saksa armee? jpm.

¹ Paljud konverentsil esitatud mõtted langesid kokku ajakirjanik Artemi Troitski avaldatud seisukohtadega (vt. Troitski, A. Loengukonspekt: olukorrast Venemaal ja selle ümber. Arvamus ja kultuur, Postimees, nr. 334, 28. veebruar 2015, lk. 4), mille alusel ta esines loenguga pühapäeval, 15. veebruaril 2015 maineka Londoni Majanduskooli korraldatud konverentsil Russian Business Week. Tema kokkuvõtlik sõnum nii kuulajatele kui lugejatele oli järgmine: „*Kui me ei taha aga peiede kestmist, peab režiim vahetuma.*“ Sotši konverentsil osalejad olid siin aga veelgi konkreetsamad.

Ukraina-Venemaa suhete osas olid vastasväärtelajatel samuti „kindlad teadmised“, näiteks: „Krimmi paluti meil (Venemaal) tulla. Me läksime, sest seal meid armastatakse ja nüüd on Krimmis parem kui enne. Pealegi on see Venemaa õigus oma endisele territooriumile. Kõiges, mis Ukrainas toimunud, on Ukraina võimude süü – nad tapavad omi inimesi ning USA ja Euroopa Liit mahitavad neid!? Juba ammu on Ukrainas sees USA sõjaline rasketehnika ja sõdurid (NB! Seda öeldi 28. jaanuaril 2015!). Ukrainas pole Vene sõdureid ega sõjatehnikat.“ Kaasvestlajatel pidavat kõige eelneva kohta „täpsed andmed ja usaldusväärsed allikad“ olema. Eks need allikad ole vist sarnased ka Venemaa telekanalitele. Näiteks, konverentsi ajal õhtuti, vaadates Venemaa telekanalit Rossia-24, tuli ainult imestada seal edastatava agressiivse, liialdatud ja moonutatud informatsiooni üle.² Ja paljud vene inimesed, sh haritud, võtavad kõike esitatut absoluutse tõena. Maailmas on aga ka teisi arusaamisi ning näiteks Ukraina sündmusi jälgitakse laialdaselt. Nii on kuulus ja mõjukas Keenia ajakirjanik ning saatejuht Uduak Amimo nende tegevustele omapärase hinnangu andnud.³

Ka teatas ühes intervjuus (telekanalis Rossia-24) Venemaa esikommunist ja Riigiduuma liige Gennadi Zjuganov (ajades Euroopa Liitu, USA-d ja NATO-t süüdistavat, kohati segast ja ebaintelligentset juttu, kasutades seejuures ka äärmiselt inetut ja osaliselt ka roppu sõnavara USA ja Lääne-riikide suhtes), et Venemaal on aatompommi ja parima kvaliteediga raketid maailmas ning need võetakse vajadusel kasutusele.⁴

Kogu informatsiooni, eriti vestlustes väljaspool konverentsiistungeid saadud, ja suhtumisi aluseks võttes, võib kokkuvõtlikult kurvastusega nentida, et osa vene inimesi elab justkui endise Nõukogude Liidu propaganda tingimustes, teadmata ja vist isegi soovimata teada – kuidas mujal maailmas elatakse, millest ja kuidas mõteldakse ja isegi seda – milline on ajalugu tegelikult olnud ja millised sündmused väljaspool Venemaad toimuvad. Kahju, aga need on nende võimalused ja valikud!

² Venemaa ametliku informatsiooni tõepärasust iseloomustavad paljud faktid, üks neist näiteks on toodud ajalehe „Postimees“ Moskva kolumnisti Jüri Vendik’u artiklis “Olgu, ma valetasin. Aga mis siis?” ja on järgmine (paljude teiste seas): „Äsja Vene riigi televisioonis esilinastunud filmis „Krimm. Tagasitulek koju“ rääkis president Vladimir Putin avalikult, et „rohelist mehikeseid“ Krimmis olid tegelikult sõjaluure ja merejalaväe eriuksused. Seega tunnistas üles – seda küll otseselt välja ütlemata –, et on valetanud näkku nii maailmale kui ka oma rahvale.“ (väljavõte on avaldatud eelnimetatud artiklis ajalehes „Postimees“: Arvamus ja kultuur. 21. märts 2015. nr. 337, lk. 6-7).

³ Ajalehe „Postimees“ ajakirjanik Kadri Veermäe le antud intervjuus on ta end järgmiselt väljendanud: „Me oleme küll sealseid sündmusi jälginud. Meie meelest on Putin segane. Kas ta siis pole sõge? ...“ (Veermäe, K. Seda me teame siin küll, et Putin on segane. Postimees. 30. märts 2015. nr.73 (7367), lk.10).

⁴ Kõige selle taustal küsib üha rohkem, eriti just vanemaid inimesi Eestis, kes on ise kogenud varasemat endise Nõukogude Liidu, sh Kremli poolset Moskvast juhitud vägivalda ja metsikusi Eestis ning mujal ja on hakanud mõtlema – äkki peab jälle edaspidi kohvrit pakkima ja neid küüditatakse ühel hetkel uuesti Ida-naabri jõhkardite ja inimväärtsi jalge alla tallavate tegelaste poolt Siberisse asumisele-vangilaagrisse või juhtub veel midagi hullemat? Tekib küsimus – kust võtavad õiguse ja mille alusel ähvardavad tänane Vene riigipea ja tema kaaskondlased teisi riike ja rahvaid nende endi poolt valitud demokraatlikus ja vabas arengus?

Mitmetele Venemaa ülikoolide raamatukogudele ja kolleegidele sai Sotšis allkirjutatu poolt kingitud ka käesoleva Eestis ilmuva rahvusvahelise teadusajakirja „Estonian Discussions on Economic Policy/ Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik/ Eesti majanduspoliitilised väitlused“ 2014. aasta numbrid (ajakiri on seni esindatud viies rahvusvahelises andmebaasis, hetkel ETISE klassifikatsiooni järgi tasemel 1.2). Informatsiooni sai jagatud ka Eestis toimuvate iga-aastaste rahvusvaheliste majanduspoliitiliste teaduskonverentside kohta (käesoleval aastal ajavahemikus 2.-4. juuli Jäeneda mõisakompleksis toimuv on juba XXIII konverents)⁵. 2014. aastal oli XXII analoogsel konverentsil Jäenedal üldse esimeseks Venemaal osalejaks-esinejaks Kubani Riikliku Ülikooli kohaliku arengu organiseerimise ja plaanimise kateedri juhataja, professor majandusdoktor Tatiana Avdeeva.⁶

Kõigele lisaks oli võimalik osaliselt ka Sotši-Adleri ja Punase Lageda⁷ olümpiaobjektide ja ehitiste-rajatistega tutvuda. Majutamine ja konverentsitöö toimus Sotši-2014 taliolümpiamängude ajaks valminud olümpiapargi suurepärase ja hea teenindusega hotelli-, konverentsi- ja spaakompleksis „Bridge Resort“.

Nähtud olümpiaobjektidest nii Adleris kui Punasel Lagedal ja mägedes jäid üldiselt head muljed. Vestlustes ja ise ringi vaadates kerkis aga rida küsimusi – milline on ikkagi ehitiste ja rajatiste kvaliteet?; milline on kogu tehtud gigantse ettevõtmise ratsionaalsus?; kas selline mastapne (näiteks, Adleris ehitati soopealset maa-ala 2-3 meetri paksuse pinnasega täites elamud ca 40 000 elanikule⁸) elamuehitus oli

⁵ Esimesed kakskümmend kolmepäevast konverentsi toimusid põhiliselt Värskas. Neist esimene oli aastal 1984 nn laevakonverents, kus ettekanded-diskussioonid toimusid kolmes sektsioonis laeval „Vanemuine“, millega sõideti marsruudil Tartu-Värskas-Pihkva-Värskas-Tartu.

⁶ Tema põgusaid muljeid ja arvamusi toimunud konverentsist Jäenedal on võimalik lugeda käesoleva ajakirja möödunud aasta teise numbril (2/2014) kroonika osas, paberandjal trükitud publikatsiooni lehekülgedel 70-77 (eesti, saksa, inglise ja vene keeles).

⁷ Punane Lageda (vene keeles *Krasnaja Poljana*), asundus Venemaal Krasnodari krais, Mzõmta jõe orus (ca 550 m üle merepinna), jääb Sotši linna Adleri rajooni haldusalasse, Mustast merest 39 km kaugusel. Väidetavalt asus juba sajandeid tagasi Punase Lageda kohal abhaaside (abasiinide, täpsemalt medoveide), auul. Aastal 2010 elas seal 4599 inimest. Adleri lennuajamaaga ühendavad teda täna kaasaegne maantee ja raudtee. Kolm-neli kilomeetrit mööda Mzõmta jõe orgu ülesvoolu asub Eesti Aiake (vene keeles *Esto-Sadok*), mille rajasid 1886. aastal eestlased. 1912 parandas Punasel Lagedal tervist A. H. Tammsaare, aastast 1988 on sealses muuseumis kirjaniku mälestusväljapanek. Paarkümmend kilomeetrit põhja poole asub 3238 m kõrgune Tšuguš'i mägi, mis asub Adõgee piiril; paarkümmend kilomeetrit lõunasse jääb Georgia (Abhaasia) piir, mis kulgeb mööda Phsovu jõe. Sotši taliolümpiamängudele (2014) eelnenud ehitustegevuse käigus, aastatel 2011-2012, asustati Punase Lageda ja Eesti Aiakese senised elanikud sundkorras mujale (valdavalt Adlerisse uutesse mitmekorruselistesse kortermajadesse; kaotatud põllumajandus-, aiaja ja muu maa eest tasuti ümberasujatele siiski päris arvestatavad summad). Asula kohale rajati mitmed rajatised ja ettevõtted, hotellid, mitmekorruselised korterelamud, toitlustus- ja muud teenindusettevõtted olümpiamängudest osavõtjatele, lisaks ehitati hooned-pinnad kohaliku tegevuse ja olme haldamiseks-hooldamiseks (allikad: Eesti Entsüklopeedia, 5. Tallinn: Valgus, 1990, lk. 113; allkirjutatu poolt uuritud teised allikad, sh kohapealne informatsioon).

⁸ Tunnustavalt tuleks siin turvalisust nimetada, sest kõigisse uutesse elamukvartalitesse Adleris oli sissesõit võimalik vaid kindlatest kohtadest-värvatest, kus valitses ööpäevane mehitatud ja elektrooniline valve ning autod pidid kontrolli-ülevaatuse läbima (sama toimus väljasõidul).

mõttekas (enamus kortereid on tühjad, st müümata ja erilist positiivset perspektiivi ilmselt pole)?; miks tänavate ehitamise ja kasutatud materjalide kvaliteedile piisavat tähelepanu ei osutatud (osaliselt juba lagunevad, vihmavetel pole alati piisavat ärajooksu)?, miks spordihalle ei projekteeritud-ehitatud perspektiivitundega ja nüüd ümber ehitatakse (peahallis tegeleti juba katuse mahakeevitamisega jms)?, kas rahastamine oli ratsionaalne ja eesmärgipärane (kohalike elanike arvates mitte)?; miks enamik spordirajatisi ei leia piisavat kasutamist?; kuidas leitakse asendus kohalike inimeste varasematele, nüüd kadunud töökohtadele ja tegevustele? ⁹; kas Sotši ikkagi oli õige koht taliolümpiamängude korraldamiseks? jpm. Kohalikud elanikud ilmselt kõigest tehtust vähemalt osaliselt võitsid (kui mitte muus, siis ehk moraalselt), kuid millise hinnaga? Ja kas kõik võitsid, kui palju oli kaotajaid!?

Mõnevõrra pikk ning tüütu oli Tallinnast Sotši ja tagasi lendamine, mis võttis mõlemal juhul läbi Moskva aega pea terve päeva. Moskvas, Šeremetjevo lennujaamas, toimus Tallinnast saabunud lennukilt ümberistumine¹⁰ Sotši (lennuväli Adleris) suunduvale lennukile ja tagasiteel vastupidi. Aga see ei olnud peamine. Vaid see, et huvitavaid kohtumisi, informatsiooni, muljeid ja põnevaid elamusi oli palju, seega – lendame ja kohtume veel!

Jaanuaris-märtsis, 2015

Venemaal – Sotšis-Adleris ja Punasel Lagedal ning Moskvas, Šeremetjevo lennujaamas
Eestis – Tallinnas, Piriita-Kosel ning Pärnus ja Narvas

Lugupidamisega Matti Raudjärv

⁹ Näiteks on kohalikel taksojuhtidel sageli vähe tööd, sest neid on ilmselt liiga palju (osalat on nad ka need inimesed, kes on oma aiast-põllumaast ja tööst selle loobuma pidanud ning elavad nüüd kortermajades). Nad püüavad kliente hotellide juurest ja mujalt leida, sealt kus liigub rohkem inimesi (lennujaam, bussijaam, turud jm) ning on kliente sihtkohale sõidutades neid vajadusel ka tundide viisi ootama ja tagasi sõidutama, et ikkagi mingil määral raha teenida ega soovi klientidest kergelt loobuda. Eelnevat koges allkirjutanu vestlustes kohalike inimestega ning koos teiste konverentsil osalejatega taksoteenust kasutades korduvalt.

¹⁰ Šeremetjevo lennujaama siseruumides olid üleval suured reklaamid: „Aastatel 2012 ja 2013 tunnistati Šeremetjevo lennujaam Euroopa parimaks lennujaamaks“. Reklaam lennujaamas püsib aga kindlalt paigas ning paljud usuvad, et see ongi tõepoolest nii (pole ju kõik reisijad midagi muud näinud ega oska seetõttu pakutavat ka millegagi võrrelda)!? Aga äkki on see kõik võib olla ka üks osa kohalikust teenindus-, transpordi-, logistika- ja turismipoliitikast!? Samas isiklikud ja vahetud (M.R.) tähelepanekud – lennujaamas on tüüvalt pikad vahemaad terminalide vahel, seda aitaks leevendada ehk paremate logistiliste lahenduste leidmine ja rakendamine; ootajatele on sageli vähe kohti istumiseks-ootamiseks; korrustevahelised liftid on väikese mahutavusega, neid on vähe ja sellest sageli ka edasilikumist ootavate kohvritega inimeste pikad järjekorrad; ka bürokraatiaga pole kokku hoitud jne. Paraku olid ka vene kolleegid Šeremetjevo lennujaama funktsioneerimise suhtes küllaltki kriitilised. Siiski, oli ka positiivset – personal viisaks ja abivalmis; toitlustuskohad laia ning maitsva valikuga, teenindamine korralik ja hinnad vastuvõetavad; rahavahetuskohti piisavalt; informatsioon üldiselt piisav ja operatiivne; tualettruumid puhtad jms. Siiralt loodaks, et positiivselt kogetut säilitatakse ja arendatakse ning häirivad asjaolud leiavad edaspidi paremaid lahendusi.

WISSENSCHAFTLICH-PRAKTISCHE KONFERENZ IN SOTSCHI ÜBER HEUTIGE ENTWICKLUNGEN UND WEITERE PERSPEKTIVEN IN RUSSLAND¹

Der Autor hielt sich auf Einladung des Rektorates der Staatlichen Universität Kuban vom 28. Januar bis zum 01. Februar 2015 in Sotschi auf, wo eine internationale Konferenz zum Thema „Russlands wirtschaftliche Entwicklung: Systemgrenzen und globale Risiken“ stattfand. Die Konferenz war deutlich von der wirtschaftspolitischen Problematik geprägt. Der Schwerpunkt der Veranstaltung bestand im Zusammentreffen von Wirtschaftswissenschaftlern und Wirtschaftspraktikern. Der Initiator der Konferenz war die wirtschaftswissenschaftliche Fakultät der Staatlichen Universität Kuban, zu den Mitorganisatoren gehörten die Internationale Vereinigung für Institutionelle Forschungen, die Verlagsvereinigung „Finanz- und Kreditwesen“, die Südsektion der Wirtschaftswissenschaftlichen Förderungsgesellschaft, die gesellschaftswissenschaftliche Abteilung der Russischen Akademie der Wissenschaften und die gesellschaftswissenschaftliche Vertretung der Moskauer Staatlichen Lomonossov-Universität in Krasnodar.

Die Konferenz wurde eingeleitet durch acht Diskutanten (sieben aus Russland und einer aus Estland), die eine vierstündige Podiumsdiskussion abhielten. Daran nahmen folgende russische Professoren teil: **J. A. Archipov** (Südliche Föderale Universität), **I. D. Afanasjenko** (Staatliche Universität St. Petersburg), **A. V. Buzgalin** (Staatliche Universität Moskau), **O. G. Golitschenko** (Wirtschaftsmathematisches Zentralinstitut der Russischen Akademie der Wissenschaften), **N. G. Kuznetsov** (Wirtschaftswissenschaftliche Universität Rostow), **O. J. Mamedov** (Südliche Föderale Universität), **M. L. Hazin** (Experten-Beratungsunternehmen „Neokon“) sowie aus Estland **M. Raudjärv** (Universität Tartu).

Die Diskussion fand auf Russisch statt und wurde von den Professoren **I. V. Schevtzenko** (Universität Kuban) und **V. T. Rjazanov** (Universität St. Petersburg) moderiert. Sowohl die Diskussionen, die Fragen als auch die Antworten gestalteten sich sehr interessant und vielfältig. Der Fokus der Diskussion lag darauf, wie sich die Situation in Russland entwickelt hat und inwiefern Russlands Wirtschaft – realistisch betrachtet – sich in naher Zukunft weiterentwickeln und wachsen wird. Matti Raudjärv ging die Probleme aus der Sicht Estlands und der Europäischen Union an. Zusätzlich zur Podiumsdiskussion wurde vier Mal über mehrere Stunden am Runden Tisch debattiert. Auf dem Tagungsprogramm standen auch zahlreiche Vorträge. Das Vortragsthema des Autors lautete: „Wirtschaftsbeziehungen zwischen Estland als EU-Mitglied und Russland“.

Aus den vielen Diskussionen blieb eine Reihe von komplexen und unterschiedlichen Meinungsäußerungen in Erinnerung, von denen **sechs zentrale Aussagen** wie folgt zusammengefasst werden können:

- Die Welt hat sich verändert und ist böse!

¹ Im Vergleich zum Beitrag in estnischer Sprache wurde dieser Text gekürzt.

- Die russische Wirtschaft ist wie ein Fass ohne Boden, wohin ununterbrochen Wasser hineingeschüttet wird, aber als Überraschung für viele steigt der Wasserspiegel nicht und das Fass wird nicht voll.
- In Russland setzt man alle Hoffnungen auf die Modernisierung des militärisch-industriellen Komplexes (Hightech). Jedoch ist es nicht gut, sich nur auf diesen Bereich zu konzentrieren, denn auch andere Wirtschaftszweige müssten entwickelt und vorangetrieben werden. Doch sei es gut, dass Russland sein Augenmerk auf die Rüstungsindustrie richte, weil dadurch eventuell vom Hightech-Bereich einiges auch in andere Branchen fließen könnte.
- In der russischen Volkswirtschaft sind Krisenerscheinungen zu beobachten – aus den ländlichen Gegenden verschwinden immer mehr gut gebildete, hochqualifizierte und mehrere Sprachen beherrschende Menschen; Kapitalisierung der Unternehmen geht zurück; der Rubel verliert an Wert; Devisenreserven verringern sich, die Preise steigen und das Realeinkommen der Bevölkerung sinkt; Sozialleistungen werden eingefroren oder gekürzt, sowie die Ausgaben für Bildung- und Wissenschaft.
- Russlands Anti-Krisenprogramm – weil dieses erst vor kurzem verabschiedet wurde, blickt man mit Skepsis darauf und man ist nicht sehr optimistisch über dessen Wirksamkeit (M.R.: Hier müsste man die Rohstoffe weiter verwerten bzw. bearbeiten und dadurch neue Wertschöpfung erzielen und nicht direkt weiterexportieren. Diese Einstellung bzgl. des Wertschöpfungsprozesses ist aber kennzeichnend für russische Politik, sie gab es schon zu Zeiten der Sowjetunion und sie existiert heute auch noch).
- Im russischen Verwaltungsapparat und in der Regierung müssten viele Wechsel geschehen, sonst seien positive Entwicklungen in der russischen Wirtschaft nicht zu erwarten.

Rückblickend war die Konferenz in Sotschi eine informative und arbeitsintensive Veranstaltung und fand in einem relativ konstruktiven und kritischen Geiste statt. Man bekam einen guten Eindruck über die momentane Verfassung der russischen Wirtschaft und ihre Perspektiven. Es fanden auch zahlreiche und interessante Treffen und Gespräche sowohl mit altbekannten als auch neuen russischen Universitätskollegen statt. Die Konferenz zählte rund 200 Teilnehmer (einige von ihnen haben lediglich ihre Vortragsthesen an den Veranstalter geschickt), darunter befanden sich sehr viele Doktoranden aus Russland. Der Empfang war herzlich und die Konferenz ausgezeichnet organisiert.

Man hatte auch die Möglichkeit, einige olympische Anlagen und Bauten in Sotschi, Adler und Krasnaja Poljana zu besichtigen. Als Austragungs- und Unterbringungsort der Konferenz diente der Konferenz-, Wellness- und Hotelkomplex „Bridge Resort“, der im Jahre 2014 für die Olympischen Spiele fertiggestellt wurde und sich durch hervorragende Bedienung auszeichnete.

Januar-März 2015

Matti Raudjärv

A SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE ON THE DEVELOPMENTS AND PROSPECTS OF RUSSIA WAS HELD IN SOCHI¹

The undersigned visited Sochi, Russia at the invitation of the Rector's Office of the Kuban State University from 28 January to 01 February 2015, to participate in the international scientific-practical conference with largely economic policy orientation, on the general subject „Economic Development of Russia: Systemic Restrictions and Global Risks“. It was a gathering of mainly Russian economists and partly also specialists of the practical field. Organisation of the conference was initiated by the Faculty of Economics of the Kuban State University, with the following co-organisers: International Association of Institutional Studies, Finance and Credit Publishing House, Southern Section of the Development of Economics, Department of Social Sciences of the Russian Academy of Sciences, and Krasnodar Branch of the M. V. Lomonosov Moscow State University Social Sciences.

The conference started with a four-hour panel discussion with the participation of eight presenters/discussants (seven from Russia and one from Estonia): the Russian professors **J. A. Arkhipov** (Southern Federal University), **I. D. Afanasienko** (Saint Petersburg State University), **A. V. Buzgalin** (Moscow State University), **O. G. Golitchenko** (Central Economic Mathematical Institute of the Russian Academy of Sciences), **N. G. Kuznetsov** (Rostov State University of Economics), **O. J. Mamedov** (Southern Federal University), **M. L. Hazin** (Neokon Expert Consulting Company Neokon) and **M. Raudjärv** from Estonia (University of Tartu).

The discussion was in Russian and was chaired by professors **I. V. Shevtshenko** (Kuban State University) and **V. T. Riazanov** (Saint Petersburg State University). Discussions, questions and answers were interesting and varied. They focused above all on the situation that had developed and on how realistic any development and growth of Russian economy would be in the next few years. Matti Raudjärv treated the problems above all from the positions of Estonia and the EU. In addition to the panel discussion four round table discussions were held and presentations were made. The subject of the undersigned was „Economic relations between Estonia as an EU Member State and Russia“.

A number of complex and multifaceted statements were made during many discussions, the **six most important** of which were the following:

- The world is different and malicious today!
- Russian economy is like a „bucket with holes“ to which more water is constantly poured – but many people are surprised that the water level will not rise and the bucket cannot be filled.
- In Russia the hopes are for the development of the military-industrial complex (high technology). It is not good to focus on only that area as also other economic sectors need to be developed. But it is good that at least

¹ The text has been abbreviated here in comparison with the Estonian text.

military industry receives any attention – something may move from that high technology to also other sectors!

- Increasingly deeper signs of crisis are evident in the Russian national economy – people with good education, qualified people and people who speak foreign languages are increasingly leaving the country, capitalisation of enterprises decreases, rouble is losing its value, prices are increasing and the real income of the population is decreasing; allocations to the social sphere, education and research have been frozen or decreased.
- Crisis management programme for Russia – since it had been recently adopted, the participants were cautious and not optimistic about it (MR: It would be necessary to process more raw materials and create new value, and export less raw materials. This, however, has been characteristic of both the former Soviet Union and current Russia!).
- It would be necessary to make numerous changes in the administration and government of Russia, otherwise there would be no positive developments.

In conclusion, the Sochi Conference was rich in content and involved a lot of work and was carried out in a relatively critical-constructive spirit which provided a rather good overview of the current economic situation and expected prospects of Russia. There were also numerous interesting meetings and talks with existing and new colleagues from Russian universities. There were approximately 200 participants in the conference (some of them had sent only the theses of their presentation to the organisers), among them numerous doctoral students from Russia. The organisation of the conference and the reception were smooth and excellent.

In addition to everything else it was possible to visit some of the Olympic buildings and structures at Sochi-Adler and Krasnaya Polyana. The accommodation and conference work took place at the wonderful Bridge Resort Hotel, Conference and Spa Complex with excellent service in the Olympic Park built for the Winter Olympic Games of Sochi 2014.

In January–March, 2015

Sincerely, Matti Raudjärvi

**MAJANDUSPOLIITIKA TEADUSKONVERENTSID EESTIS
(1984-2015 ... 2017)**

**WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZEN ÜBER
WIRTSCHAFTSPOLITIK IN ESTLAND
(1984-2015 ... 2017)**

**SCIENTIFIC CONFERENCES ON ECONOMIC
POLICY IN ESTONIA
(1984-2015 ...2017)**

I	1984	Ühiskondliku tootmise intensiivistamise probleemid Eesti NSV-s
II	1994	Majandusteadus ja majanduspoliitika Eesti Vabariigis
III	1995	Majanduspoliitika teooria ja praktika Eesti Vabariigis
IV	1996	Aktuaalsed majanduspoliitika küsimused Euroopa Liidu riikides ja Eesti Vabariigis /I ja II/
Aktuelle wirtschaftspolitische Fragen in den Ländern der Europäischen Union und in der Republik Estland /I und II/
Topical Problems of the Economic Policy in the Member States of the European Union and the Republic of Estonia /I and II/
V	1997	Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja integreerumine Euroopa Liiduga
Die Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Integration mit der Europäischen Union
Economic Policy of the Republic of Estonia and Integration with the European Union
VI	1998	Eesti Vabariigi integreerumine Euroopa Liiduga – majanduspoliitika eesmärgid ja abinõud
Die Integration der Republik Estland mit der Europäischen Union – Ziele und Mittel der Wirtschaftspolitik
Integration of the Republic of Estonia into the European Union – Goals and Instruments of Economic Policy
VII	1999	Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja Euroopa Liit
Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union
Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
VIII	2000	Eesti Vabariigi majanduspoliitika tulemuslikkus ja Euroopa Liit
Wirksamkeit der Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union
Effectiveness of the Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union

- IX 2001 Harmoniseerimine ja vabadus Eesti Vabariigi majanduspoliitikas integreerumisel Euroopa Liiduga
Harmonisierung und Freiheit der Wirtschaftspolitik Estlands in EU-Integrationsprozess
Harmonisation and Freedom in the Economic Policy of Estonia integrating with the European Union
- X 2002 Euroopa Liiduga liitumise mõju Eesti majanduspoliitikale
Die Integration der Europäischen Union und ihre Wirkungen auf die Wirtschaftspolitik Estlands
Effect of Accession to the European Union on the Economic Policy of Estonia
- XI 2003 Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu
Die Wirtschaftspolitik Estlands auf dem Weg in die Europäische Union
Estonian Economic Policy on the way towards the European Union
- XII 2004 Eesti majanduspoliitilised perspektiivid Euroopa Liidus
Wirtschaftspolitische Perspektiven Estlands als Mitglied der Europäischen Union
Economic Policy Perspectives of Estonia in the European Union
- XIII 2005 XIII majanduspoliitika teaduskonverents
Die XIII wirtschaftspolitische Konferenz
13th Scientific Conference on Economic Policy
- XIV 2006 XIV majanduspoliitika teaduskonverents
Die XIV wirtschaftspolitische Konferenz
14th Scientific Conference on Economic Policy
- XV 2007 Eesti majanduspoliitika – kolm aastat Euroopa Liidus
Die Wirtschaftspolitik Estlands – drei Jahre in der Europäischen Union
Economic Policy of Estonia – three Years in the European Union
- XVI 2008 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2008
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2008
Economic Policy in the EU Member States – 2008
- XVII 2009 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2009
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2009
Economic Policy in the EU Member States – 2009
- XVIII 2010 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2010
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2010
Economic Policy in the EU Member States – 2010
- XIX 2011 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2011
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2011
Economic Policy in the EU Member States – 2011
- XX 2012 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2012
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2012
Economic Policy in the EU Member States – 2012

- XXI 2013 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2013
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2013
Economic Policy in the EU Member States – 2013
- XXII 2014 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2014
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2014
Economic Policy in the EU Member States – 2014
- XXIII 2015 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2015
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2015
Economic Policy in the EU Member States – 2015

NB! Järgmine majanduspoliitika teaduskonverents toimub / Die nächste wirtschaftspolitische Konferenz findet statt / The next scientific conference on economic policy will be held:

- XXIV 30.06–2.07.2016 (Eesti-Estland-Estonia):
Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2016
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2016
Economic Policy in the EU Member States – 2016

Täpsem informatsioon alates oktoobrist-novembrist 2015 / Genauere Informationen ab Oktober-November 2015 / More detailed information from October-November 2015: www.mattimar.ee

- XXV 29.06–1.07.2017 (Eesti-Estland-Estonia):
Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2017
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2017
Economic Policy in the EU Member States – 2017

INFORMATSIOON ajakirja toimkonnalt

Käesolev rahvusvaheline teadusajakiri-publikatsioon ilmub aastast 2007 (üks number aastas) ja aastast 2011 (kaks numbrit aastas).¹ Ajakiri arenes välja järjepidevuse alusel aastatel 1984–2006 ilmunud teadusartiklite kogumikest. Artiklite temaatika on seni hõlmanud paljude riikide majanduspoliitikat ning selle valdkondi nii ühe kui ka mitme riigi näitel ning nende omavahelistes suhetes ja võrdlustes. Lisaks Eestile on avaldatud artiklites uuritud paljude riikide majanduspoliitikat nagu **Georgia, Hiina, Iirimaa, Inglismaa, Jaapan, Kanada, Kreeka, Leedu, Läti, Rootsi, Saksamaa, Slovakkia, Šveits, Tšehhi, Ukraina, Ungari, USA, Venemaa**. Vähemal määral on käsitletud ka mitmeid teisi riike. Kajastust on leidnud järgmiste piirkondade, ühenduste või valdkondade majanduspoliitika: Euroopa ja Euroopa Liit, Euroopa Liidu regionid, Euroopa rohelised pealinnad, Balti riigid ja Skandinaavia region, Ida- ja Kesk-Euroopa, Põhja-Euroopa, OECD-riigid jmt.

Lisaks traditsioonilistele majanduspoliitika valdkondadele on artiklites kajastamist leidnud ka avaliku sektori rahandus; regionaalne areng ja kohalike omavalitsuste arenguprobleemid, eelkõige haldusreformi vajadused ja võimalikud suunad; Euroopa Liidu finantsüsteem; Euroopa Liidu toetusmehhanismid ja -mudelid; rahapoliitika ja valuutakursid; euro-ruumi probleemid; finants- ja majanduskriis; majanduse globaliseerumine; ettevõtluse arengut toetavad erinevad majanduspoliitikad; J.M. Keynesi seisukohad ja paljud teised kompleksvaldkonnad.

Seni on avaldatud artiklite autorid esindanud järgmisi riike: **Austria, Eesti, Hiina, Läti, Saksamaa, Slovakkia, Tšehhi, Ungari, Venemaa**. Lisaks nimetatud riikidele olid enne 2007. aastat avaldatud artiklite autorite kaudu esindatud ka **Belgia, Leedu, Poola, Prantsusmaa ja Soome**.

Ajakirja toimkond soovib, et ajakirjas käsitletavate artiklite majanduspoliitiline geograafia laieneks tulevikus veelgi. Ajakirjas avaldatud artikleid kajastavad ja levitavad seni järgmised rahvusvahelised andmebaasid: DOAJ, EBSCO, ECONIS, ESO, SSRN.

Lugupidamisega ning edukate koos- ja kaastöösoovidega
Teie ajakirja toimkond

¹ Aastatel 2007-2014 oli ajakirja inglise keelne nimetus „Discussions on Estonian Economic Policy“. Eeskätt täpsuse, sh artiklite senise kajastuse ja ka edaspidise laiema majanduspoliitilise geograafia huvides täpsustasime aastast 2015 ajakirja nime ning selleks on nüüd inglise keeles – „Estonian Discussions on Economic Policy“. Ajakirja eesti ja saksa keelne nimi jäid endisteks, ühtlasi on säilinud publikatsiooni järjepidevus.

INFORMATION des Redaktionsteams

Das vorliegende internationale Wissenschaftsmagazin erscheint seit 2007 (ein Mal pro Jahr) und seit 2011 (zwei Mal pro Jahr).¹ Die Zeitschrift hat ihre Ursprünge in den Sammelbänden von wirtschaftswissenschaftlichen Beiträgen, die in den Jahren 1984-2006 kontinuierlich erschienen. Die Thematik umfasst die Wirtschaftspolitik verschiedener Länder mit ihren vielfältigen Bereichen. Man geht vor allem auf die jeweiligen wirtschaftlichen Verflechtungen mit anderen Nationen ein und vergleicht sie untereinander. Neben Estland gibt es noch eine Reihe von anderen Ländern, die in den Artikeln auf ihre Wirtschaftspolitik hin untersucht werden wie **China, Deutschland, England, Georgien, Griechenland, Irland, Japan, Kanada, Lettland, Litauen, Russland, Schweden, die Schweiz, die Slowakei, Tschechien, Ukraine, Ungarn, die USA**. Im geringeren Umfang sind auch einige andere Länder in Beiträgen vertreten. Ebenso ist die Wirtschaftspolitik aus Sicht größerer und kleinerer Regionen thematisiert worden, z. B. Europa und die Europäische Union, einzelne Regionen der Europäischen Union, Europas Grüne Hauptstädte, die Baltischen Staaten und Skandinavien, Mittel- und Osteuropa, Nordeuropa, OECD-Staaten u.a.m.

Zusätzlich zu den klassischen Feldern der Wirtschaftspolitik wird in den Artikeln auch auf folgende Themengebiete eingegangen: Finanzwesen der öffentlichen Hand, regionale Entwicklung und Entwicklungsprobleme der kommunalen Selbstverwaltungen, Notwendigkeit einer Verwaltungsreform und mögliche Reformwege, Finanzsystem der EU, EU-Förderungsmechanismen und ihre Modelle, Geldpolitik und Währungskurse, Probleme der Eurozone, Finanz- und Wirtschaftskrise, Globalisierung der Wirtschaft, wirtschaftspolitische Instrumente zur Unternehmensförderung, Standpunkte von J.M. Keynes.

Unsere Autoren kommen aus **China, Deutschland, Estland, Lettland, Österreich, Russland, der Slowakei, Tschechien, Ungarn**. Vor 2007 sind Beiträge auch von **belgischen, finnischen, französischen, litauischen und polnischen** Autoren erschienen.

Der Wunsch des Redaktionsteams ist, dass sich der Autorenkreis geographisch weiter vergrößert. Die im Magazin publizierten Beiträge sind in folgenden internationalen Datenbanken verfügbar: DOAJ, EBSCO, ECONIS, ESO, SSRN.

Wir hoffen auf eine weitere erfolgreiche Zusammenarbeit
Ihr Redaktionsteam

¹ In den Jahren 2007-2014 lautete der englische Titel des Magazins „Discussions on Estonian Economic Policy“. Im Interesse der Genauigkeit und der breiteren geographischen Dimension der Beiträge wurde 2015 der englische Titel in „Estonian Discussions on Economic Policy“ geändert. Der Titel des Magazins in estnischer und deutscher Sprache blieb unverändert, gleichzeitig ist die Kontinuität der Zeitschrift erhalten geblieben.

INFORMATION from the editorial team

This international research journal (publication) has been published since 2007 (once a year) and 2011 (twice a year).² The journal developed as a successor of collections of research papers published in 1984–2006. The subjects of the papers have covered economic policies and their subject areas of many countries on the basis of case studies from one or several countries and considering their mutual relations and comparisons. Besides Estonian economic policy, the papers have treated economic policies of many countries, such as **Canada, China, Czech Republic, Georgia, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Japan, Latvia, Lithuania, Russia, Slovakia, Sweden, Switzerland, Ukraine, United Kingdom, U.S.A.** Also other countries have been studied to a lesser extent. Economic policies of the following regions, associations or subject areas have been treated: Europe and the European Union, EU regions, European green capitals, the Baltic States and the Scandinavian region, Eastern and Central Europe, Northern Europe, OECD countries, etc.

In addition to traditional areas of economic policy the papers have treated also the issues of finances of the public sector; regional development and development problems of local municipalities, above all the need for and possible directions of the administrative reform; the financial system of the EU; the support structures and support models of the EU; monetary policy and currency exchange rates; eurozone problems; financial and economic crisis; globalisation of the economy; different economic policies to support business development; positions of J.M. Keynes, and many other complex areas.

Authors of papers published until now have represented the following countries: **Austria, China, Czech Republic, Estonia, Germany, Hungary, Latvia, Russia, Slovakia.** Besides the above-mentioned countries also **Belgium, Finland, France, Lithuania** and **Poland** were represented by authors of papers published before 2007.

The editorial team would like to see in the future an even broader geography of economic policy of papers published in the journal. Papers published in this journal are presented and distributed by the following international databases: DOAJ, EBSCO, ECONIS, ESO, SSRN.

With best wishes and looking forward to successful cooperation and contributions,
Editorial Team of the journal

² In 2007–2014 the English name of the journal was „Discussions on Estonian Economic Policy“. Above all, for more accuracy concerning the topics of papers published until now, including in the interests of broader geography of economic policy in future, we specified the name of the journal from 2015 and it will be „Estonian Discussions on Economic Policy“ in English. The name of the journal in German and Estonian remained the same, and the continuity of the publication was maintained.